

Святыні Пружанскага павета

Аб'екты пакланення і забытыя моглiцы

DEMETRIUS JURKSZAJCIS

SVIATYNI
PRUŽANSKAHA
PAVIETA

ČASTKA I

DEMETRIUS JURKSZAJCIS

ABJEKTY
PAKLANIENŃA I
ZABYTYJA MOHLICY

ISBN 978-83-983613-0-9

Książka jest objęta ochroną prawa autorskiego. Wszelkie udostępnianie osobom trzecim, upowszechnianie i upublicznianie, kopiowanie oraz przetwarzanie jest nielegalne i podlega właściwym sankcjom.

Gdańsk, 2026

АД АЎТАРА

Мяне клічуць Demetrius Jurkszajcis (Зміцер Юркшайціс). Я паходжу з Заходняга Палесся, з наваколля пушчы Белавежскай, і большую частку свайго жыцця правёў у мястэчку Пружана. Гэта не толькі мая радзіма, але асноўны аб’ект даследавання — гістарычная і духоўная прастора, у якой адлюстроўваюцца лёсы, вера і культура нашых продкаў.

Праца па напісанні гісторыі Пружанскага павета з’яўляецца вынікам маіх даследчых намаганняў. Серыя кніг «Святыні Пружанскага павета» — гэта першая сістэматызаваная спроба асэнсаваць сакральную спадчыну гэтага рэгіёну ў кантэксце яго гістарычнага развіцця. Асновай кнігі сталі вынікі дзесяцігадовай даследчай працы, якая аб’яднала архіўныя пошукі, палявыя экспедыцыі, вусныя апытанні і аналітычную апрацоўку матэрыялаў.

Для збору звестак я шырока выкарыстоўваў рознага тыпу бібліятэкі, алічбаваныя кнігі і перыёдыку, а таксама працаваў з рукапіснымі архіўнымі матэрыяламі, якія патрабавалі складанай апрацоўкі і крытычнага аналізу. Асобны пласт даследавання склалі палявыя выезды і фатаграфічная фіксацыя аб’ектаў. Гэта былі сапраўдныя экспедыцыі, якія патрабавалі значных фізічных высілкаў і настойлівасці: летам маршруты на 60–90 кіламетраў на ровары паміж вёскамі і ўскраінамі сталі звычайнаю практыкаю. У выпадках, калі адлегласці былі большыя або дарожныя ўмовы не дазвалялі рухацца роварам, я выкарыстоўваў чыгуначны транспарт, асабліва на накірунках Аранчыцы — Бяроза-Каруская і Аранчыцы — Тэўлі.

Такім чынам, даследаванне ахоплівае большасць гістарычнай тэрыторыі былога Пружанскага павета, што дазваляе разглядаць яго ў цэласным культурна-геаграфічным кантэксце.

Мэта маёй працы — захаванне і сістэматызацыя гістарычных звестак пра сакральныя аб’екты, якія былі неад’емнаю часткаю духоўнага свету нашых продкаў. Я імкнуся аднавіць страчаныя сэнсы, супаставіць мінулае з сучаснасцю, і праз гэта — наблізіць чытача да разумення гістарычнай адметнасці гэтага рэгіёну. Даследаванне прызвана спрыяць фарміраванню пачуцця годнасці і павагі да сваёй культурнай спадчыны, узмацніць сувязь паміж пакаленнямі і адкрыць перад чытачом новы, глыбейшы пласт у разуменні духоўнага ландшафту Пружаншчыны.

Апісаныя ў кнізе аб’екты і з’явы могуць падацца незвычайнымі або нават спрэчнымі, бо іх інтэрпрэтацыя абавязана на аўтарскую сістэму каштоўнасцяў і светапогляд, заснаваны на ўласных даследчых назіраннях. Аднак менавіта такі падыход дазваляе паглядзець на звыклія рэчы пад іншым ракурсам, адкрыць іх культурны і сімвалічны змест, а таксама пашырыць разуменне таго, як уладкаваны духоўны свет чалавека ў кантэксце яго гістарычнай памяці і мясцовых традыцыяў.

УВОДЗІНЫ

Дадзеная кніга з’яўляецца вынікам аўтарскага даследчага праекта, прысвечанага сістэматызацыі і аналізу сакральных аб’ектаў гістарычнага Пружанскага павета — тэрыторыі, якая на працягу стагоддзяў была арэнай складаных этнакультурных, рэлігійных і цывілізацыйных працэсаў.

Асноўная мэта даследавання — рэканструкцыя і захаванне інфармацыі пра аб’екты пакланення, якія існавалі ці захаваліся часткова, а таксама выяўленне асаблівасцяў фарміравання сакральнага ландшафту рэгіёну. У кантэксце сучасных міждысцыплінарных падыходаў праца абапіраецца на метады гістарычнай геаграфіі, этнаграфіі, археалогіі і рэлігіязнаўства.

Матэрыяльная аснова даследавання ўключае архіўныя звесткі, гістарычныя карты, публікацыі XIX–XX стст., а таксама аўтарскія палявыя назіранні і фатаграфічныя матэрыялы. Асобная ўвага надаецца ўзаемадзеянню паміж хрысціянскімі і дахрысціянскімі пластамі духоўнай культуры, што дазваляе прасачыць працэс сінкрэтызацыі рэлігійных уяўленняў на ўзроўні мясцовай супольнасці.

У працы асвятляюцца як захаваныя святыні (крыніцы, камяні, курганы, капліцы), так і аб’екты, што зніклі ў выніку прыродных і сацыяльных перамен. Праз аналіз іх прасторавых сувязяў і семантычнай структуры выяўляецца асаблівы тып сакральнага мыслення, характэрны для Палесся і памежных земляў Вялікага Княства Літоўскага.

Аўтар імкнецца не толькі зафіксаваць матэрыяльныя сведчанні мінулага, але і раскрыць іх антрапалагічнае і духоўнае значэнне, паказаць пераемнасць традыцый і механізмы культурнай памяці. Таму кніга можа быць карыснай як даследчыкам у галіне гісторыі, этнаграфіі і культурнай геаграфіі, так і шырэйшай аўдыторыі, зацікаўленай у вывучэнні рэгіянальнай спадчыны Палесся.

Пры падрыхтоўцы тэксту выкарыстоўваліся сучасныя лічбавыя інструменты для ўніфікацыі навуковага стылю.

Усе 25 ілюстрацыяў (візуальных інтэрпрэтацыяў) у кнізе створаныя з ініцыятывы аўтара, які вызначыў іх апісанне, стыль і змест. Графічныя выявы атрыманыя з выкарыстаннем сістэмы штучнага інтэлекту (AI-generated, ChatGPT). Аўтар з'яўляецца ўладальнікам правоў на гэтыя ілюстрацыі.

АСНОЎНАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ

Пружанскі павет — гістарычная адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка, якая існавала ў складзе розных дзяржаўных утварэнняў (Расейская імперыя, міжваенная Польшча). Тэрыторыя павету ахоплівала тэрыторыю сучаснага заходняга Палесся, уключаючы Пружану, Бярозу, Шарашоў, Сялец, Белавежу, Малеч і навакольныя вёскі.

Святыня (праславян. *svęty*) — месца або аб'ект, які мае духоўнае ці рэлігійнае значэнне для пэўнай супольнасці. Святыня можа быць створана чалавекам (царква, касцёл, капліца, крыж) або мець натуральнае паходжанне (камень, крыніца, дрэва), калі ёй надаецца сэнс пакланення.

Хрысціянства (грец. *χριστός*) — сусветная рэлігія, якая ўзнікла ў I стагоддзі нашай эры і заснаваная на веры ў звышнатуральныя падзеі, звязаныя з жыццём, смерцю і ўваскрасеннем Езуса Хрыста. На працягу гісторыі хрысціянства сфармавалася мноства традыцыяў і плыняў, сярод якіх найбуйнейшыя - каталіцызм, пратэстантызм і праваслаўе. Кожная з іх мае ўласныя багаслоўскія, абрадавыя і культурныя асаблівасці, што адлюстроўваюць розныя шляхі разумення тых самых духоўных прынцыпаў. У сучасным свеце гэтыя традыцыі нярэдка дэманструюць адрозныя падыходы да маральных і сацыяльных пытанняў.

Дахрысціянскія традыцыі — сукупнасць вераванняў, абрадаў і светапоглядных уяўленняў, якія сфармаваліся ў жыхароў сёняшняй Пружаншчыны перад распаўсюджаннем хрысціянства. Яны былі цесна звязаныя з прыроднымі цыкламі, культам продкаў і шанаваннем сілаў прыроды, што ўспрымаліся як жывыя і надзеленыя духам. Пасля прыняцця хрысціянства гэтыя традыцыі не

зніклі, а трансфармаваліся, увабраўшы ў сябе новыя рэлігійныя сімвалы і вобразы. У кантэксте дадзенага даследавання дахрысціянская традыцыя разглядаецца як крыніца духоўнай пераафармінасці, якая адлюстроўвае архаічныя формы мыслення і службы асноваю для разумення сакральнага ландшафту Пружаншчыны. Яна паказвае, што ўспрыманне святога і сувязь чалавека з прыродаю — з’явы глыбейшыя за любую канфесійную сістэму.

Царква — наземнае збудаванне закрытага тыпу (з дахам), прызначанае для правядзення хрысціянскіх рэлігійных абрадаў і набажэнстваў. Архітэктурны тып царквы не мае адзінай сістэмы канструктыўных асаблівасцяў і вызначаецца матэрыяламі і стылістыкаю свайго часу. Разам з тым вонкавае і ўнутранае ўбранства такіх збудаванняў фарміруецца паводле канфесійных традыцыяў. Царква ствараецца і надзяляецца духоўным сэнсам праз дзейнасць людзей, што надаюць ёй значэнне святыні. У гэтым кантэксте яна выступае не толькі архітэктурным, але і сацыяльна-культурным феноменам, які аб’ядноўвае супольнасць вакол агульных вераванняў і духоўных каштоўнасцяў.

Капэлла (лат. *capella*, польск. *kaplica*) — хрысціянская культавая пабудова, якая адрозніваецца менейшымі памерамі і вузкім функцыянальным прызначэннем. Сам тэрмін *capella* узнік у раннесярэднявечнай лацінамоўнай традыцыі і першапачаткова абазначаў невялікую святыню, дзе захоўваўся плашч (сара) святога Марціна Турскага — рэліквія, якая мела асаблівую пашану ў франкскіх каралёў. Святары, што служылі пры гэтай святыні, называліся *capellani* (капеланы). На тэрыторыі гістарычнага Пружанскага павета існавалі розныя тыпы капэллаў — філіяльныя (падпарадкаваныя галоўнай парохіі), пахавальныя, прыдарожныя і капэллы-крыніцы (або капэллы-студні), звязаныя з мясцовымі культамі і абрадамі.

Гістарычныя моглiцы — аўтарскі тэрмін, які выкарыстоўваецца для пазначэння пахавальных абшараў, што функцыянавалі ў межах XV–XX стагоддзяў, але з цягам часу страцілі свае павярхоўныя матэрыяльныя структуры: надмагільныя помнікі, крыжы, камяні, агароджы, насыпы або іншыя мар-кіроўкі, што абазначалі месцы пахаванняў. Нягледзячы на адсутнасць выразных надземных элементаў, такія абшары патэнцыйна захоўваюць у падземным культурным слоі: чалавечыя рэшткі, рэшткі трунаў і арганічных канструкцый, прадметы пахавальнага інвентара, элементы абрадавых і рытуальных дзеянняў, уласцівыя адпаведнае эпохе.

Паганства (лац. *paganus* - «вясковы, народны») — агульная назва дахрысціянскіх рэлігійных традыцыяў і вераванняў, заснаваных на шанаванні прыродных сілаў, продкаў і мясцовых духаў. Паняцце паганства ўзнікла ў хрысціянскім асяроддзі, а хрысціянскія аўтары IV–V стагоддзяў ужывалі яго для абазначэння ўсіх формаў традыцыйнай, «старой» веры, якая захоўвалася пераважна ў сельскіх супольнасцях (*pagani* - «вяскоўцы») і супрацьпастаўлялася «новай», гарадской і ўніверсальнай рэлігіі - хрысціянству. Пры гэтым у хрысціянскіх тэкстах не рабілася розніцы паміж асобнымі дахрысціянскімі традыцыямі: рымскай, грэцкай, кельцкай, германскай, славянскай або балцкай. Усе яны былі абагульнены названы адным тэрмінам - паганства, што азначала «стары свет», «стары парадак веры».

Святое месца — прастора або аб’ект, які ўспрымаецца чалавекам як носьбіт асаблівай духоўнай прысутнасці. У традыцыйнай культуры святое месца можа мець як прыроднае, так і антрапагеннае паходжанне — гэта крыніцы, дрэвы, камяні, курганы, моглiцы, капліцы, крыжы і іншыя формы сакральнага ландшафту. У кантэксце Пружаншчыны і Палесся святыя месцы ахопліваюць шырокі спектр аб’ектаў — ад дахрысціянскіх моглiцаў

і камянёў да хрысціянскіх капліцаў і месцаў паломніцтва, якія нярэдка пераемна злучаюць два пласты веры — народны і канфесійны.

Святы камень — адзін з найстаражытнейшых тыпаў дахрысціянскіх сакральных аб'ектаў, звязаных з культам продкаў і прыроднымі сіламі. Падобныя камяні ўспрымаліся як месца прысутнасці духаў, багоў альбо «сілы зямлі». Іх шанавалі, упрыгожвалі ахвярнымі знакамі, прыносілі падарункі, аблівалі вадой або маляком, абвівалі ручнікамі. У хрысціянскі перыяд частка гэтых камянёў была ахрысціянена, на іх выразалі крыжы, усталёўвалі абразы або каля іх будавалі капэлы, што сімвалізавала пераемнасць паміж дахрысціянскаю і новаю вераю.

Ідал (лац. *idolum*, гр. *εἶδωλον* - «*вобраз, постаць*») — матэрыяльны аб'ект пакланення, які ўвасабляў звышнатуральную сілу альбо дух і выкарыстоўваўся ў дахрысціянскіх рэлігійных практыках. Часцей за ўсё меў форму прадмета нежывой прыроды (камень ці дрэва), які надзяляўся людзьмі асаблівымі, неверагоднымі ўласцівасцямі - здольнасцю ўплываць на ўрадлівасць, здароўе, надвор'е альбо сувязь з продкамі. Яго ўсталёўвалі на гарышчы курганаў, на скрыжаваннях, на ўзвышшах або ў святых гаях, дзе адбываліся рытуалы і ахвярапрынашэнні.

Сінкрытызм (гр. *synkretismós* - «*з'яднанне, спалучэнне*») — з'ява ў духоўнай культуры, пры якой элементы розных рэлігійных, міфалагічных або абрадавых сістэмаў зліваюцца ў адну традыцыю. У кантэксце рэлігіязнаўства сінкрытызм азначае перапляценне старых і новых вераванняў, калі дахрысціянскія ўяўленні, культавыя месцы і абрады захоўваюцца, але набываюць новае значэнне ў межах хрысціянства.

ABRUB

I. Sviatoje miesca

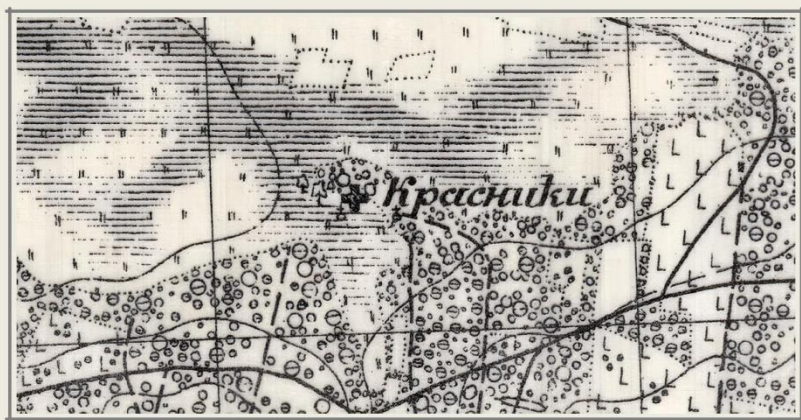
Дадзенае сакральнае месца з'яўляецца культурна-гістарычным аб'ектам, размешчаным на ўскрайку ляснага масіву ўрочышча «Kraśniki» у межах Šarašoŭskaj воласці, Pružanskaha павета. Геаграфічна, яно знаходзіцца на, прыблізна, роўнаадаленай адлегласці ад навакольных населеных пунктаў Abrub, Zarečša, Lazoiŭka і Vaški, што абумоўлівае яго функцыянальную ролю ў якасці лакальнага цэнтру. У сучасны перыяд месца мае значэнне сакральнага аб'екта ў рамках хрысціянскай традыцыі, што звязана з наяўнасцю тут культавай пабудовы (царквы) і арганізацыяю пілігрымскіх паездак. Пілігрымкі ажыццяўляюцца як у час асноўных хрысціянскіх святаў, так і ў іншыя календарныя перыяды.

Назва ўрочышча «Kraśniki» адносіцца да старажытнага пласта ўсходнеславянскай тапаніміі і не з'яўляецца выпадковаю. У агульнаславянскай моўнай традыцыі прыметнік красны меў асноўнае значэнне «прыгожы», «ладны», што адрознівалася ад сучаснага разумення слова як абазначэння чырвонага колеру. У сувязі з гэтым множная форма «Kraśniki» магла першапачаткова функцыянаваць як апісанне «прыгожых мясцінаў», «яскравых прыродных абшараў», якія вылучаліся сваёй прывабнасцю на фоне навакольнага ландшафту.

Паводле іншай інтэрпрэтацыі, назва можа мець сувязь з архаічнаю семантыкаю колеру. У гэтым выпадку «Kraśniki» магло абазначаць «месца чырвонае» або «месца абрадавых дзеянняў». Та-

кія абшары нярэдка асацыяваліся з наяўнасцю геалагічных і экасістэмных прыкметаў, якія надавалі мясцовасці чырванаватыя адценні. Гэта магло быць абумоўлена наяўнасцю на паверхні зямлі камянёў з падвышаным утрыманнем жалезістых мінералаў, распаўсюджаннем чырвонай гліны, а таксама сезоннымі зменамі расліннага покрыва — у прыватнасці, зараснікаў журавінаў і буякоў, лісце якіх у восеньскі перыяд набывае інтэнсіўную чырвоную афарбоўку, што фарміравала ўражанне палымяна-чырвонага ландшафту.

У мінулым святое месца ўяўляла сабою комплекс культавых аб'ектаў, размешчаных на выспе, аточаныя забалочанымі водамі прытоку ракі І́сна, што цячэ з пушчы *Bielaviežskaj*. У комплекс уваходзілі крыніцы з чыстаю вадою і камяні, якім надавалася спецыяльнае значэнне і пэўныя функцыі.¹ Каб трапіць на выспу ад вёскі *Abrub*, неабходна было ісці абыходным шляхам праз лес.

Выспа з царковаю і 2 капэлямі на мапе 1880-х³

У вуснай традыцыі XIX ст. зафіксаваныя апаведы пра міфалагічных істотаў, якія нібыта з'яўляліся па начах на балотах. Паводле гэтых апавяданняў, балота ўспрымалася як месца актыў-

насці звышнатуральных сілаў: *«балота ніколі не спіць, ноччу чэрці прачынаюцца, сцеражыся»*. Распаўсюджваліся чуткі пра *«нячыстую сілу»*, якая можа захапіць чалавека і *«зацягнуць у падземнае каралеўства»*. Ноччу, калі з лесу разносіўся воўчы вый і *«агні на балоце бегалі»*, страшныя думкі ў мясцовых жыхароў само сабою нараджаліся, фармаваліся ўяўленні пра небяспечны і загадкавы характар навакольнага асяроддзя.²

Згодна з сучасным навуковым тлумачэннем, зафіксаваныя на Palieskich балотах задымлена-блакітныя агні, часам зменлівага кірунку руху, з'яўляюцца вынікам спантаннага ўзгарання метану (балотнага газу), што ўтвараецца ў працэсе анаэробнага разладу арганічных рэшткаў.

Паводле ўспамінаў Ivana Ščerby, жыхара вёскі Zarečša (меў 90 гадоў у 1995 року), на дадзенай тэрыторыі існавалі дзве каплічкі (пазначаныя на мапе ніжэй) і царква.⁴ Сярод брудрага балотнага абшару з-пад зямлі прабіваліся дзве крыніцы з чыстаю вадою, якія ў народнае традыцыі супрацьпастаўляліся «мёртвай» вадзе балота і ўспрымаліся як «жывое» пачатковае. Побач з крыніцамі знаходзіліся два камяні: адзін валун вялікіх памераў, другі – меншы. Абодва аб'екты разглядаліся мясцовымі вернікамі як святыя. Такі статус абумоўліваўся распаўсюджанаю ў праваслаўным асяроддзі легендаю, згодна з якою на гэтым месцы нібыта пабывала Маці Божая і пакінула свае сляды на камянях. Падобныя сюжэты з'яўляюцца характэрнымі і ўніверсальнымі для фальклорнай традыцыі, дзе камяні звязваюцца з чудаўнымі знакамі або боскімі прысутнасцямі.

У савецкі перыяд урочышча перажыло адно з найбольш радыкальных пераменаў у сваёй гісторыі. Падчас маштабных меліярацыйных працаў, накіраваных на асушэнне Palieskich балотаў, уся навакольная тэрыторыя была штучна пераўтвораная: старажытны ландшафт, які фарміраваўся натуральнымі працэсамі

стагоддзямі, быў прарэзаны сеткаю меліярацыйных каналаў. Гэта прывяло да неадваротнага разбурэння першапачатковай прас-
торавай структуры месца.

Паралельна з гідратэхнічнымі працамі разгортвалася і сістэмная
антырэлігійная палітыка, накіраваная на ліквідацыю “непажада-
ных” праяваў народнай духоўнасці. У выніку гэтага сакральнае
значэнне ўрочышча было часова страчанае, ператварыўшы нека-
лі шанаванае месца ў звычайны сельска-гаспадарчы абшар.

Крыжы, камень-валун і студня, фота Леанід Ратаршук, 1991 рок

Выспа добра прасочвалася ў 2016 року: улетку заўважнае адрозненне расліннасці, што прысутнічае там, з палявою, па-за выспаю. Не засталася ўжо крыніцаў на паверхні зямлі, абедзве каплічкі даўно не існуюць, сцежкі лясныя сюды пазаросталі, камяні перамышчалі, але не схавалі, не закапалі ў зямлю.

Відок на выспу з сатэліту, Google Maps, 2020 рок

Спадар Ivan Ščerba прыгадаў і драўляную агарожу, якая атачала камень з крыніцаю; зараз яе рэшткі знаходзяцца пад буйным дрэвам разам з рыдлёўкаю і засыпанымі зямлёю камянямі розных памераў. Некаторыя з камянёў дэманструюць прыкметы штучнай апрацоўкі, што можа сведчыць пра іх другаснае выкарыстанне ў будаўнічых канструкцыях і магчымае паходжанне з падмуркаў колішніх ўніяцкае царквы або каплічак.

Сярод поля, непадалёк ад выспы, сустракаюцца косткі жывёлаў, верагодна растасканыя ваўкамі, з фермерскай гаспадаркі, якая дзейнічала ў вёсцы Zarečša. Навакольны лес характарызуецца высокаю біялагічнаю прадуктыўнасцю: шырока распаўсюджаныя хмызы чарніцаў, багата грыбоў і іншых ягадаў.

Перадгісторыя культавага месца застаецца невядомаю, прыхва-
наю за цёмнымі часамі, сведкаў якое ў жывых не засталася, сый-
шлі яны разам з тым, што бачылі, адчувалі, у што верылі, пісь-
мовых нататкаў не заставілі, бо не пісьменнымі былі.

» KRYNICY «

1. Людміла Дучыц, Ірына Клімковіч. «Сакральная геаграфія Беларусі». Мінск. 2011. с. 71
2. Міфалагічныя ўяўленні беларусаў / пад рэд. Валянціны Новак. — Мінск, 2010. — С. 9-33
3. Расейская тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11804760. Электронны рэсурс. —
Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11804760> (дата звароту: 28.02.2026)
4. Аляксандр Панюціч. «Раённыя будні» 7 лютага 1995. №11 (7253)

AKOŬNIK

I. Śviatoje miesca

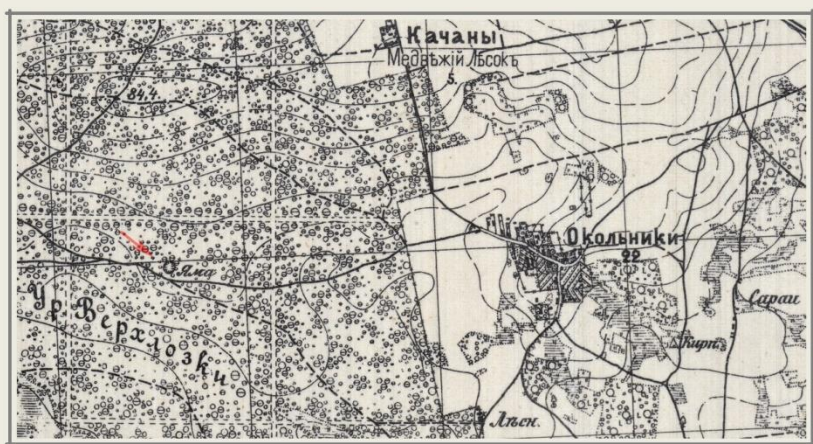
Сярод сасновага масіву пушчы Bielaviežskaj, прыкладна за 1 км ад вёскі Akoŭnik Šarašoŭskaj воласці, знаходзіцца месца, дзе, паводле мясцовай легенды, некалі існавала царква, якая нібыта «пад зямлю правалілася». Згодна з аповедамі, на тым месцы з-пад зямлі часам чуваць як царкоўны звон б'е і чалавечыя галасы, што трактуецца як вынік боскага пакарання за грахі мясцовых жыхароў.

Тое, што легенда захавалася да сучаснасці, сведчыць аб высокай ступені пабожнасці ў мясцовых жыхароў і страху перад звышнатуральнаю сілаю, а гісторыя служыць папярэджаннем для будучых пакаленняў аб неабходнасці захавання рэлігійных і маральных нормаў.

Легенда аб Akoŭnickaj царкве даволі шырока распаўсюджаная: пра яе чулі жыхары розных рэгіёнаў Pružanščыны, нават на адлегласці больш за 40 км ад вёскі Akoŭnik, аднак падобныя апавяданні сустракаюцца па ўсёй тэрыторыі Paliessia. Крыніцаў XIX–XX стагоддзяў, якія пацвярджалі б існаванне царквы на гэтым месцы, не выяўлена.

На мапах другое паловы XIX стагоддзя месца адлюстроўваецца як «яма», знакам і подпісам. Зафіксаваны тапонім сведчыць, што гэтае месца ў той час было вядомае як адметны аб'ект ландшафту і, магчыма, валодала пэўным спецыфічным альбо функцыянальным статусам. Яма размяшчалася праворуч ад лясное дарогі, якая вядзе з вёскі Akoŭnik у глыб пушчы Bielaviežskaj, ва

ўрочышчы «Vierch Lozki», а леворуч ад гэтай дарогі знаходзілася балота «Bunieva».

Месца на мапе 1880-х ¹

У ардынацыі пушчаў 1639 року захоўваюцца звесткі пра падзел каралеўскай Bielaviežskaj пушчы на асобныя надзелы-дзялянкі (так званыя «ўваходы»), прызначаныя для карыстання прадстаўнікамі шляхты, дзяржаўнай адміністрацыі і духавенства. Сярод іншых асобаў згадваецца і шарашоўскі рыма-каталіцкі плябан, які меў права ўваходу ў пушчу ў двух урочышчах, адным з якіх з’яўляўся акурат Akołnik. ²

Паводле палявога агляду аўтара ад 16.04.2017, яма на гэтым месцы добра прасочваецца на рэльефе. На дрэвах вакол яе зафіксаваныя павешаныя рушнікі, а на адной з бярозаў усталяваны хрысціянскі абраз. Са словаў мясцовай жыхаркі, час ад часу сюды прыязджае святар з Šarašova, што сведчыць пра захаванне элементаў сакральнай традыцыі і сучасную рэлігійную актуалізацыю дадзенага месца.

*Дзе шэпт зямлі сустракаецца з малітваю. Рушнік з абразам на бярозе ля ямы.
2017 рок, фота аўтара*

« KRYNICY »

1. Расейская тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11804759. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <https://igrek.amzp.pl/details.php?id=11804759> (дата звароту: 28.02.2026)
2. Ординация королевских пуць въ лесничествах бывшаго Великаго княжества Литовского. Вильна. 1871 год, с. 190

ALIŠEVIČY

I. Histaryčnyja mohlicy

Могліцы знаходзіліся, як і большасць падобных зніклых пахавальных аб'ектаў, леворуч ад дарогі, што праводзіла ад Алішэвічаў у бок Семянчы. Іх існаванне ў наваколлі паселішча дакументальна пацвярджаецца картаграфічнымі матэрыяламі сярэдзіны XIX ст., на якіх некропаль выразна фіксуецца як асобны аб'ект ландшафту. Аднак ужо ў другой палове таго ж стагоддзя дадзены аб'ект знікае з картаграфічнай рэпрэзентацыі, што можа сведчыць як пра фактычнае спыненне яго функцыянавання, так і пра змену яго статусу (напрыклад, страта сакральнага значэння і інтэграцыя тэрыторыі ў гаспадарчы абарот).

Могліцы на мапе 1850-х¹

На аснове скурых тапаграфічных дадзеных можна меркаваць, што гэта былі старажытныя мясцовыя пахаванні, дзе хавалі жыхароў з бліжэйшых паселішчаў вёскі Ališevičy, а таксама падда-

ных з навакольных маёнткаў. Пахаванні маглі ажыццяўляцца ўласнымі сіламі супольнасці, без удзелу духавенства. У тым ліку тут маглі хаваці немаўлятаў, асобаў не ахрышчаных альбо тых, хто не належаў да «царквы». Размяшчэнне на ўскрайку паселішча пры дарозе - гэта тыповая рыса шматлікіх дахрысціянскіх пахавальных месцаў, якія не былі інкарпараваныя ў царкоўную сістэму пасля хрысціянізацыі.

Вядома, што ў Raviacišach, размешчаных прыкладна за 30 км ад Ališevičai, у фундацыйным дакуменце 1720 року захавалася характарыстыка рэлігійнага стану мясцовага насельніцтва. У ім адзначалася: *«...падданыя ў тых вёсках ледзьве імёны хрысціянскія маюць, і частка немалая людзей са стараю верою Litvy... але большая частка гэта прававерныя хрысціяне, якія ў тых вёсках знаходзяцца, без Chrysta, без сакраментаў, у пакутах з гэтага свету сыходзілі і самі сябе, без святара хавалі...»*.²

Паводле іншай тэорыі моглiцы каля Алішэвічаў могуць паходзіць ад аднаго з ваенных канфліктаў, якія неаднаразова праходзілі праз гэты край у XVI–XIX ст., асабліва Крыжавы патоп 1654–1667 гг., Паўночную вайну, а асабліва — кампанію 1812 року, калі французскія, польскія і расейскія войскі неаднаразова сутыкаліся ў бліжэйшых населеных пунктах. Такія невялікія групавыя пахаванні, часта без урачыстасці, вельмі характэрныя для арэалаў, дзе адбываліся хуткія сутычкі.

Адсутнасць выразных слядоў могілак у XX ст. пацвярджаецца аналізам нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў, на якіх тэрыторыя, дзе раней лакалізаваўся некропаль, ужо занятая сельскагаспадарчымі надзелямі і забудовай сялянскіх гаспадарак. Гэта дазваляе меркаваць, што працэс дэградацыі і знікнення могілак адбыўся не пазней канца XIX — пачатку XX ст., пасля чаго тэрыторыя была цалкам рэінкарпаравана ў структуру аграрнага ландшафту.

Дадатковыя звесткі дае аналіз больш дэталізаваных сатэлітарных здымкаў 1980-х гадоў, якія фіксуюць інтэнсіўнае выкарыстанне дадзенай тэрыторыі ў межах калгаснай гаспадаркі. Сістэматычная апрацоўка глебы, верагодна, прывяла да канчатковага знішчэння паверхневых маркераў (рэльефных анамаліяў), што істотна ўскладняе сучасную лакалізацыю месца былога некропаля.

Такім чынам пахавальнае месца каля Алішэвічаў мае паліварыянтнае паходжанне, але ўсе асноўныя гіпотэзы звязваюцца з функцыянаваннем гэтага аб'екта па-за рамкамі афіцыйнай царкоўнай структуры, а недахоп прыкметаў эпідэмічнага пахавання (ізаляцыя і аддаленасць) дазваляе адкінуць гіпотэзу пра іх эпідэмічны характар.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)

2. Акты Виленской археографической комиссии: Том III. Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв., Вильна, 1870 год, с. 200-206

ARANČYCY

I. Sviaty Dub

Паволе легенды, калісьці даўно, у спрадвечныя часы, на месцы будучай вёскі Аранčусу раскiнуўся густы лес - магутны і старажытны, поўны дзікай сілы і цішыні. Гэты лес належаў мясцоваму пану Аранчускату (Аранскаму), які часцяком паляваў на тутэйшых абшарах. Аднойчы, ён стаміўся ад доўгага палявання ды прысеў пад дубам, каб адпачыць. Насоўваўся вечар, і над лесам згушчаўся змрок. Пан задрамаў і ў сне да яго з'явілася бачанне. Ён убачыў, як проста на гэтым самым месцы, дзе ён спаў, узносіцца велічная святыня. Голас, не мужчынскі і не жаночы, сказаў: *«На гэтым месцы будзе дом Воўу. Хай будзе ў ім сіла продкаў і бласлаўненне на род людскі.»*

Прарочы сон, які стварыў святыню, візуальная інтэрпрытацыя

Прачнуўся пан Orański і быў узрушаны перажытаю візіяю ды прыняў яе за боскі знак. Ён загадаў высекчы частку лесу і на тым самым месцы, дзе стаяў дуб, закласці храм. Мясцовыя людзі распавядаюць, што кавалак з таго самага дуба быў уроблены ў падмурак царквы, каб перадаваць сілу зямлі і дух продкаў кожнаму, хто ўступіць у храм.¹

Згадванне магутнага дуба ў легендзе інтэрпрэтуецца як адгалосак дахрысціянскіх вераванняў мясцовага насельніцтва, у якіх дуб разглядаўся як жыллё багоў альбо месца сакральнай моцы.

Такім чынам, аповед можна трактаваць як прыклад пераносу сакральнасці з дахрысціянскага асяроддзя ў кантэкст хрысціянскай архітэктуры. У народным уяўленні, нават праз стагоддзі, крыніцаю асаблівай ласкі ўспрымалася не столькі хрысціянская сімволіка, колькі пень дуба — рэліквія прыроднага культа, інтэграваная ў новую рэлігійную практыку.

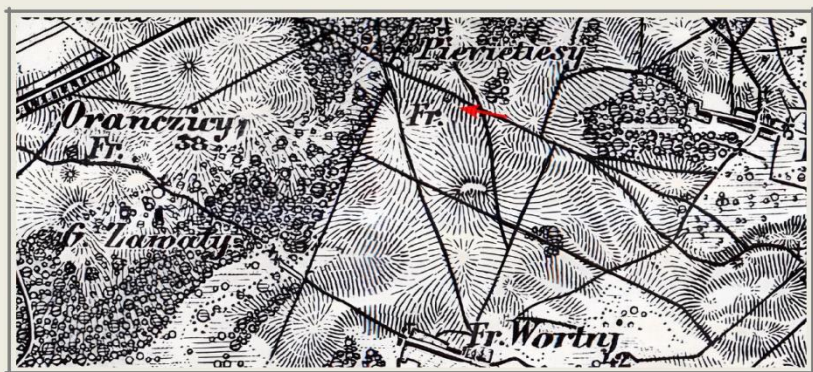
« KRYNICY »

1. Легенда запісана Нінаю Карунас у 1955 року са словаў старажылаў вёскі Аранбсу Уляны Пататчук (105 гадоў) і Сідара Зуя (93 рокі)

II. Pieracieskija histaryčnyja mohlicy

Магліцы размяшчаліся ў адкрытай прасторы, пры палявой глухой дарозе, паблізу карчмы Перацесы, на адлегласці некалькіх кіламетраў ад навакольных паселішчаў. З паўночнага і заходняга бакоў магліцы абмяжоўваў Аранчыцкі лес, што вызначала іх ландшафтны кантэкст і магчыма ўплывала на выбар месца пахавання.

Традыцыйна, насельніцтва хавалі непадалёк ад месца свайго месца жыхарства ці ў межах царкоўных некропаляў. У выпадку з Перацесаўскімі могліцамі такая практыка не пацвярджаецца, што дае падставу для некалькіх інтэрпрэтацыяў. Па-першае, могліцы маглі мець характар вайсковага пахавання, звязанага з адным з узброеных канфліктаў у рэгіёне. Па-другое, магчыма, тут былі пахаваныя людзі, якія не належалі да мясцовай супольнасці, а апынуліся пры карчме выпадкова (напрыклад, падчас падарожжа) і памерлі раптоўна.

Могліцы на мапе 1850-х¹

Па аналогіі з Kaličskimi могліцамі, што каля вёскі Zahorje (13 км ад Pieraciesaў), найбольш верагодна, што гэты некропаль мае пазнейшае паходжанне і ўзнік ужо пасля з'яўлення ў наваколлі карчмы, якая была важным транспартным і гаспадарчым вузлом.

Могліцы існуюць выключна на мапах сярэдзіны XIX ст., пазней больш ніколі не ўзгадваюцца.

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)

BRADY

I. Bradoŭskaja šviatynia

На ўскрайку пушчы Bielaviežskaj, паблізу вёскі Brady, сярод поля, захоўваецца традыцыйнае сакральнае месца, куды людзі за вадою хадзілі. Гэтае месца ўяўляе сабою комплекс аб'ектаў, характэрных для балта-славянскай рэлігійнай традыцыі, якія часта асацыююцца з дахрысціянскімі і хрысціянскімі вераваннямі. Асноўнымі элементамі святага месца з'яўляюцца крыніца чыстай вады і камень-валун, абодва з якіх маюць выразнае культовае значэнне.

Накірунак у бок крыніцы, 2016 рок, фота аўтара

Да сярэдзіны XX ст. дадзеная тэрыторыя знаходзілася ў пойме ракі Пільна, з аднаго боку абмежаваная яе вадзянымі разлівамі, а з другога — патокам Kalinavies. На гэтым фоне асабліваю ўвагу прыцягваў феномен крыніцы: сярод забалочаных і змуленых водаў нечакана прабівалася чыстая пітная вада. У народнай традыцыі яна ўспрымалася як крыніца не толькі фізічнага, але і духоўнага аздараўлення, што адлюстроўвае пераемнасць сакральных уяўленняў у межах рэгіёну.

На сучасным этапе вывучэння аб'екта відаць, што тэрыторыя сакральнага месца абнесена драўлянаю агароджаю. Усярэдзіне яе ўсталяваныя тры хрысціянскія крыжы і драўляная лаўка. Цэнтральны элемент ансамбля — камень-валун, які зараз знаходзіцца пад бярозаю і амаль цалкам паглыблены ў зямлю.¹ Леворуч ад каменя размяшчаецца падземная крыніца: хоць струмень на паверхні не назіраецца, вада застаецца празрыстаю і прыдатнаю для ўжывання.

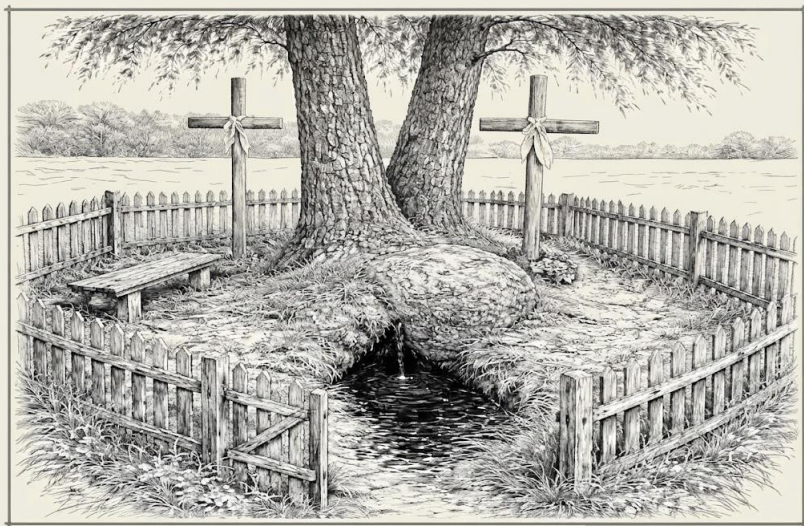
Навакольная прастора за межамі агароджы характарызуецца разнастайнаю флораю. Тут рэгулярна фіксуюцца грыбы роду *Leccinum* (у прыватнасці падбярозавікі). Сярод траўных раслін наў найбольш распаўсюджаныя *Achillea millefolium* (крываўнік звычайны) і *Trifolium pratense* (канюшына луговая). Паводле этнаграфічных звестак, гэтыя расліны выкарыстоўваліся ў народнае медыцыне: іх збіралі, высушвалі і захоўвалі для ўжывання ў зімовы перыяд.

У сукупнасці дадзены комплекс успрымаецца як своеасаблівая «выспа здароўя», дзе натуральныя элементы адыгрываюць значную ролю ў традыцыйных практыках мясцовай супольнасці.

Узаемадзеянне ўсіх элементаў сакральнага комплексу ўтварае спецыфічную прастору, дзе прыродныя кампаненты (крыніца і

камень-валун) арганічна спалучаюцца з хрысціянскімі знакамі духоўнасці (чатырохканцавыя крыжы).

Святое месца ў вёсцы Brady функцыянуе як цэнтр мясцовай рэлігійнай практыкі, месцазнаходжанне пілігрымак і малітваў. Паводле этнаграфічных дадзеных, паломніцтвы традыцыйна ладзіліся ў дні святаў Zielianiec і Kupallie. Лічылася, што менавіта ў гэты перыяд крынічная вада набывае асаблівых гаючых ўласцівасці. Жыхары і пілігрымы прыходзілі да крыніцы з мэтай малітвы, атрымання ацалення, духоўнага ачышчэння, а таксама для выканання абрадавых практык.

*Брадоўская святыня, дзе камень размаўляе з вадою.
Графічная рэпрадукцыя на аснове фота аўтара, 2016 рок*

Згодна з успамінамі 80-гадовай мясцовай жыхаркі Zofji Barysiuk, у засушлівае лета яна стала сведкаю традыцыйнага рытуалу выклікання дажджу. Паводле яе апісання, жанчыны набіралі вадку ў Bradoўskich студнях і пераносілі яе да крыніцы, што з'яўлялася элементам магічна-рэлігійнай практыкі.²

Паводле сведчанняў мясцовых жыхароў, у савецкі перыяд, калі праводзіліся сістэматычныя антырэлігійныя мерапрыемствы, святыня падвяргалася разбурэнням: крыніцу засыпалі, крыжы былі спілаваныя, а камень спрабавалі вывезці з дапамогаю тэхнікі. Аднак, нягледзячы на гэтыя дзеянні, крыніца не перасохла, а камень застаўся на месцы, што інтэрпрэтуецца насельніцтвам як знак ягонай асаблівай сілы.

У сучасных умовах святое месца ў Bradach выступае як сімвал сінтэзу культурных і рэлігійных традыцыяў. Яно аб'ядноўвае ў сабе элементы хрысціянскай і дахрысціянскай рэлігійнасці, дэманструючы пераемнасць традыцыяў, устойлівае стаўленне да прыроды і павагу да яе жыццёвых і духоўных сілаў.

» KRYNICY «

1. Людміла Дучыц, Ірына Клімковіч. «Сакральная геаграфія Беларусі». Мінск. 2011. с. 70
2. Анатоль Кляшчук. «Дажбог жыве ў Брадах». 2015. [Электронны рэсурс] // URL: <https://galinaartemenko.livejournal.com/834365.html> (Дата доступу: 18.11.2025)

BURDZILY

I. Kurhan

Зямляны насып з пахаваннямі быў зафіксаваны пры дарозе, на адлегласці каля 300 метраў ад вёскі Burdzily (ранейшая назва — Ćapli) у бок аднайменнага маёнтка, што выразна прасочваецца на мапах сярэдзіны XIX ст. На пазнейшых картаграфічных матэрыялах дадзены аб’ект ужо не пазначаўся, што можа сведчыць пра яго паступовую дэструкцыю ці страты сакральнага значэння.

Burdzilaŭski курган на мапе 1850-х¹

Курган уяўляў сабою чатырохвугольнае ўзвышша вышынёй каля 1,5 м, дыяметрам каля 27 м. Асаблівую ўвагу прыцягвае факт наяўнасці на вяршыні ўзвышша апрацаванага каменя антрапаморфнага характару: ён меў абрысы чалавечага торса і быў усталяваны ў вертыкальнай пазыцыі.² Такая дэталёвая можа інтэрпрэтавацца як сведчанне пра існаванне мясцовай паганскай

альбо сінкрэтычнай традыцыі, у якой камень на кургане выконваў функцыю сакральнага знака альбо сімвалічнага вартаўніка пахаванняў.

Верагодна, дадзены аб'ект меў характар дахрысціянскай святыні (капішча). Камень, апрацаваны ў форме чалавечага торсу, уяўляе сабой тыповы прыклад ідала, вядомага ў балцкіх і балта-славянскіх культавых традыцыях. Яго выразная штучная апрацоўка і спецыфічная форма выключаюць выпадковае паходжанне.

Вартаўнік на мяжы светаў. Burdzilaŭski ідал на кургане, візуальная інтэрпрытацыя

Спалучэнне насыпа з каменем-ідалам адпавядае вядомым археалагічным прыкладам сакральных комплексаў, звязаных з дахрысціянскімі культавымі практыкамі Uschodniaj Jeŭроry (да XIII ст.). Характэрна, што ў народнай традыцыі за аб'ектам замацавалася назва «магільнік», што сведчыць пра ўспрыняцце яго як месца пахавальнага ці рытуальнага значэння і адлюстроўвае трансфармацыю сакральнай прасторы ў калектыўнай памяці мясцовага насельніцтва.

Пры параўнальным аналізе картаграфічных матэрыялаў сярэдзіны XIX ст. з сучасным ландшафтам выяўлена кропка патэнцыйнага знаходжання кургана. Лакалізацыя аб'екта пацвярджаецца характарам землекарыстання: дадзены абшар пры дарозе доўгі час заставаўся па-за межамі сельска-гаспадарчай апрацоўкі, што ўскосна сведчыць пра наяўнасць на ім непрыдатнага для ворыва штучнага альбо колішняга сакральнага аб'екта. Пазнейшая антрапагенная дзейнасць (уладкаванне пясочнага кар'ера ў канцы XX ст.) магла значна пашкодзіць ці цалкам нівеліраваць насып, аднак стратыграфічны аналіз дадзенай калаеасной лакацыі ўяўляе значную цікавасць для далейшых даследаванняў.

« KRYNICY »

1. *Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761428. Электронны рэсурс.* — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)
2. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 83

BIAROZA

I. Kurhan

На падставе сціплых звестак, зафіксаваных у пісьмовых крыніцах канца XIX ст., вядома, што каля 1 км ад мястэчка Biao-roza-Kartuskaja знаходзіўся пясчаны пагорак, у якім былі выяўлены чалавечыя косткі.¹

Паходжанне гэтага аб'екта застаецца няпэўным, што адкрывае шырокі спектр інтэрпрэтацыяў.

Па першай версіі гэта мог быць старажытны курган балцкіх ці славянскіх плямёнаў. Падобныя насыпы шырока вядомыя ў археалагічнай прасторы суседніх Padliašša і Paniamonnia. Яны датуюцца першым тысячагоддзем н. э. і звычайна звязваюцца з пахавальным абрадам. Знаходжанне чалавечых парэшткаў у пясчаным грунце адпавядае практыцы трупапалажэння або трупаспа-лення, характэрнай для дахрысціянскіх супольнасцяў.

Другая тэорыя дапускае наяўнасць сярэднявечнага пахавання. Магчыма, што курган утварыўся ў выніку пахаванняў часоў ран-няга або позняга Сярэднявечча. У гэтым выпадку ён мог быць як індывідуальнаю магілаю асобы высокага статусу, так і невялікім могільнікам, звязаным з паселішчам Biao-roza.

Паводле трэцяй гіпотэзы гэта магла быць брацкая магіла выніку ваенных дзеянняў XVI–XIX стст. Тэрыторыя Biao-rozu неаднара-зова становілася арэнаю баявых сутыкненняў — падчас войнаў Rečy Paspalitaŭ з Maskovijaŭ, Šviecyjaŭ, а пазней у часе вайны 1812 року і паўстання 1830-1831 гадоў. У такім выпадку знаход-

жанне костак у пяшчаным пагорку можа сведчыць пра імправізаванае пахаванне вялікай колькасці загінулых.

Кожная з гэтых версіяў патрабуе археалагічнай верыфікацыі. Без дакладных раскопкаў і антрапалагічных даследаванняў нельга канчаткова вызначыць ні храналогію, ні характар пахавання. Тым не менш, ужо сама наяўнасць сведчанняў пра пяшчаны пагорак з чалавечымі парэшткамі пад Віарожаў дазваляе ўбачыць у ім каштоўны фрагмент гісторыка-культурнай спадчыны рэгіёну, які адлюстроўвае складаную ўзаемасувязь паміж дахрысціянскімі традыцыямі, сярэднявечнай гісторыяй і ваеннымі катаклізмамі Новага часу.

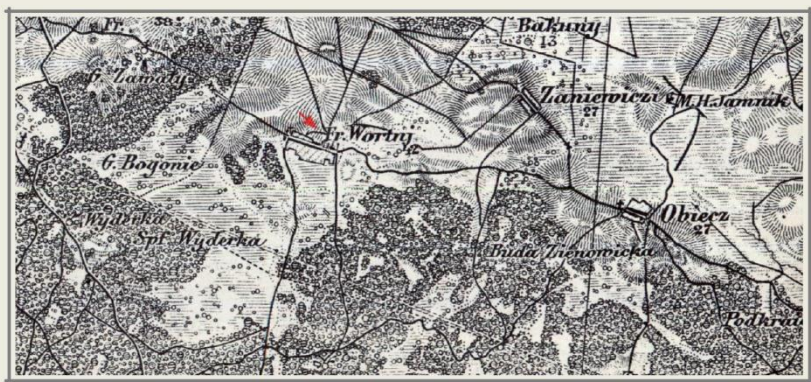
« KRYNICY »

1. Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда, Вильна, 1893 год, с. 63

VAROTNAJE

I. Histaryčnyja mohlicy

Згодна з мапамі сярэдзіны XIX ст., у межах вёскі знаходзіўся некропаль, які існаваў прынамсі да канца XIX ст. Могліцы займалі адкрытую і добра бачную тэрыторыю, што знаходзілася ў цэнтры паселішча, каля скрыжавання дарогаў, якое ад Varotnaha вяло да суседніх вёсак.

Варотніцкія могліцы на мапе 1850-х ¹

На аснове візуальнага аналізу нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў можна зрабіць выснову, што на той момант некропаль ужо знаходзіўся ў стадыі паступовага знікнення, але яго межы яшчэ прасочваліся на ландшафце. На трох прааналізаваных здымках відаць, што навакольнае поле падзелена на вузкія доўгія палоскі, аднак непасрэдна каля сялянскіх сядзібаў, гэтая рэгулярнасць парушаецца: там назіраецца «светлая пляма» або пустэча, дзе няма падзелу на палосы ворыва. Гэта сведчыць аб тым, што зямля там не апрацоўвалася. ²

У адрозненні ад хрысціянскіх могілаў, дзе межы былі дакладна вызначаны агароджаю або іншымі знакамі адрознення, тут прастора пахаванняў суседнічала з гаспадарчымі надзелямі і жылымі забудовамі. Такім чынам, свет памерлых літаральна спалучаўся са светам жывых.

Падобнае суседства наўпрост сведчыць пра глыбокія карані культу продкаў у дадзеным рэгіёне. У дахрысціянскіх уяўленнях балцкіх і усходнеславянскіх плямёнаў культ продкаў меў асаблівую вагу і разглядаўся як аснова супольнага і сямейнага жыцця. Пахаванні часта размяшчаліся на ўскрайку або нават усярэдзіне паселішчаў, што сімвалізавала няспынную прысутнасць памерлых сярод жывых. Лічылася, што духі продкаў працягваюць «прыглядаць» за сваімі нашчадкамі, забяспечваюць ім абарону, урадлівасць і дабрабыт.

Паводле этнаграфічных і археалагічных даследаванняў, у традыцыйнай балцкай і ўсходнеславянскай культуры душа памерлага не пакідала мясцовасць, дзе чалавек жыў. Яна заставалася прывязанаю да зямлі продкаў, то бок нябошчык ператвараўся ў прах, але працягваў жыць сярод жывых, і гэтая прысутнасць была не сімвалічнаю, а рэальнаю ў кантэксце народнае веры, што мела адлюстраванне ў святочных абрадах і вясковых традыцыях. Жыхары старой Litvy верылі, што зямля, на якой спачываюць іх продкі, святая, таму пахаванне блізкіх людзей на зямлі, дзе яны жылі, успрымалася як натуральная і правільная практыка.

Апісаныя Фёдарам Пакроўскім у канцы XIX ст. старажытныя могілкі ў вёсцы Varotnaje ўяўляюць сабою значны археалагічны і этнакультурны аб'ект, які захоўвае сведчанні пра пахавальныя традыцыі насельніцтва рэгіёна. Паводле ягонага апісання: *«Пасярод вёскі Varotnaje знаходзяцца старадаўнія могілкі, усыпаныя мноствам рознае велічыні камянёў»*.³

Адна з ранніх ўзгадкаў пра Varotnaje датуецца 1596 рокам, што сведчыць аб існаванні тут сталага паселішча ўжо ў канцы XVI ст. Лагічна меркаваць, што мясцовыя жыхары мелі адведзенае месца для пахаванняў яшчэ да шырокага распаўсюджвання хрысціянскай традыцыі. Пры гэтым варта ўлічваць, што хрысціянізацыя ўскраінаў Vialikaha Kniastva Litoŭskaha ў народным асяроддзі мела працяглы і паступовы характар, захаванне «старой веры» і адпаведных пахавальных звычаяў было натуральным працэсам.

Асабліваю цікавасць у гэтым кантэксце мае сведчанне з Raviaciśai (1720 року), за 15 км ад Varotnaha, дзе фундатары царквы адзначаюць, што «...падданыя ў тых вёсках ледзьве імёны хрысціянскія маюць, і частка немалая людзей са стараю верою Litvu ... але большая частка гэта прававерныя хрысціяне, якія ў тых вёсках знаходзяцца, без chrysta, без сакраментаў, у пакутах з гэтага сьвета сыходзілі і самі сябе без сьвятара хавалі...».⁴ Гэтая крыніца яскрава адлюстроўвае сітуацыю паступовай трансфармацыі мясцовай рэлігійнай свядомасці: насельніцтва фармальна прызнавала ўніяцтва, але захоўвала традыцыі продкаў у пахавальным абрадзе.

У выніку археалагічных даследаванняў, праведзеных у 2004–2005 гадах на тэрыторыі вёскі Шпакі, у ~60 км ад Варотнага, былі прааналізаваныя рэшткі незвычайнага пахавальнага комплексу. У ходзе даследаванняў выяўленыя вертыкальныя каменныя канструкцыі — своеасаблівыя надмагілі, якія складаліся з рознага памеру камянёў.

Радыёвугляроднае датаванне косных чалавечых парэшткаў, праведзенае ў Кіеўскай радыёвугляроднай лабараторыі, паказала ўзроставыя межы XIII–XV стст. н. э., што адпавядае позня-рэднявечнаму перыяду і перакрываюцца з эпохаю існавання яцвяжска-дрыгавіцкага пагранічча.

Праз размяшчэнне адносна паселішча, наяўнасць камянёў як надмагілляў і адсутнасць выразных хрысціянскіх прыкметаў, а таксама зыходзячы з матэрыялаў даследаванняў у Шпаках можна вылучыць познебалцкую (яцвяжскую) тэорыю паходжання Варотніцкага некропаля. Магчыма, абодва комплексы ўваходзілі ў адзін культурна-пахавальны арэал.⁵

Спыненне пахаванняў у дадзеным месцы, верагодна, звязанае з распаўсюджаннем хрысціянства ў навакольных паселішчах у XV–XVII стст. і пераносам месцаў пахаванняў да цэркваў. Гэта адпавядае агульнаму працэсу хрысціянізацыі і ўпарадкавання пахавальнай практыкі: могілкі прыходзілі пад кантроль духоўных уладаў, што адначасова было сродкам культурнай і канфесійнай інтэграцыі насельніцтва.

У выніку Варатнянскія старажытныя могілкі можна разглядаць як матэрыяльнае сведчанне працяглага «двухвер’я» (сінкрэ-тызму), калі традыцыі дахрысціянскага культу продкаў і хрысціянскія абрады існавалі паралельна. Гэтыя аб’екты з’яўляюцца каштоўным элементам культурнай спадчыны Pružanščyny і патрабуюць далейшага археалагічнага і этнаграфічнага вывучэння.

Такім чынам, некропаль у вёсцы Varotnaje варта разглядаць не толькі як месца пахаванняў, але і як элемент шырэйшага сакральнага ландшафту, які фарміраваўся на падставе старажытных культаў. Ён адлюстроўвае арганічнае ўключэнне свету памерлых у паўсядзённасць, а таксама пераемнасць традыцыяў, што ўзыходзяць да дахрысціянскіх часоў і, магчыма, працягвалі жыць нават пасля канчатковага ўсталявання хрысціянскіх пахавальных практыкаў у рэгіёне.

Хоць сёння ад іх не засталася бачных слядоў, сам факт захавання ў народнай памяці ўказання на месца, дзе яны знаходзіліся, сведчыць пра працягласць традыцыі і ўспрыманне гэтага месца

як асаблівага, адметнага. Такія ўспаміны часта становяцца адзіным мастком паміж матэрыяльнаю археалагічнаю спадчынаю, якая была страчана, і сучаснымі даследчыкамі, якія імкнуцца рэканструяваць мінулае.

Старыя могілцы ў Varotnym. Нябачныя суседзі-нябожчыкі, візуальная інтэрпрэтацыя

Нельга выключаць, што ў XX стагоддзі камяні, якія раней служылі надмагільнымі знакамі, былі выкарыстаныя ў гаспадарчых ці будаўнічых мэтах. Падобная практыка сустракалася неаднаразова ў розных рэгіёнах Bielarusi і Litvy: масіўныя валуны ці старанна апрацаваныя камяні нярэдка пераносіліся з даўніх пахаванняў і становіліся падмуркамі дамоў, хлявоў ці агароджаў. Гэта было прадыхтавана не толькі патрэбаю ў матэрыяле, але і пэўнай трансфармацыяй светапогляду: у секуля-рызаваным грамадстве святасць старых могілкаў паступова знікала, і месца продкаў пераставала ўспрымацца як недаты-кальнае.

Аднак нават калі матэрыяльныя сведчанні былі знішчаныя, сам пласт зямлі, насычаны парэшткамі людзей, заставаўся. Гэта на-

дае вёсцы Varotnaje асаблівы, у пэўным сэнсе сакральны характар: пад сучаснымі хатамі і дварамі, пад сцэжкамі і вуліцамі спачываюць продкі, якія калісьці стварылі гэтую супольнасць. У гэтым бачыцца своеасаблівая «падвойная прастора»: зверху — свет жывых, які жыве па сваіх сучасных рытмах, знізу — маўклівы свет памерлых, чыя прысутнасць хоць і нябачная, але адчувальная ў калектыўнай памяці.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)
2. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.; Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/486232465> (Дата доступу: 03.11.2025).
3. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 59
4. Акты Виленской археографической комиссии: Том III. Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв. Вильна. 1870. с. 200-206
5. Інстытут геахіміі навакольнага асяроддзя НАН Украіны. Ліст № 294/237 ад 2005 г. да Інстытута гісторыі НАН Беларусі пра падтрымку археалагічнага праекта і вынікі радыёвугляроднага датавання матэрыялаў з кургана на тэрыторыі Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці. Кіеў, 2005. Радыёвугляродны пратакол № Ki-11496, Ki-11497.

VARAŽBITY

I. Viera

Мастацкае апісанне на аснове легенды XIX ст. ¹

Там, дзе Paliessie глушыцца густымі пушчамі, а дарогі губляюцца ў балотных туманах, ляжала вёска Varažbity - месца, дзе шапталіся з духамі. Жыхары Varažbitaў насілі ў сабе старажытную сілу - не кніжную, не царкоўную, а тую, што перадавалася вусна праз пакаленні, праз радавыя прыметы, праз травы і сны. Людзі тут нараджаліся з дарам чуць больш, чым дазваляе вуха. Назва паселішча нясе сваю праўду: «варажбіты» - значыць тыя, хто варожыць, хто можа пракрасціся ў сутнасць рэчаў. У іх жылах цякла памяць аб ведунах, якія не панавалі над людзям, але накіроўвалі, як вада - рэчышча. Яны ведалі, што пад карою дуба можа хавацца знак, што ў зрэзе травы ёсць адказ, а ў сэрцы валуна - вылячэнне. Старыя казалі, што іх продкі размаўлялі з валунамі - тыя адказвалі ім у сне галасамі ветру. Калі на вёскі нападаў мор, а быдладохла без прычыны, варажбіцкія мужыкі не беглі да папа. Яны «клаліся спаць, падклаўшы пад галаву пучок палонкі», і чакалі знака. Тры мясцовыя жыхары ўбачылі «адно і тое ж»: камень у Dabučynie, з якога б'е святло. Не крыж, не абраз — «ано валун». Дачакаліся вечара, павялі сяло «за дваццаць пяць вёрстаў», як было ў сне. Яны ведалі, што вада ў камені - «не раса, а слёзы Maci-Ziamli», калі памыцца ёю падчас сыходзячага месяца, яны выздараваць.

Калі пабудавалі царкву над камнем, старыя «працягвалі шаптаці змовы» ля ўсходняй сцяны — там, дзе засталася шчыліна пад

алтаром. Маладыя не верылі, але ў Юр'еў дзень усё роўна неслі да каменя яйкі і льяныя ніткі, «на здароўе».

А нашчадкі тых трох мужыкоў да рэвалюцыі хадзілі раз у год «на камень» - ужо з абразамі, але з той жа палонкай за пазухаю. Бо ведалі: «Бог-то на небе, а духі - тут, у вадзе, у моху, у старажытных валунах, што памятаюць яшчэ часы, калі людзі і камяні разумелі адзін аднаго без словаў.»

Іх больш няма, але калі ўначы прыкласці вуха да каменя, кажуць, «усё яшчэ чуваць, як рыпяць фурманкі варажбіцкіх мужыкоў», якія вязуць свой боль да паганскага алтара ў Dabučynie.

Dabučynski камень, фота аўтара, 2016-07-26

Апісаная ў канцы XIX ст. легенда пра цудоўнае вылячэнне жыхароў вёскі Varazbity адкрывае цэлы комплекс традыцыйных уяўленняў і рытуальных практыкаў, што дазваляюць аднавіць

глыбінную структуру светапогляду мясцовага насельніцтва. Ядром гэтага апавядання становіцца сакральны камень у вёсцы Дабучын, які выступае не проста матэрыяльным аб'ектам, але ключавым сімвалам міфалагічнай прасторы.

Анімістычныя ўяўленні, уласцівыя для жыхароў Varazbitай, выяўляюцца ў перакананні, што камень мае душу, унутраную моц, здольную ўплываць на жыццё чалавека. Сам камень становіцца своеасаблівым «пасрэднікам» паміж светам людзей і сфераю звышнатуральнага — духаў, багоў ці душаў памерлых. Хвароба ў гэтай сістэме разглядаецца як пакаранне альбо выпрабаванне, накладзенае вышэйшымі сіламі, а выздараўленне адбываецца праз кантакт з аб'ектам, які валодае сакральнаю энергіяю.

Асабліва паказальны момант калектыўнага сну, які трыма жыхарамі быў успрыняты як знак звышнатуральнага паходжання. Лічба тры мае выразны сакральны падтэкст ў дахрысціянскіх традыцыях усходніх балтаў і славянаў: яна ўвасабляе завяршэнне цыклу, гармонію і сувязь паміж рознымі ўзроўнямі быцця. Згодна з логікаю традыцыйнай магічнай свядомасці, толькі калектыўнае бачанне можа сведчыць пра сапраўднасць паслання, бо адно індывідуальнае ўспрыняцце лёгка адкінуць як выпадковасць.

Рытуал паходу ўсёй вёскі да каменя мае характар масавай магіі — удзел у ім надаваў дзейству моцы, бо аб'яднаная вера супольнасці ўзмацняла сакральны эфект. Гэтая з'ява цесна суадносіцца з шырокім Paliessim культам камянёў, дзе аб'ектам пакланення служылі валуны з паглыбленнямі, якія збіралі ваду; дзе камень мог стаць амулетам, ахоўнікам ад хваробаў і нячыстай сілы; дзе сны ўспрымаліся як непасрэднае пасланне духаў і спосаб адкрыцця месца ацалення.

Загадкавасць гэтай традыцыі ўзмацняецца тым, што ў ёй пераплятаюцца некалькі пластоў светапогляду. З аднаго боку, у вобразе каменя захоўваецца старажытны дахрысціянскі культ, дзе прыродны аб’ект абагаўляецца. З другога боку, у XIX ст. ужо адчувальная спроба «перачытаць» гэты культ праз прызму хрысціянскай парадигмы: камень пачынае інтэрпрэтавацца як дар Вожу, як інструмент, праз які дзейнічае боская сіла. Такім чынам, мы назіраем тыповы для Paliessia сінкрэтызм — пераплаценне дахрысціянскіх архаічных рытуалаў з новай рэлігійнай свядомасцю.

Варта падкрэсліць і яшчэ адзін аспект — функцыю каменя як своеасаблівага сакральнага «архіва». Ён назапашваў у сабе памяць пра пакаленні, іх малітвы, страхі і надзеі. Таму кожны новы рытуал быў не толькі актам ацалення, але і актам далучэння да мінулага, пераемнасці традыцыі. У гэтым кроецца таямнічая прывабнасць каменя: ён увасабляў не толькі надзею на выздараўленне, але і сувязь з тым, што ляжала па-за межамі чалавечага існавання.

« KRYNICY »

1. Гродненский православно-церковный календарь. Православие в брестско-гродненской земле в конце XIX века. Издание 2-е. Том 1. Воронеж. 1899. с. 160-162

VOLJA

I. Histaryčnyja mohlicy

Могліцы, што знаходзіліся на пачатку вёскі, па другі бок галоўнай вуліцы і на супрацьлеглым беразе ад ракі Lievaja Lias-paja, дэманструюць выразна прадуманы, метанакіраваны выбар месца. Схіленасць мясцовасці і аддаленасць ад поймы ракі дазвалялі абараніць пахаванні ад вясновых паводак, што сведчыць пра практычны, але ў той жа час і сімвалічны аспект арганізацыі некропаля.

Размяшчэнне могліцаў сярод вёскі, побач з хатамі і штодзённым жыццём, нагадвае падобныя могліцы ў вёсцы Varotnaje. Гэтая прасторавае інтэграцыя свету памерлых у асяроддзе жывых супярэчыць тэорыі пра іх эпідэмічнае паходжанне. Наадварот, яна адлюстроўвае традыцыю, у якой памерлыя заставаліся часткаю супольнасці, нябачнымі суседзямі і нябеснымі апекунамі.

Vol'skija mohlicy na mane 1850-x¹

Адсутнасць згадкі пра царкву ў гэтым кантэксце мае асаблівае значэнне. Гэта сведчыць, што пахаванні маглі мець характар

традыцыйных вясковых, пазахрысціянскіх абрадаў. У эпоху, калі царкоўны кантроль над пахавальнымі практыкамі яшчэ не быў татальным, такія моглiцы маглі выступаць рудыментам старажытнага культу продкаў.

Ужо на мапах сярэдзіны XIX ст. гэты некропаль фіксуецца як рэальнасць, але ў наступныя дзесяцігоддзі знікае з гістарычных дакументаў. Магчыма, старадаўнія надмагільныя камяні былі выкарыстаныя ў будаўніцтве вясковых гаспадарак — звыклая практыка XX ст., што перарывала фізічны след мінулага, але не магла сцерці памяць. Косткі застаюцца ў зямлі як маўклівыя сведкі таго, што жыццё і смерць тут ішлі поруч.

Такое перапляценне свету жывых і памерлых утварае прастору таямніцы. Некропаль паміж хатамі — гэта не толькі месца пахавання, але і «парог» паміж сферамі, дзе мінулае дыхае ў сучаснасці, а продкі, хоць і нябачныя, працягваюць сваё няўлоўнае існаванне. Для жыхароў вёскі гэта быў знак непарыўнасці роду, нябачная апека над гаспадаркамі і полем.

З гэтага пункту гледжання моглiцы ўяўляюць сабою не толькі гістарычны аб'ект, але і антрапалагічны феномен — увасабленне архаічнай мадэлі свету, дзе межы паміж жыццём і смерцю былі празрыстыя, а памерлыя заставаліся ў цэнтры калектывнага космасу.

« KRYNICY »

1. *Трохвёрстная топографічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11767501. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzr.pl/11767501> (дата звароту: 28.02.2026)*

VIALIKAJE SIALO

I. Histaryčnyja mohlicy

Вёска Vialikaje Sialo на раннім этапе свайго існавання фіксуецца ў пісьмовых крыніцах у інвентары Šarašoŭskaha староства 1637 року.¹ Ужо на гэты момант яна характарызуецца як адносна буйны населены пункт, што пацвярджаецца значнай колькасцю зямельных надзелаў і іх уладальнікаў. Гэта дазваляе меркаваць пра стабільную дэмаграфічную прысутнасць і працяглую функцыянальную гісторыю паселішча, у межах якой фарміраванне ўласных пахавальных комплексаў было неабходным элементам сацыяльнай і культурнай практыкі.

Паводле картаграфічных матэрыялаў сярэдзіны XIX ст., у паўднёвай частцы вёскі Vialikaje Sialo, па правы бок дарогі, што вяла ў напрамку Pružanu, лакалізуюцца могілцы. У сучасным ландшафце дадзены аб'ект не мае выразных паверхневых прыкметаў, што сведчыць пра яго значную трансфармацыю або поўную дэградацыю.

Прасторавая лакалізацыя некропаля ўяўляе асаблівую навуковую цікавасць. Могілцы размяшчаліся на ўскрайку паселішча, у зоне, дзе сыходзіліся і разыходзіліся некалькі дарожных напрамкаў. Такая канфігурацыя не адпавядае найбольш распаўсюджанай мадэлі вясковых могілак XIX ст., якія, як правіла, прымыкалі да сакральных цэнтраў (цэркваў, капліцаў) або размяшчаліся ў ізаляваных абшарах. У дадзеным выпадку назіраецца фарміраванне некропаля ў адкрытай і камунікацыйна значнай прасторы, што патрабуе дадатковай інтэрпрэтацыі.

У традыцыі Paliessia і суседняга Padliašša месцы для пахавання ахвяраў масавых эпідэміяў (чумы, халеры) выбіраліся свядома на значнай дыстанцыі ад вёскі, часцей у глухіх месцах, на ўзлесках або ў полі, што тлумачылася і страхам заражэння, і рэлігійнымі забаронамі.

Могіцы на мапе 1850-х²

Аналіз прасторавай структуры дазваляе вылучыць некалькі магчымых сцэнарыяў развіцця дадзенага аб'екта:

1. *Першаснасць некропаля адносна дарожнай сеткі.*

У межах гэтай гіпотэзы мяркуецца, што могіцы ўзніклі раней за сучасную дарожную канфігурацыю, а апошнія фарміраваліся з улікам ужо існуючага сакральнага аб'екта. Дарогі маглі абыходзіць тэрыторыю пахаванняў, у выніку чаго паступова сфармавалася скрыжаванне з трох накірункаў. Такая практыка вядомая ў традыцыйных ландшафтах, дзе сакральныя зоны захоўваліся і інтэграліраваліся ў транспартную сетку без прамога парушэння.

2. *Мэтанакіраванае размяшчэнне ў камунікацыйным вузле.*

Паводле альтэрнатыўнай гіпотэзы, могіцы першапачаткова закладваліся ў зоне дарожнага скрыжавання. У гэтым выпадку іх

функцыя магла выходзіць за межы выключна пахавальнай і набываць сімвалічны або апатрапеічны (ахоўны) характар. У народнай традыцыі Uschodniāj Jейгору вядомыя прыклады размяшчэння пахаванняў або курганных насыпаў у ключавых пунктах ландшафту (скрыжаванні, межы тэрыторый), дзе яны маглі выконваць ролю маркераў прасторы або «ахоўнікаў» вёскі.

3. Рэліктавы (старажытны) характар некропаля.

Не выключаецца, што могліцы маюць больш ранняе, магчыма, даінвентарнае або нават даўнейшае (курганнае) паходжанне, якое было пазней інтэгравана ў структуру вёскі. У такім выпадку незвычайная лакалізацыя можа быць звязана з архаічнымі прынцыпамі выбару месца пахавання, якія не супадаюць з пазнейшымі хрысціянскімі нормамі.

Адасоблены аб'ект для скрыжавання пры Vialikim Sialie, аэрафотаздымак 13 мая 1944 року³

Пэўную дадатковую інфармацыю дае аналіз нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў. На іх тэрыторыя меркаванага некропа-

ля вылучаецца на фоне навакольных сельскагаспа-дарчых надзелаў як абшар, які не падвяргаўся інтэнсіўнай апрацоўцы. Пры гэтым фіксуюцца неідэнтыфікаваныя структурныя аб’екты (магчыма, рэшткі мікрарэльефу або антрапагенныя формы), якія адсутнічаюць у картаграфічных крыніцах другой паловы XIX — пачатку XX ст. Такая сітуацыя можа сведчыць пра захаванне падпаверхневых або слаба выяўленых рэліктаў пахавальнага комплексу нават пасля страты яго афіцыйнага статусу.

Параўнальны аналіз з іншымі рэгіянальнымі прыкладамі (у тым ліку зніклымі курганамі ля вёскі Śachies) паказвае на магчымасць існавання ўстойлівай лакальнай традыцыі размяшчэння пахавальных аб’ектаў у межах складаных дарожных канфігурацыяў, хоць канкрэтныя ўмовы іх фарміравання маглі істотна адрознівацца.

Такім чынам, сукупнасць пісьмовых, картаграфічных і аэрафотаграфічных дадзеных дазваляе разглядаць пахаванні Vialikaħa Siala як шматслаёвы ландшафтны аб’ект, генезіс якога можа быць звязаны як з функцыянальнымі патрэбамі вясковай супольнасці, так і з больш раннімі культурнымі і сімвалічнымі практыкамі. Канчатковае вызначэнне іх паходжання патрабуе далейшых даследаванняў, уключаючы археалагічную разведку і геафізічныя метады аналізу.

« KRYNICY »

1. Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK). Sygn. 29/630/0/1.77/937. Inwentarz Starostwa Szerezwskiego. 1637 r. p. 133
2. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)
3. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.: Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/610545091> (Дата доступу: 03.11.2025).

HOLICY

I. Histaryčnyja mohlicy

Пра могліцы блізу вёскі Holicy вядома з крыніцы XVI ст., у той час паселішча ўжо існавала, тут жылі і паміралі людзі.¹ Размяшчэнне некропаля прыкладна за 800 метраў ад сучаснага цэнтра вёскі, ля рэчкі, выглядае не зусім звычайным, калі параўноўваць з тыповымі вясковымі могілкамі XVI ст., якія часта знаходзіліся непасрэдна каля паселішча. Гэтая асаблівасць адкрывае шырокі спектр інтэрпрэтацыяў і дае падставу меркаваць пра больш складаную гісторыю гэтага месца.

Адна з найбольш верагодных інтэрпрэтацыяў — гэта быў дахрысціянскі курганны могільнік, які існаваў яшчэ да фармавання самога паселішча. У такім выпадку ў XVI ст. ён ужо не выкарыстоўваўся для новых пахаванняў, але заставаўся выразным на рэльефе, нагадваў пра старажытную традыцыю і сімвалізаваў сувязь паміж пакаленнямі. Для мясцовага насельніцтва гэта магло быць не толькі «месца памерлых», але і арыенцір у прасторы, своеасаблівая кропка сакральнага ландшафту.

Другая версія звязаная з магчымымі эпідэміямі — чумы, халеры альбо іншымі хваробамі. У такім выпадку асобныя могілкі арганізаваліся за межамі паселішча, каб ізаляваць тых, хто памёр ад заразных хваробаў, і зменшыць рызыку іх распаўсюджвання. Падобныя прыклады вядомыя і з пазнейшых часоў, калі «чумныя» могілкі адмыслова размяшчалі далей ад жылля.

Магчымы таксама сцэнар, што некропаль належаў не вяскоўцам, а асобам, якіх супольнасць лічыла чужымі: палонным, наёмнік-

ам, злачынцам або ахвярам вайсковых сутыкненняў. Paliessie ў XVI ст. неаднаразова было арэнаю канфліктаў паміж Vialikim Kniastvam Litoŭskim і Maskovijaju, таму не выключана, што тут маглі быць пахаваныя ахвяры такіх падзеяў.

Асабліва цікавай выглядае гіпотэза, што ў мінулым вёска «Holi-sa» (назва ужываецца ў 1563 року) месцілася непасрэдна пры рэчцы. З-за прыродных альбо ваенных прычынаў паселішча маг-ло перамясціцца, пакінуўшы старажытныя могілкі на старым месцы. Такія пераносы вёсак у сярэднявеччы былі распаўсюд-жанаю з’яваю, выкліканаю як пажарамі, так і стыхійнымі бедст-вамi. У гэтым выпадку могілкі, што спачатку былі цэнтрам супольнасці, апынуліся па-за яе новымi межамi. Сама назва «Holicu» можа быць успрынятая як паказчык «голага» месца, дзе вёска ўжо не адродзілася.

Такім чынам, могілцы каля Holісай — гэта не проста забыты аб-шар зямлі. Яны ўвасабляюць шматслойнасць гісторыі: ад дах-рысціянскага культа продкаў і курганнай традыцыі да магчы-мых слядоў эпідэміяў ці вайсковых падзеяў. Адаленасць ад су-часнай вёскі стварае адчуванне сакральнай таямніцы, калі месца паміж светам жывых і светам памерлых ператвараецца ў сімвал пераемнасці і страчанай памяці.

« KRYNICY »

1. Ревизія Кобринской экономіи, составленная въ 1563 году королевскимъ ревизоромъ Дмитріемъ Сапѣгою. Вильна. 1876. с. 255

HORSK

I. Histaryčnyja mohlicy

На падрабязных тапаграфічных мапах другой паловы XIX ст. і пазнейшых картаграфічных матэрыялах дакладнае месцазнаходжанне могілак каля Горска не фіксуецца. Аднак адсутнасць іх на мапах не абавязкова сведчыць пра тое, што пахавальны аб'ект ужо не існаваў. Яго лакалізацыю можна часткова рэканструяваць на падставе больш ранніх пісьмовых крыніцаў і асабліва сцяжы мясцовага ландшафту.

Вёска Горск размяшчалася ў своеасаблівай прыроднай прасторы, абмежаванай балотамі з усходняга і заходняга бакоў, Кобрынскім трактам і ляснымі масівамі на поўначы. Такая геаграфічная структура істотна звужае кола магчымых месцаў для размяшчэння старажытных могілак. Найбольш верагодна, пахавальны аб'ект знаходзіўся ў непасрэднай блізкасці да вёскі, але па-за яе жылой забудовай, на адносна сухім і адкрытым абшары.

Адно з ранніх вядомых сведчанняў пра гэты аб'ект паходзіць з прывілею на пажыццёвае валоданне землямі і вёскамі Пескі, Міхалкі, Боркі і Чарнякоў 1760 року. Пры апісанні межаў уладанняў у дакуменце адзін раз згадваецца выраз «...*idąc wsrod Mogilek Horskich*...». Нягледзячы на лаканічнасць гэтага запісу, ён мае значную тапаграфічную каштоўнасць. У дакуменце «*Mogilki Horskich*» выступаюць не проста як назва месца, а як ужо існуючы і пазнавальны арыенцір, праз які можна было апісаць кірунак праходжання мяжы. Таму само ўключэнне *Mogilek Horskich* у апісанне мяжы сведчыць, што гэты аб'ект быў дастатко-

ва выразным і вядомым мясцоваму насельніцтву, каб выконваць ролю стабільнага тапаграфічнага арыенціра.

Пры гэтым дакумент не дазваляе адназначна вызначыць характар «Mogilek». Менавіта слова Mogilki адкрывае некалькі магчымасцяў для інтэрпрэтацыі, якія неабходна разглядаць паралельна.

Першая гіпотэза: курганны могільнік.

Адна з верагодных інтэрпрэтацыяў звязвае Mogilki Horskie са старажытным курганным некропалем. У гістарычнай тапаніміі ВКЛ словы Mogiła, Mogilki маглi абазначаць не толькі хрысціянскія могiлкі, але і асобныя старажытныя магілы, курганы або групы земляных насыпаў, паходжанне якіх мясцовае насельніцтва ўжо не магло дакладна растлумачыць.

У выпадку калі Mogilki Horskie сапраўды былі курганным некропалем, іх узнікненне значна папярэднічала пісьмовай згадцы. Сам дакумент 1760 року ў такім выпадку фіксуе ўжо існуючы аб'ект, які да таго часу стаў часткай мясцовай тапаграфічнай памяці. Не выключана таксама, што да XVIII ст. курганы ўжо страцілі першапачатковы сакральны сэнс і ўспрымаліся перадусім як «магілкі» — прыкметныя насыпы невядомага паходжання.

Другая гіпотэза: архаічны вясковы некропаль

Іншая магчымасць — Mogilki Horskie маглi быць старымі вясковымі могiлкамі, якія ўзніклі да поўнага замацавання пахавальнай практыкі за афіцыйнымі парафіяльнымі некропалямі.

Для невялікіх паселішчаў і хутароў ранняга Новага часу характэрнай магла быць больш лакальная арганізацыя пахаванняў, асабліва ў выпадках, калі населены пункт знаходзіўся на значнай адлегласці ад парафіяльнага цэнтра. Такі некропаль мог абслугоўваць Горск і бліжэйшыя паселішчы на працягу некалькіх пакаленняў, а пасля паступова страціць сваё значэнне ў выніку адміністрацыйнага і царкоўнага ўпарадкавання пахавальнай прасторы.

Асобнай увагі тут заслугоўвае магчымасць спецыяльных пахаванняў, звязаных з эпідэміямі або іншымі надзвычайнымі абставінамі. У такім выпадку пахаванні маглі выносіцца за межы асноўнай жыллой прасторы і размяшчацца на сухіх узвышаных абшарах. Аднак гэтая версія пакуль не мае непасрэднага дакументальнага пацвярджэння і павінна разглядацца толькі як адна з магчымых інтэрпрэтацый.

Калі ж Mogilki Horskie былі звычайным старым вясковым могілнікам, яго пазнейшае знікненне з картаграфічных матэрыялаў таксама можна растлумачыць змяненнем пахавальнай практыкі. Пасля пераносу пахаванняў на новыя афіцыйныя могілкі стары некропаль мог страціць функцыянальнае значэнне, паступова зарасці і перастаць успрымацца як асобны аб'ект.

Трэцяя гіпотэза: брацкія або вайсковыя пахаванні

Трэцяя магчымасць звязана з ваеннай гісторыяй рэгіёну. Праз тэрыторыю Prużanščynu праходзілі важныя дарогі, у тым ліку напрамкі, звязаныя з Kobrynskim трактам. У перыяды ваенных канфліктаў такія шляхі маглі выкарыстоўвацца войскамі, абозамі і бежанцамі, а тэрыторыя вакол іх магла становіцца месцам сутыкненняў або часовых лагераў.

У гэтым кантэксце Mogilki Horskie тэарэтычна маглі ўяўляць сабой месца калектыўнага пахавання вайскоўцаў або мясцовых жыхароў, якія загінулі ў выніку ваенных падзеяў. Для такой інтэрпрэтацыі асабліва важная была б не сама назва Mogilki, а яе сувязь з дарожнай сеткай і гістарычнымі падзеямі..

Такім чынам, Mogilki Horskie варта разглядаць як гістарычна засведчаны пахавальны або мемарыяльны аб'ект, дакладны характар якога пакуль не вызначаны. Найбольш перспектыўнай выглядае праверка курганнай гіпотэзы праз супастаўленне гістарычнай тапанімікі з сучасным мікрарэльефам, аналізам аэрафотаздымкаў і, пры магчымасці, археалагічнай разведкай. Менавіта спалучэнне гэтых метадаў можа дазволіць высветліць, ці захаваліся ў ландшафце рэшткі таго аб'екта, які яшчэ ў 1760 року быў настолькі выразным, што служыў арыенцірам пры апісанні межаў.

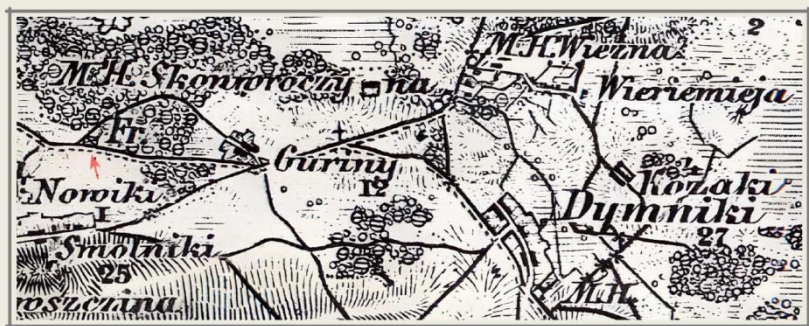
« KRYNICY »

1. AGAD, *Metryka Koronna*, sygn. 1/4/0/8/73: *Lustracya Dobr KJMci...* 1582–1792, s. 115–116.

HURYNY

I. Histaryčnyja mohlicy

Могліцы, названыя паводле бліжэйшага паселішча — вёскі Hurynu, ад якой іх аддзяляе прыкладна адзін кіламетр, уяўляюць сабою цікавую і ў той жа час загадкавую лакалізацыю. Іх месцазнаходжанне на адкрытай мясцовасці, пры дарозе, ужо само па сабе выходзіць за межы традыцыйнай практыкі вясковых пахаванняў і можа сведчыць пра стыхійнае паходжанне гэтага некропаля. Як правіла, у традыцыйнай культуры Paliesskich земляў могілкі размяшчаліся ў непасрэднай сувязі з паселішчам, што было абумоўлена культам продкаў. Размяшчэнне на адкрытым месцы, каля дарогі, можа ўказваць на адмысловы характар гэтых пахаванняў.

Hurynskija mogilicy na mane 1850-x ¹

У другой палове XIX ст. і пазней пісьмовыя крыніцы больш не ўзгадваюць гэтыя могілкі, што можа сведчыць пра іх паступовае занябданне, а таксама пра тое, што яны страцілі сакральнае

значэнне. Аднак гэтая маўклівасць крыніцаў толькі павялічвае таямніцу паходжання некропаля.

Сярод магчымых інтэрпрэтацыяў існуюць некалькі гіпотэзаў. Па-першае, моглiцы маглі быць месцам пахавання ахвяраў эпідэміяў, што ў мінулым рэгулярна ахоплівалі Paliesskija землі. Памерлых у выніку заразных хваробаў часта хавалі на значнай адлегласці ад вёсак і традыцыйных могілак, каб прадухіліць распаўсюд хваробаў. Такія асобныя пахаванні былі своеасаблівым санітарным буферам паміж жыццём і смерцю.

Па-другое, магчыма, гэта былі вайсковыя пахаванні. У рэгіёне неаднаразова адбываліся ваенныя сутыкненні, у тым ліку канфлікты Vialikaha Kniastva Litoŭskaha з Maskovijaju, пазней — падзеі казацкіх войнаў, напалеонаўскія кампаніі, нават лакальныя анты-расейскія паўстанні. Некропаль пры дарозе акурат мог быць выбраны месцам для хуткага пахавання палеглых — салдатаў, палонных ці выпадковых ахвяраў ваеннага ліхалецця.

Застаецца і яшчэ адзін пласт таямніцы: чаму менавіта гэтае месца было выбрана? Ці не магло яно мець яшчэ больш старажытнае, дахрысціянскае паходжанне, і ў пазнейшыя часы ўжо «дапаўнялася» новымі пахаваннямі ў перыяд крызісных сітуацыяў? Адсутнасць дакладных археалагічных даследаванняў пакідае гэтае пытанне адкрытым, ператвараючы моглiцы каля Нугунай у адну з нешматлікіх «нямых сведкаў» мінулага, чыя прысутнасць адчуваецца нават тады, калі сам аб'ект паступова знікае з памяці людзей.

мастацкае апісанне аб'екта

Ні шылдаў, ні крыжоў, ано зямля, што трымае памяць і косныя парэшткі.

Гэты некропаль паўстаў не па загаду царкоўных уладаў, а сам па сабе. Тут, пры дарозе, дзе праходзілі вандроўнікі, дзе вясковыя фурманкі праязджалі штодзень, дзе жывое не магло адарвацца ад памерлага. Бліжэй да лесу, але не ў ім — каб ваўкі не дакраналіся да святога.

Такія могліцы — перакрываючы лёсаў, нябачная брама, праз якую сыходзілі тыя, што не трапілі на царкоўную зямлю. Але Paliessie цягнецца: тут і зямля, і Бог, і продкі жывуць у згодзе.

Можа, гэта не паракіяльныя могілкі, не абгароджаныя, не асвечаныя, але гэта месца — сапраўднае, Paliesskaje, жывое. Такія могліцы не патрэбуюць званоў — ім дастаткова шалаху лісця і памяці чалавека.

✂ KRYNICY ✂

1. Трохвёрстная топографічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)

DABUČYN

I. Šviaty kamień

Адзін з найстарэйшых вядомых валуноў Pružanskaha павету, уяўляе сабою помнік не толькі геалагічнай, але і культурна-рэлігійнай спадчыны. Здаўна ён аточаны легендамі і апавяданнямі, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне ды надаюць яму статус сакральнага сімвала.

Згодна з распаўсюджанаю традыцыяю, у часы хрысціянізацыі Paliessia сакральныя паганскія цэнтры паступова страчвалі сваё значэнне, а на іх месцы ўзводзіліся хрысціянскія святыні. Такая замена сімвалізавала не толькі перамогу новай веры, але і імкненне засвоіць і пераасэнсаваць глыбока ўкаранёныя ў мясцовую свядомасць формы духоўнасці. Менавіта ў гэтым кантэксце варта разглядаць і Dabučynski камень, які, паводле паданняў, мог быць часткаю старажытнага прыроднага аб'екта шанавання. Падобныя працэсы добра вядомыя на тэрыторыі Paliessia і маюць свае аналагі ў суседніх рэгіёнах Uschodniaj Jейropy.

Камень знаходзіцца ў паўднёвае частцы вёскі Dabučyn, а на супрацьлеглым паўночным яе канцы — ляжаць старадаўнія могілкі. Такім чынам, утвараецца своеасаблівая «простая лінія» з могілкамі праз прасторавую супрацьлегласць. Гэтая геаграфічная дыялектыка можа мець рытуальна-сімвалічнае значэнне: камень як знак жыцця ды сілы — і могілкі як прастора смерці і пераходу ў іншы свет, што ўтварала сакральную «вось» у структуры паселішча.

Асобную цікавасць уяўляе і паходжанне назвы паселішча. Паводле адной з найбольш папулярных тэорыяў, якую яшчэ ў першай палове XIX ст. выказаў пісьменнік і гісторык Józef Ignacy Kraszewski, назва Дабісун можа паходзіць ад дубовага гаю.¹ Для старажытных жыхароў гэты гай з'яўляўся сьвятым месцам, дзе адбываліся культавыя абрады. Калі прыняць гэту версію, то камень-валун становіцца лагічнаю часткаю сакральнага ландшафту, які ўключаў у сябе і сьвяты аб'ект, і рытуальную прас-тору вакол яго.

Відок на каменнае кола у цэнтры якога галоўная сьвятыня, фота аўтара, 2016 рок

З прыходам хрысціянства на Палесскія землі старажытныя сьвятыні не знікалі імгненна, але ўступалі ў складаны працэс пераасэнсавання і інтэграцыі ў новую рэлігійную сістэму. Новыя духоўныя ўлады выкарыстоўвалі традыцыйныя сімвалы і мясцовыя сакральныя аб'екты, каб надаць ім хрысціянскую інтэрпрэ-

тацью і тым самым замацаваць уладу новай веры над старажытнымі культамі.

З цягам часу каля каменя быў усталяваны крыж, што павінна было канчаткова замацаваць яго ў хрысціянскім кантэксце, а пазней узведзена капэлла.²

Такім чынам, мы бачым выразны прыклад сакральнай трансфармацыі: старажытны камень, акутаны таямніцаю і міфічнаю сімволікаю, быў уключаны ў новы рэлігійны ландшафт як хрысціянская святыня.

Пісьмовыя крыніцы расейскай праваслаўнай царквы падаюць вытокі мясцовай царквы праз легенду, песна звязаную са «святым каменем», які, паводле аповеду, ляжаў сярод поля і меў дзіўны адбітак чалавечай нагі. Гэтая дэталёвая характэрная для міфалагічнай традыцыі — адбітак нагі ў сакральным камені разумеецца як знак прысутнасці боскай ці звышнатуральнай істоты, своеасаблівы «слепок» святасці ў матэрыяльным свеце. Сама легенда сыходзіць каранямі да вераванняў старой Litvy і Paliessia, калі панавалі палітэізм. Сельскія жыхары шанавалі пантэон багоў, адным з якіх быў бог Vielies, ахоўнік ската, пастухоў і падземнага свету, верылі ў лясных ці палявых істотаў (напр., лесавікоў, палявікоў), якія насялялі тэрыторыю пры сакральных месцах і маглі застаўляць сляды на камянях і дрэвах. Меркавана, Vielies прайшоў тут, ратуючы статак авец ад мора, і там, такім чынам ён застаў і след, а камень з часам стаў святым.³

Другая легенда звязаная са сном, які бачылі трое жыхароў вёскі Varažbity, што за ~20 км ад Dabušyna. У той час у Varažbitach панавала павальная хвароба, ад якое спасу не было. Жыхары тая апавядалі пра аднолькавы сон, у якім голас зазываў іх пайсці да Dabušyna і пасля паходу туды мор спыніўся.

Гэтая легенда інтэрпрытуе сон як адкрыццё ад духаў ці багоў і абрад іх уласкавання. У традыцыйнай Paliesskaj міфалогіі сны лічыліся спосабам зносін з духамі продкаў або прыроднымі бажаннямі. Трое жыхароў, якія атрымалі той самы знак, - гэта архетып «траічнай магіі», характэрны для славянскага паганства (напрыклад, трыдзёўныя абрады, тройчы паўтараныя змовы).

Хвароба ў Varažbitach не паддавалася лячэнню, але пасля выканання рытуалу ў каменя - адразу знікае. Гэта класічны сюжэт аб «гневе духаў» (напрыклад, нябожчыкаў, якія прыносяць хваробы) і іх уласкаванні праз ахвяры або абрады.

Трэця легенда апявае пра тое, што камень лечыць і ад болі зубное. Вернікам для правядзення пэўнага рытуалу патрэбен быў ано кавалачак ад гэтага каменя.

Гэтая гісторыя датычыцца культу камянёў-целіцеляў на Paliessi, дзе камень мог успрымаўся як «памежны аб'ект» паміж мірамі, здольны «выцягваць» боль, таму ў дахрысціянскай традыцыі валуны з паглыбленнямі часта лічыліся «жывымі», а кавалкі такіх камянёў выкарыстоўваліся як амулеты.

Мастацкая легенда, заснаваная на тыповых для Paliessia павер'ях у сілу памерлых продкаў і сакральны камень:

«Сярод бязмежных палёў, самотны пастух пас чараду авечак і раптам заўважыў як адна авечка прабуе падняцца з ног, але ня можа. Праз 2 тыдні хворымі сталі ўжо 3 авечкі, яны з неахвотаю елі, малако іх было горкім, а поўсць выпадала. Стаяла восень і ежы на лугах станавілася ўсё менш, жывёлы слабелі.

Аднойчы, пастуху прысніўся сон: ён убачыў пакойнага дзеда ў Белым адзенні, які сядзеў на камні і разводзіў вогнішча, каб адагнаць зграю пацукоў.

На вечар таго ж дня пастух пайшоў на поле, дзе ляжаў вялікі

*камень. Схіліўся да камня, папрасіў паратунку, прыгадаў дзеда
ды пакінуў на камні ежу, што падрыхтаваў на вячэру і
павярнуўся да дому.*

*Ішлі дні, тыдні, авечкі з часам адужэлі, спакойнае жыццё
вярнулася ў ягоную хату.*

*Але нешта, пастух запомніў на ўсё астатняе жыццё – як адзін
Белы кот, са здабычаю у зубах, па раніцах сьпешна выбягаў з
пад хлява.»*

Dabushynski камень у 2018 року, фота аўтара

У другой палове XIX ст. у Dabushynie была ўзведзеная новая расейская праваслаўная царква, у алтарную частку якой уключылі старажытны святы камень. Паводле сведчанняў, да каменя меўся асобны ўваход, што падкрэслівае яго важны статус у свядома-сці мясцовага насельніцтва: вернікі маглі да яго падысці і пакінуць паднашэнні. У 1890-х гадах уваход быў умацаваны металічнымі дзвярыма, над якімі змясцілі ікону і крыж — выразны прыклад таго, як царкоўная ўлада імкнулася інтэграваць стара-

жытныя традыцыі ў расейскі праваслаўны канон, адначасова кантралюючы і рэгламентаваўшы іх.

Нягледзячы на знішчэнне царквы ў савецкі час, камень захаваўся і працягвае функцыянаваць як своеасаблівы цэнтр народнай рэлігійнасці. Сёння людзі ўсё яшчэ прыходзяць да яго з асабістымі просьбамі і пакідаюць дары — ад ежы (яблыкі, хлеб, цукеркі) да прадметаў сакральнага значэння (лампады, крыжыкі). Гэтая практыка сведчыць пра працягласць і жывучасць традыцыяў, што аб'ядноўваюць у сабе хрысціянскую і паганскую сімволікі.

Такім чынам легенды аб снах і збавенні ад мора сыходзіць да дахрысціянскіх абрадаў, дзе камень выконваў ролю медыятара паміж людзьмі і духамі. Сувязь з Dabučynskim каменем з'яўляецца старажытным культам. Людзі ідуць менавіта да каменя, а не ў царкву, якіх было шмат навокал. Камень з паглыбленнем, напоўнены вадою, мог лічыцца «брамаю» у іншы свет альбо алтаром для дароў.

« KRYNICY »

1. *Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego* 1837.11.06 Nr260, s. 1471

2. *Гродненский православно-церковный календарь. Православие в брестско-гродненской земле в конце XIX века. Издание 2-е. Том 1. Воронеж. 1899. с. 160-162*

3. *Эдвард Зайкоўскі. Месца Вялеса ў дахрысціянскім светапоглядзе насельніцтва Беларусі. 2005. с. 4*

ŽADZIENY

I. Histaryčnyja mohlicy

У паўночнай частцы вёскі Žadzieny, на мапах сярэдзіны XIX ст. пазначаныя невядовыя могліцы. Знаходзіліся яны пры дарозе ў бок Vialikaha Siala, леворуч ад дарогі, роўна як і большасць зніклых, аднак на пазнейшых мапах больш не ўзгадваліся. Ужо сам факт таго, што могліцы існавалі толькі да сярэдзіны XIX ст., наводзіць на думку, што страцілі яны сваю функцыю значна раней, верагодна — у канцы XVIII – пачатку XIX ст.

З высокаю доляю верагоднасці, у гэтым месцы хавалі мясцовае насельніцтва Žadzienай яшчэ з часоў позняга сярэднявечча. Вёска Žadzieny ўзгадваецца ў дакументах з 1563 року, і наяўнасць у ёй зямельных надзелаў і сталых жыхароў дазваляе меркаваць, што неабходнасць у стацыянарным месцы пахаванняў існавала ад самага пачатку. Выбар месца таксама невыпадковы: паўночная ўскраіна вёскі мела больш сухі і спрыяльны рэльеф у параўнанні з процілеглым, правабярэжным бокам, дзе панавала балоцістасць.

З'яўленне царквы ў суседняй вёсцы Mokraje магло зрабіць істотны ўплыў на лёс старажытных Žadzienskich могліцаў. Да таго часу яны выконвалі функцыю традыцыйнага, яшчэ дахрысціянскага месца пахаванняў, дзе мясцовыя жыхары хавалі сваіх памерлых. Гэта адпавядае тыповай сітуацыі для глыбінных вёсак VKL у XVII–XVIII ст., калі хрысціянізацыя ішла марудна і перамешвалася са старажытнымі абрадамі.

Асобныя дакументы дазваляюць аднавіць і рэлігійна-духоўны кантэкст гэтага месца. Так, падчас фундацыі царквы ў Raviaci-
šach у 1720 року (~45 км ад Žadzienaў) адзначалася, што «...пад-
данья ў тых вёсках ледзьве імёны хрысціянскія маюць, і час-
тка немалая людзей са стараю верою Litvy ... але большая час-
тка гэта прававерныя хрысціяне, якія ў тых вёсках знаходзя-
ца, без chrysta, без сакраментаў, у пакутах з гэтага сьвета сы-
ходзілі і самі сябе без сьвятара хавалі...».¹ Гэта сведчанне дае
падставы меркаваць, што традыцыя самастойных пахаванняў
без удзелу духавенства магла быць характэрнай і для Žadzienaў.

Могіцы на мапе 1850-х²

Паступовая хрысціянізацыя рэгіёна адбівалася ў з'яўленні но-
вых святыняў: чарговая грэка-каталіцкая царква ў наваколлі
паўстала на пачатку XVIII ст. у вёсцы Мокрае, што прыкладна
за тры кіламетры ад Žadzienaў. Тым не менш, працэс пераходу
да пахавання памерлых на царкоўным цвінтары не быў імгнен-
ным. Цалкам магчыма, што Žadzienskija могіцы працягвалі
функцыянаваць на працягу ўсяго XVIII ст., пакуль канчаткова
не былі пакінутыя з прычыны арганізацыі пахаванняў на новых
хрысціянскіх могілках у Mokrym.

У народнае памяці мясцовых жыхароў Żadzienай на пачатку ХХІ ст. гэта месца не лічыцца як сакральная прастора. Аднак, спадарыня Danuta Niedwiedzkaja ўзгадвала, што за савецкім часам людзі бралі там пясок на будаўніцтва і нярэдка знаходзілі чалавечыя косці.³ Такія выпадковыя сутыкненні ў мінулым надаюць мясцовасці асаблівую атмасферу — нібы пад пластом зямлі захоўваецца не толькі чалавечая матэрыяльная прысутнасць, але і невядомая частка гісторыі вёскі, якая не дазваляе забыцца пра сваіх продкаў.

Жадзенскія могілцы — гэта ўжо не толькі страчанае месца пахаванняў, але і сімвал пераходнага часу: паміж «стараю вераю Litvy» і новай хрысціянскаю традыцыяю, паміж паганскімі абрадамі і царкоўнаю практыкаю. І хоць яны не пазначаныя на сучасных мапах, у сакральнай геаграфіі рэгіёна гэта кропка застаецца адкрытаю і таямнічаю.

« KRYNICY »

1. Акты Виленской археографической комиссии: Том III. Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв. Вильна 1870. с. 200-206

2. Трохвёртная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)

3. Урывак інтэрв'ю [Відэазаніс]. — YouTube, 01.09.2018. — Рэжым доступу: https://www.youtube.com/watch?v=Yk_SSndK78g (дата звароту: 28.02.2026).

ZABABJE

I. Kurhany

Інфармацыя пра археалагічныя даследаванні на землях фальварка Zababje захавалася дзякуючы публікацыі ў «Kurjery Varšavskim» за 1882 рок. Паводле гэтага артыкулу: *«.. на зямельных надзелах фальварка Zababje знаходзяцца вялікія 4 курганы, насыпаныя на адлегласці 21-25 метраў адзін ад аднаго. Курганы маюць форму вялікіх копчаў, на вяшыні плоскія, трохі ўвагнутыя да цэнтру. Вышыня іхняя складае ад 3 да 4.5 метраў, шырыня на версе 8.5-10.5 метраў, унізе на палову шырышыя. Для пераканання аб наяўнасці пахаванняў пракапаны роў на 2 метры доўжынёю ў напрамку да цэнтру, пасля чаго выяўленыя шкарлупіны трунаў і цэлыя труны, якім папярэднічалі два шэрагі камянёў, укладзеных колам.»*¹

Гэтая дэталёвая надае асаблівую значнасць курганам, адсылае да сакральнага колавага сімвалізму. Далейшыя працы, аднак, былі адкладзеныя, і поўная карціна іх унутранай структуры засталася невядомаю.

Археалагічны і этнакультурны кантэкст дазваляе дапусціць, што дадзеныя насыпы маглі быць помнікамі позняга жалезнага веку і ранняга сярэднявечча (V–XI стст. н.э.), пакінутымі ўсходнебалцкімі плямёнамі — яцвягамі ці прусамі. Курганныя могільнікі былі найбольш характэрнымі для гэтых этнічных супольнасцяў.² Тыповую рысаю яцвяжскіх пахавальных абрадаў было трупаспаленне з наступным змяшчэннем астанкаў у каменных скрынях (ці без іх), пры гэтым месца вогнішча абкладалася камянямі —

што акурат адпавядае апісанню «двух шэрагаў камянёў, выкладзеных колам».

Не выключана, што курганы могуць адносіцца і да больш ранніх эпохаў, што ўзмацняе іх таямніцу. Калі ўлічваць іх памеры і архітэктурную арганізацыю, яны могуць быць звязаныя з інда-еўрапейскімі курганнымі традыцыямі бронзавага і ранняга жалезнага веку. Напрыклад, культуры тшынецкая ці лужыцкая былі вядомыя ўзвядзеннем курганоў з каменнымі абкладамі ў форме кола — сімвала, які інтэрпрэтуецца як праява салярных культў. Гэтая рыса дазваляе разглядаць Zababskija курганы не толькі як месца пахаванняў, але і як цэнтры сакральнага абрадавага жыцця, звязаныя з культам сонца і агню.

Перабраная споведзь, таямніца Zababskich курганоў, візуальная інтэрпрэтацыя

Маюцца ано фрагментарныя звесткі з канца XIX стагоддзя, але нават яны адкрываюць шырокае поле для інтэрпрэтацыяў. Курганы Zababja стаяць на мяжы паміж гісторыяю і міфам: яны могуць быць сведчаннем балцкай этнічнай прысутнасці, рэлік-

віаю архаічных індаеўрапейскіх рытуалаў альбо спалучэннем абедзвюх традыцыяў.

Невядомасць, што захавалася ў іх унутранай прасторы, стварае вакол гэтых насыпаў арэол таямніцы, прымушае даследчыкаў вяртацца да пытання: хто ўзводзіў гэтыя магутныя зямляныя помнікі, і якое месца яны займалі ў духоўнай геаграфіі старажытнага краю.

« KRYNICY »

1. *Kurjer Warszawski* [red. W. Szymanowski]. 1882. nr 206. s. 5

2. Василий Балабушевичъ. «Село Сухополь (Гродненской губернии Пружанского уѣзда) : церковно-историческое описание». Вильна. 1888 год. с. 1

ZABALACCIE

I. Histaryčnyja mohlicy

Паводле картаграфічных матэрыялаў сярэдзіны XIX ст., магліцы пры вёсцы Zabalaccie, лакалізаваліся на паўднёвым ускрайку паселішча, леворуч ад дарогі, якая праводзіла да суседняй вёскі Палоннае. Такая перыферычная, але пры гэтым непасрэдна звязаная з камунікацыйнай сеткай лакалізацыя адпавядае распаўсюджанай мадэлі размяшчэння вясковых некропаляў, калі яны выносіліся за межы жылой забудовы, але заставаліся інтэграванымі ў паўсядзённую прастору насельніцтва.

Zabalackija mohlicy na mapе 1850-х¹

Разам з тым, дадзены рэгіён вылучаецца падвышанай канцэнтрацыяй пахавальных аб'ектаў, якія на сённяшні дзень у большасці з'яўляюцца зніклымі. У межах адносна абмежаванай тэрыторыі фіксуецца не менш за сем асобных некропаляў, з якіх

толькі адзін — моглiцы ў Загор’і — працягвае функцыянаваць і выкарыстоўвацца. Такая шчыльнасць пахавальных аб’ектаў выходзіць за рамкі звычайнай дэмаграфічнай неабходнасці і можа сведчыць пра фарміраванне своеасаблівага сакральнага ландшафту, у якім пахавальныя аб’екты выконвалі не толькі ўтылітарную, але і сімвалічную функцыю.

Асаблівую ўвагу прыцягвае прасторавы аспект узаемадзеяння «свету жывых» і «свету памерлых». Блізкасць моглiцаў да жывых і гаспадарчых пабудоваў, а таксама іх уключанасць у дарожную сетку, дазваляе меркаваць пра свядомую практыку падтрымання сімвалічнай сувязі з продкамі. У традыцыйнай культуры падобная прасторавая арганізацыя магла адлюстроўваць уяўленні пра ахоўную ролю памерлых, іх прысутнасць у штодзённым жыцці супольнасці і значэнне калектыўнай памяці, замацаванай у ландшафце.

Культ продкаў быў неад’емнаю часткаю светапогляду вясковых супольнасцяў: лічылася, што памерлыя працягваюць апекавацца над родам і гаспадаркаю, а таму месцы пахаванняў павінны былі знаходзіцца ў межах штодзённага жыцця. Гэта дазваляла захоўваць своеасаблівую «блізкасць светаў» і пастаянны кантакт паміж жывымі і духамі.

Гэткі светапогляд адпавядае шырэйшай традыцыі славянскіх і балцкіх культураў, дзе асаблівая ўвага надавалася святасці пэўных месцаў — крыніцаў, гаёў, камянёў і могілак. Такія прасторы ўспрымаліся як цэнтры духоўнай сувязі паміж пакаленнямі. Таму верагодна, што Zabalackija моглiцы былі не проста месцам пахаванняў, але і своеасаблівым месцам сілы, дзе супольнасць адчувала прысутнасць продкаў.

Тым не менш, далейшы лёс моглiцаў застаецца таямніцаю. Як паказваюць крыніцы, у другой палове XIX ст. яны ўжо не ад-

люстроўваліся на мапах. Адсутнасць матэрыяльных слядоў можа тлумачыцца мэтанакіраванаю хрысціянізацыяю мясцовасці, калі старыя традыцыі паступова выцясняліся новымі рэлігійнымі нормаўмі. У гэтым кантэксце паказальная паралель з фундацыйным дакументам царквы ў Raviacišach 1720 г., дзе адзначаецца: «...падданыя ў тых вёсках ледзьве імёны хрысьціянскія маюць, і частка немалая людзей са стараю верою Litvy ... але большая частка гэта прававерныя хрысьціяне, якія ў тых вёсках знаходзяцца, без chrysta, без сакрамантаў, у пакутах з гэтага сьвета сыходзілі і самі сябе без сьвятара хавалі...». ²

Гэтае сведчанне раскрывае драматычны працэс трансфармацыі мясцовай духоўнай культуры, калі архаічныя абрады пахаванняў працягвалі існаваць нават побач з новымі царкоўнымі структурамі.

Факт, што Zabalaskija могліцы, некалі відавочныя і вядомыя, зніклі без слядоў, стварае вакол іх арэол загадкавасці. Магчыма, яны былі свядома занядбаныя, зруйнаваныя ці пераасэнсаваныя ў іншым рэлігійным кантэксце. Адсутнасць сучасных археалагічных даследаванняў толькі ўзмацняе невядомасць. Таму Забалацкія могліцы сёння застаюцца не столькі рэальнаю археалагічнаю кропкаю, колькі сімвалам пераемнасці і разрыву традыцыяў, следам у культурнай памяці, які патрабуе далейшага вывучэння.

« KRYNICY »

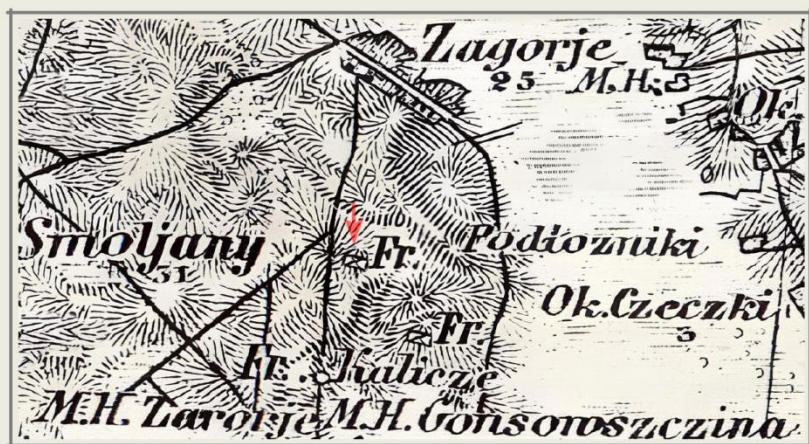
1. Трохвёртная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)

2. Акты Виленской археографической комиссии; Том III. Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв. Вильна. 1870. с. 200-206

ZAHORJE

I. Histaryčnyja mohlicy

На мапах сярэдзіны XIX ст. адлюстраваныя могліцы, якія знаходзіліся на поўдзень ад вёскі, сярод адкрытага поля, леворуч ад дарогі, што вяла з Zahorja да тракту Pružanskaha. Па гэтай жа дарозе, непадалёк, у абшары карчмы Kaliču, існавалі яшчэ іншыя пахаванні. Аднак сёння ні саміх могліцаў, ні той дарогі ўжо не захавалася, што надае ўсяму комплексу асаблівую атмасферу зніклай рэальнасці.

Могліцы на мапе 1850-х¹

Асаблівую цікавасць уяўляе блізкасць гэтых пахаванняў да пагоркавых Zahorskich могліцаў, якія знаходзіліся літаральна ў 200-300 метрах. Гэтая акалічнасць дазваляе вылучыць некалькі магчымых інтэрпрэтацыяў іх прызначэння.

Па-першае, улічваючы практыку ізаляцыі падчас эпідэміяў, можна меркаваць, што гэтыя могліцы былі прызначаныя для ахвяраў хваробаў. Хаванне памерлых асобна ад традыцыйных могілак з’яўлялася своеасабліваю мераю бяспекі, якая адлюстроўвае страх перад нябачнай пагрозай і імкненне абмежаваць яе распаўсюджанне.

Па-другое, існуе верагоднасць, што могліцы былі звязаныя з новымі хрысціянскімі традыцыямі, а менавіта з грэка-каталіцкай парохіяю у Tuloyšyŭnie. Пахаванні маглі адпавядаць іншым рытуальным нормам, якія адрозніваліся ад архаічных абрадаў на старых Zahorskich могілках, што ўзвышаліся на пагорку і, верагодна, захоўвалі элементы дахрысціянскіх уяўленняў. У такім выпадку новыя могліцы былі не толькі месцам спачыну, але і сімвалам рэлігійнага і культурнага зруху.

Па-трэцяе, можна дапусціць, што гэта былі самастойныя сялянскія пахаванні, здзейсненыя без удзелу святароў і без сакрамантаў. Іх знікненне можа тлумачыцца ўсталяваннем новых парадкаў, калі пасля з’яўлення святыні ў Tuloyšyŭnie мясцовыя супольнасці паступова адмовіліся ад некананічных формаў пахаванняў.

Такім чынам, магчыма, мы маем справу не толькі з гісторыяю зніклых пахаванняў, але і з гісторыяю свядомага выціскання аднаго светапогляду іншым. І загадка гэтых могліцаў застаецца адкрытаю — яна патрабуе далейшых пошукаў і асэнсавання ў кантэксце рэгіянальнай гісторыі Pružanskaha павету.

✧ KRYNICY ✧

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)

II. Kaličskija historyčnyja mohlicy

Згодна з мапамі сярэдзіны XIX ст., моглiцы каля карчмы Kaliču знаходзіліся на невялікай адлегласці ад пагоркавых і зніклых Zahorskich моглiцаў, але па другі бок дарогі. Такое размяшчэнне дазваляе бачыць у гэтым комплексе своеасаблівую прастору, дзе перапляталіся розныя формы пахавальнай традыцыі і сацыяльна-культурныя рэаліі таго часу.

Бліжэйшым паселішчам да гэтых пахаванняў пры карчме быў маёнтак Zahorje-Bloščyna. Паводле гістарычнага падзелу на Zahorje шляхецкае і Zahorje каралеўскае, тэрыторыя Kaličskich моглiцаў адносілася менавіта да шляхецкай часткі. Гэтая акалічнасць можа сведчыць аб асаблівым статусе пахаванняў.

Kaličskija моглiцы на мапе 1850-х¹

Найбольш верагодна, што моглiцы ўзніклі ў XIX ст. як стыхійныя. Пэўнае «надзвычайнае здарэнне» — смерць у карчме або побач з ёй — магло стаць прычынаю неабходнасці пахавання нябожчыкаў у непасрэднай блізкасці. Магчыма, што гэта былі

падарожнікі ці госці, якія не належалі да мясцовай супольнасці, што тлумачыць нежаданне хаваць іх побач з жыхарамі Zahorja на традыцыйных пагоркавых могліцах. Адсюль вынікае, што гэтыя пахаванні маглі мець у сабе элемент «адчужанасці», будучы своеасаблівым месцам апошняга прытулку для чужынцаў.

Важным паказчыкам адноснай «маладосці» гэтых могліцаў з'яўляецца іх непасрэдная блізкасць да карчмы — публічнага месца адпачынку і гандлю, якое, паводле сацыяльных і рэлігійных нормаў таго часу, не было б свядома закладзена ў суседстве са старажытным некропалем. Гэта сведчыць, што могліцы і карчма ўзніклі незалежна, а пахаванні насілі выпадковы або выключна практычны характар.

Свято ў карчме кідае цень на пахаванні, візуальная інтэрпрэтацыя

Значна больш загадкавым выглядае факт, што ўжо на мапах другой паловы XIX ст. знікаюць і могліцы, і сама карчма. Такое «двойнае знікненне» можа інтэрпрэтавацца як вынік мэтанакіраванай трансфармацыі прасторы: адначасова сцёртыя месцы пуб-

лічнага быту і апошняга спачыну. Гэта можа сведчыць як пра перабудову гаспадарчага ландшафту, так і пра свядомае імкненне выдаліць з калектыўнай памяці непажаданыя або «нячыстыя» месцы.

Аднак у мясцовай традыцыі пра Kaličskija моглiцы не захавалася ані паданняў, ані ўспамінаў, што толькі павялічвае іх таямнічасць. Адсутнасць археалагічных даследаванняў не дазваляе зразумець, хто і ў якіх умовах быў тут пахаваны. У выніку мы маем справу з «нябачным некропалем» — месцам, якое адначасова прысутнічае на гістарычных мапах і адсутнічае ў жывой памяці мясцовай супольнасці.

Такім чынам, Kaličskija моглiцы паўстаюць як адзін з самых загадкавых элементаў пахавальнага ландшафту рэгіёна. Яны ўвабляюць ідэю пераходнасці — паміж часовым прытулкам і апошнім спачынкам, паміж прысутнасцю на мапе і знікненнем у рэальнасці. Іхняя «нябачнасць» на паверхні зямлі не роўная іх поўнай страце: падземны пласт, верагодна, захоўвае матэрыяльныя сведчанні пахавальнай практыкі XIX ст., што можа адкрыць новыя перспектывы ў вывучэнні мясцовых традыцыяў і ўяўленняў аб смерці.

» KRYNICY «

1. Трохвёрстная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11769344. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

ZADVARANY

I. Histaryčnyja mohlicy

Задваранскія моглiцы знаходзіліся на поўнач ад паселішча, у некалькі соцень метраў ад яго, блізу дарогі, і адлюстраваныя ано на мапах сярэдзіны XIX ст.¹ Гэтая лакалізацыя сведчыць пра тое, што месца пахаванняў было выбрана не выпадкова і магчыма мела рытуальна-ахоўнае значэнне.

Адметна, што дадзеная тэрыторыя характарызуецца высокаю канцэнтрацыяю іншых моглiцаў, у тым ліку хрысціянскіх. У такіх умовах Zadvaranskija моглiцы маглі выконваць ролю асобнага пахавальнага комплексу, які адрозніваўся ад традыцыйных вясковых некропаляў.

Паходжанне гэтых пахаванняў застаецца адкрытым пытаннем. Магчыма, яны былі звязаныя з трагічнымі падзеямі рэгіянальнага маштабу: баявыя дзеянні Паўночнай вайны (1700–1721), вайны 1812 року альбо іншых канфліктаў XVIII–XIX стст.

Не менш верагоднаю уяўляецца і эпідэміялагічная гіпотэза: магчыма, гэта былі халерныя або чумныя моглiкi, зарганізаваныя на адлегласці ад вёскі з мэтай прадухіліць распаўсюд хваробы. У народных уяўленнях такія месцы нярэдка апісваліся як небяспечныя, бо існавала вера, што памерлыя ад хваробы, маглі «ўставаць» з магілы.

Знікненне Задваранскіх моглiцаў на мапах другой паловы XIX ст. можна тлумачыць некалькімі фактарамі: запусценнем і паступовым забыццём мясцовымі жыхарамі, эрозіяю глебы пад узд-

зьяннем прыродных фактараў, а таксама мэтанакіраваная палітыкай хрысціянізацыі, якая імкнулася маргіналізаваць «старыя» месцы памяці.

Нават аналіз нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў у спалучэнні з іх супастаўленнем з дарожнай сеткай і аб'ектамі, зафіксаванымі на тапаграфічных мапах 1850-х гадоў, на якіх адлюстраваны могліцы, не дазваляе вызначыць іх дакладнае або нават прыблізнае месцазнаходжанне. У выніку лакалізацыя зніклых пахаванняў можа быць вызначана толькі ў межах шырокага тэрытарыяльнага абшару, дыяпазон якога дасягае некалькіх кіламетраў.

Такім чынам, Задваранскія могліцы ўяўляюць сабою страчаны ў сучасным ландшафце пахавальны аб'ект. Яго знікненне і немагчымасць дакладнай лакалізацыі ў сучасных умовах з'яўляюцца вынікам працяглых прыродных і антрапагенных трансфармацый, што істотна ўскладняе далейшае даследаванне.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11769344. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

ZALIESSIE

I. Kurhan

На ўскрайку вёскі Zaliessie, паміж паселішчамі Teŭli і Kivaciŭy, Pružanskaha павета, дзе лес зліваецца з палямі, стаяў некалі курган-паўсфера — ціхі вартаўнік старажытных таямніцаў. Яго называлі «Дойніцай», бо на вяршыні, нібы забыты, ляжаў валун, падобны да глінянага збанка для малака. Жывыя баяліся падыходзіць блізка — іх пужалі гісторыі пра тое, што ў поўнач, можна убачыць цені тых, хто пакоіцца пад зямлёю. Ці то старажытныя ваяры тут знайшлі супакой, ці то мор некалі забраў палову вёскі, і тыя, каго не паспелі аплакаць, былі накрытыя зямляю ў гэтым месцы. А можа, тут знаходзілася капішча - месца, дзе сустракаліся жывыя і памерлыя, дзе прыносілі ахвяры і прасілі дажджу, пладоў, абароны. Курган гэты не быў адзначаны крыжамі ці царкоўным дабраславеннем. Ён жыў у памяці як месца сілы, як рэшта свету, дзе духі зямлі і неба не былі яшчэ выгнаныя, а камяні маглі размаўляці, калі да іх звярнуцца з павагаю.

Паводле археалагічнага апісання Fiodara Pakroŭskaha (канец XIX ст.), курган быў адносна невялікі, акруглай формы, а на яго вяршыні знаходзіўся камень, падобны на сасуд. Побач былі выяўленыя шматлікія чалавечыя косткі, што дало падставы даследчыку выказаць гіпотэзу пра пахавальны характар кургана ці магчымасць таго, што ён звязаны з месцам ўзброенага канфлікту.¹

У 1985 року археолог Тассіана Каробушкіна адзначыла: «У 3.3 км на ўсход ад вёскі, у лесе, у 350 метрах ад скрыжавання лясных дарогаў, у 40 метрах леворуч ад съезжкі знаходзіцца адзін курганны насып, высатаю 0.8 метра, дыяметрам 8 метраў, межы парушаныя і моцна зарослы. Да 1939 року там знаходзіўся вялікіх памераў валун, які сёлета быў выкарыставаны мясцовым жыхаром пад будаўніцтва падмурку дома... Раскопкі не праводзіліся».² Такім чынам, сакральны элемент, які на працягу стагоддзяў быў цэнтрам мясцовай памяці, быў пазбаўлены сваёй функцыі, што сімвалічна адлюстроўвае працэс страты традыцыйнага міфалагічнага светаўспрымання.

Прытулак неаплаканных. Zaliesski курган «Дойніца», візуальная інтэрпрэтацыя

З навуковага пункту гледжання, найбольш верагодна, што «Дойніца» была пахавальным курганам дахрысціянскага перыяду. Па сваіх формах яна адпавядае пахаванням позняга жалезнага веку і ранняга сярэднявечча. Падобныя насыпы маглі быць індывідуальным пахаваннем шляхетнага воіна ці групавым вайсковым некропалем. У традыцыйнай культуры такія месцы набывалі

статус сакральных цэнтраў, дзе працягвалі здзяйсняцца рытуалы памяці і нават элементы дахрысціянскага культу.

Апытанні мясцовых жыхароў, праведзеныя аўтарам у 2018 року, паказалі, што памяць пра курган яшчэ прысутнічала ў вусных аповедах. Двое з шасці апытаных згадалі «Дойніцу», прычым адна з інфармантак, спадарыня Ганна Сідараўна (87 гадоў), распавяла: *«было такое месца, да вайны яшчэ хадзілі туды нашыя дзяды, але нас з сабою не бралі»*. Гэта сведчыць, што курган працягваў успрымацца як прастора з асаблівым статусам, доступ да якой быў абмежаваны і сакралізаваны.

Такім чынам, «Дойніца» выступае як шматслойны феномен: археалагічны аб'ект, які сведчыць пра пахавальныя традыцыі дахрысціянскага часу; сакральнае месца, дзе ўвасаблялася сувязь жывых і памерлых; і ў той жа час — прыклад разбурэння традыцыйнай культуры пад уздзеяннем сацыяльных і эканамічных працэсаў XX ст.

« KRYNICY »

1. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 82-83

2. Татьяна Коробушкина. «Курганы Белорусского Побужья». X-XIII вв. 1993. с. 128

ZANIEVIČY

I. Histaryčnyja mohlicy

Вёска Маўсёнага ўпершыню згадваецца ў 1563 року. Яе назва непасрэдна звязаная з прыроднымі ўмовамі мясцовасці: паселішча ўзнікла на балоцістай тэрыторыі каля поймавых водаў старажытнага рэчышча Віньвы і было «мошчанае» — узмоцненае насціламі з драўляных калодаў альбо камянёў, што дазваляла жыхарам пераходзіць і праязджаць праз топкія месцы. У XVII ст. назва трансфармавалася ў Zanievičy, аднак гістарычная памяць пра больш раннюю тапоніміку захавалася ў архіўных крыніцах.

Асабліваю цікавасць уяўляюць звесткі пра мясцовыя могілцы, якія двукроць узгадваюцца ў дакументах XVI ст., што апісваюць межы зямельных надзелаў. Першая згадка сустракаецца ў выразе: *«Въ боцѣ тыхъ же волокъ отъ Могилокъ межи болоты»*. Гэта паказвае, што некропаль знаходзіўся непадалёк ад балотнай нізіны, верагодна ў пойме Віньвы, на левым беразе адносна вёскі.

Другая згадка звязаная з фразай *«край мха Могилицкого»*. Тут назіраецца вельмі характэрная для Paliessia з’ява: старажытныя пахаванні (асабліва курганы) паступова пакрываліся мохам, які ствараў своеасаблівую «зялёную пячатку часу». З цягам стагоддзяў гэты мох пашыраўся на навакольныя тэрыторыі, і сам некропаль рабіўся арыенцірам у тапаграфіі, ператвараўся ў тапонім — «Могіліцкі мох».¹ Такім чынам, назва захавала не толькі

прыродную прыкмету ландшафту, але і яго гістарычна-рытуальную семантыку.

Згодна з антрапанімічным аналізам, большасць імёнаў жыхароў Маўсчонаў у XVI ст. — Ніс, Ždan, Nielieb ды іншыя — маюць выразнае дахрысціянскае паходжанне. Гэта сведчыць, што супольнасць яшчэ захоўвала элементы старадаўняй традыцыі. Таму і мясцовыя могілцы, з вялікаю доляю верагоднасці, былі старажытнымі паганскімі пахаваннямі. У іх маглі знаходзіць апошні спачын заснавальнікі вёскі, першыя Zanievičy, а таксама іншыя раннія пасяленцы. Такія месцы не толькі захоўвалі памяць пра продкаў, але і служылі рытуальнымі «памежнымі зонамі», дзе супольнасць адчувала сувязь з продкамі і сакральным светам.

Каменны архіў палескай поймы. Сярэднявечныя могілкі ў Маўсчонаў, аўтарская інтэрпрэтацыя

Цікава адзначыць, што бліжэйшая царква ў Malieščy знаходзілася прыкладна за 5 км, таму на працягу XVI ст. пахаванні ў Маўсчонаў маглі адбывацца па старажытным звычаі, без абавязковага

царкоўнага кантролю. Гэта яшчэ больш узмацняе гіпотэзу пра іх дахрысціянскі характар.

Улічваючы, што тэрыторыя, дзе згадваліся могілцы, магла быць аддаленая ад інтэнсіўнага землекарыстання, а балоцістыя ўчасткі часта не выкарыстоўваліся пад будаўніцтва, ёсць падставы меркаваць, што Могіліцкі мох можа існаваць і сёння, хоць і ў змянёным выглядзе. Калі пад пластом часу і расліннасці сапраўды захаваліся пахаванні, то пад зямлёю працягваюць спачываць парэшткі тых, хто некалі падтрымліваў жыццё гэтай вясковай супольнасці. Для даследчыка гэта не толькі крыніца гістарычных ведаў, але і своеасаблівы сімвал таямнічай сувязі паміж мінулым і сучаснасцю.

1. Ревизія Кобринской экономіі, составленная въ 1563 году королевскимъ ревизоромъ Дмитріемъ Сапѣгою. Вільна. 1876. с. 181-182

ZAREČČA

I. Kurhany

Паводле апісанняў археолага Фёдара Пакроўскага (канец XIX ст.), каля вёскі Zarečča, прыкладна ў 30 м ад ракі Jasoŭdy, на ўзвышшы, вядомым пад назваю «Kazackaja haŭa», былі выяўлены чалавечыя парэшткі. Разам з імі знаходзіліся медныя, срэбныя і залатыя ўпрыгожанні — пярсцёнкі, завушніцы і іншыя элементы асабістага ўбору. У асобных выпадках фіксаваліся прыкметы пахавальных канструкцыяў, аднак значная частка костак знаходзілася ў дэзарганізаваным, хаатычным стане.

Традыцыйная народная інтэрпрэтацыя звязвае гэтае месца з падзеямі вайны 1812 року, разглядаючы яго як брацкую магілу, дзе ў спешцы хавалі загінулых. Такая версія часткова пацвярджаецца неўпарадкаваным характарам знаходкаў і адсутнасцю выразнай структуры пахаванняў. Аднак наяўнасць каштоўных упрыгожанняў, а таксама разнастайнасць ступені захаванасці парэшткаў, істотна ўскладняюць адназначную інтэрпрэтацыю. У выпадку масавых пахаванняў ваеннага часу звычайна назіраецца адсутнасць індывідуальных рэчаў або іх мінімальная колькасць, што не цалкам адпавядае апісанай сітуацыі.

У сувязі з гэтым абгрунтаванай уяўляецца гіпотэза пра шматфазнае выкарыстанне дадзенага месца. Першапачаткова «Kazackaja haŭa» магла функцыянаваць як лакальны могільнік (магчыма, яшчэ даіндустрыяльнага або нават больш ранняга перыяду), які ў далейшым быў паўторна выкарыстаны ў час ваенных падзеяў. Хаатычнае размяшчэнне костак у такім выпадку можа

быць вынікам другасных парушэнняў — як у працэсе экстранага пахавання, так і ў выніку пазнейшых натуральных або антрапагенных уздзеянняў (эрозія, гаспадарчая дзейнасць).

*Зямля не хавае, яна беражэ нашу гісторыю.
Адзін з Zarečanskich курганаў у XIX ст., візуальная інтэрпрэтацыя*

Другі пагорак, размешчаны па іншы бок вёскі і характарызаваны пясчанымі грунтамі, таксама ўтрымліваў чалавечыя парэшткі. У дадзеным выпадку геалагічныя ўмовы адыгралі істотную ролю ў захаванасці матэрыялу: пясок, у адрозненне ад глініста-балотных адкладаў, забяспечвае лепшую аэрацыю і дрэнаж, што спрыяе кансервацыі касцяных рэшткаў і суправаджальнага інвентару. Гэта дазваляе меркаваць, што дадзеная тэрыторыя магла на працягу доўгага часу выкарыстоўвацца як устойлівая пахавальная зона.

Дадатковы аналітычны кантэкст ствараюць вынікі пазнейшых археалагічных даследаванняў. Праз некалькі дзесяцігоддзяў пасля Пакроўскага на ўзвышаным беразе Jacóldy была зафіксавана

стаянка мезалітычнага часу, а на поўнач ад Zarešča — неалітычнае паселішча.² Гэтыя дадзеныя сведчаць пра працяглую і бесперапынную прысутнасць чалавека ў дадзеным рэгіёне, пачынаючы з эпохі паляўнічых-збіральнікаў. У такім кантэксце пагоркі, падобныя да «Kazackaj haug», маглі мець працяглую сакральную або рытуальную значнасць, якая захоўвалася і пераасэнсоўвалася ў розных культурных эпохах.

Такім чынам, тэрыторыя вакол вёскі Zarešča можа разглядацца як шматслойны археалагічны комплекс, дзе накладваюцца розначасовыя культурныя гарызонты. «Kazackaja haug» ў гэтым сэнсе выступае як своеасаблівы «ландшафтны палімпсест», у якім адлюстраваны як архаічныя формы пахавальнай практыкі, так і пазнейшыя гістарычныя падзеі. Народная традыцыя, якая звязвае гэтае месца з вайной 1812 року, верагодна, фіксуе толькі апошні, найбольш запамінальны пласт гэтай доўгай гісторыі.

« KRYNICY »

1. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 133

2. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 3. Памятники бронзового века. 1976 год. с. 25

ZOSIN

I. Kurhan

Пра існаванне гэтага аб'екта вядома з працы даследчыка Uladzimira Isajenki, які акрэсліў яго як курганны могільнік.¹ Верагодна, на падставе вонкавых прыкметаў і параўнання з вядомымі археалагічнымі аналогіямі ён аднёс Zosinski курган да помнікаў жалезнага веку. Вызначальнымі прыкметамі ў такім выпадку з'яўляюцца адносна невялікая вышыня, плоская вяршыня, а таксама паведамленні пра знаходкі ў наваколлі — фрагменты касцяных парэшткаў, керамікі ды ўскосныя ўспаміны жыхароў пра выпадковыя знаходкі.

Аднак нельга выключыць і іншую магчымасць — што перад намі позняе пераасэнсаванне старажытнага кургана. Нярэдка такія насыпы, якія страцілі першапачатковую функцыю, працягвалі жыць у народнай традыцыі як «месцы сілы». Яны прыцягвалі людзей сваёй таямнічасцю, рабіліся аб'ектам легендаў і паданняў. Магчыма, Zosinski курган быў пераасэнсаваны ўжо ў хрысціянскі час як «молільнік».

Невядомасць, якая атачае курган, надае яму асаблівую сілу. Магчыма, пад яго плоскай вяршыняй і сёння захоўваюцца косткі людзей, іх рэчы, і сама зямля там утрымлівае водгукі малітваў, якія гучалі стагоддзі таму.

« KRYNICY »

1. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26

KAZLY

I. Histaryčnyja mohlicy

Могліцы блізу вёскі Kazly існавалі ў двух месцах. Першыя могліцы знаходзіліся на поўначы, калі ад цэнтра Kazloў кіравацца ў бок вёскі Zamošša. Іх размяшчэнне сярод поля, паміж дзвюма дарогамі, адлюстроўвае прынцып аддзялення свету памерлых ад штодзённага жыцця. Па сваім месцазнаходжанні яны нагадваюць суседнія Mokranskija могліцы, што можа сведчыць пра адзіны рэгіянальны лад арганізацыі пахавальных прастораў.

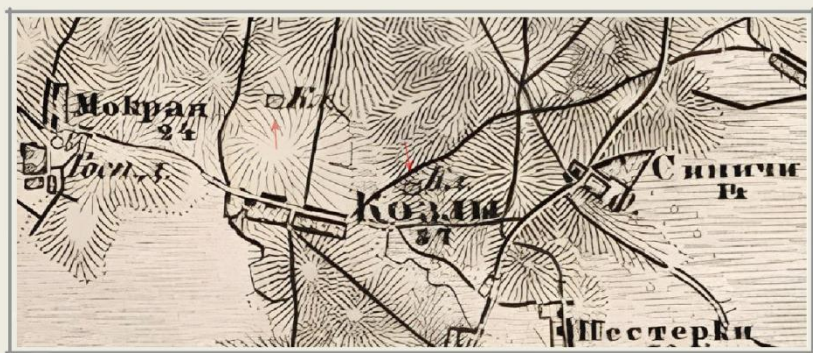
Само паселішча Kazly вядома ўжо з першай паловы XVII ст. Людзі тут жылі і паміралі, і таму неабходнасць стварэння месца для пахаванняў была натуральнаю часткаю іх існавання. Улічваючы адсутнасць у бліжэйшым асяроддзі царквы ў ранні перыяд, цалкам верагодна, што пахаванні адбываліся ў адпаведнасці з архаічнымі абрадамі — без святара і сакрамэнту, але з уласнымі, мясцовымі рытуаламі, якія спалучалі ў сабе паганскія і дахрысціянскія элементы.

Асаблівы кантэкст надае гэтаму месцу сведчанне з этнаграфічных запісаў сярэдзіны XIX ст., дзе ўзгадваецца знахар з вёскі Kazly, Pružanskaha павета, які паказваў даследчыкам лекавыя расліны і распавядаў як лячыў людзей ад смяротных і вельмі цяжкіх хваробаў тыпу шаленства альбо зімніцы, што панавала над Jasoŭdaju.¹ Яго роля ў вёсцы стаяла на мяжы паміж жыццём і смерцю. Ён, напэўна, неаднойчы бачыў, як знісіленыя хваробаю вяскоўцы траплялі на могілкі, размешчаныя за вёскаю. Для яго

дзеінасці гэтыя могілкі былі ня толькі «месцам канца», але і памяткаю пра межы чалавечага жыцця, пра тую нябачную лінію, якую не заўсёды ўдавалася пераступіць нават з дапамогаю зёлак і замоваў.

Другія могілцы знаходзіліся на паўночным усходзе ад вёскі Kazlu, праворуч ад дарогі, што вяла да вёскі Rudniki. Само іх размяшчэнне — на ўскрайку, нібы адсунутае ад паселішча, — ужо падаецца паказальным. Гэта магло быць свядомае імкненне аддзяліць пэўныя пахаванні, пазначыць іх асаблівы, патэнцыйна небяспечны характар.

Прыродныя ўмовы дадаткова падкрэсліваюць гэтую адметнасць: абшар вакол могілаў быў багністы, а ў такіх месцах, як правіла, не хавалі людзей. Гэта наводзіць на дапушчэнне, што тут спачываюць не выпадковыя жыхары, а ахвяры масавых хваробаў — чумы, халеры альбо іншых эпідэміяў, якія ў мінулым неаднойчы праходзілі праз Pružanski павет. Пахаванні на багністай зямлі маглі ўспрымацца як своеасаблівы санітарны бар'ер: цэлы ахвяраў хавалі на «непрыдатным» участку, каб мінімізаваць небяспеку для жывых.

Kazloŭskija moŭgliŭcy na mapie 1856 roku³

Аднак існуе і іншая інтэрпрэтацыя: гэта магло быць вайсковае пахаванне — брацкая магіла тых, хто загінуў у стычках ці баявых дзеяннях. І ў тым, і ў другім выпадку дарога, што праходзіла побач, хутка страціла сваё значэнне. На мапах другой паловы XIX ст. ні дарогі, ні могілак ужо не адзначана: верагодна, месца паступова занядбалася. Сяляне, падуладныя страхам і забабонам, маглі пазбягаць гэтай дарогі, надаючы ёй «дрэнную славу», і ў выніку традыцыйны шлях знік разам з памяццю пра яго.

Змена рэлігійнага ландшафту таксама магла паўплываць на лёс гэтых пахаванняў. На пачатку XVIII ст. у суседніх вёсках Мокгаје і Zababje паўсталі грэка-каталіцкія цэрквы, што прынеслі з сабою новыя абрады і практыкі. Старыя могілцы, не ўпісаныя ў хрысціянскі канон, паступова гублялі сваё значэнне. Такія месцы адсоўваліся на перыферыю калектывнай памяці, зарасталі мохам і лесам, пакуль не знікалі з вачэй і з афіцыйных дакументаў.

Такім чынам, гэтыя могілцы паўстаюць перад намі як прыклад таго, як узаемадзеінічалі страх, забабон, прыродныя ўмовы і рэлігійныя трансфармацыі. Яны былі адной з тых «памежных» прастораў, дзе жыццё і смерць, святасць і небяспека, памяць і забыццё ўтваралі складаную, амаль таямнічую дынаміку.

« KRYNICY »

1. Gwiazdka Cieszyńska, 1866 rok, Nr. 22. s. 171

2. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 11769344. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

KACIOŁKI

I. Kurhanny mahilnik

Курганны магільнік каля вёскі Kaciolki датуецца XI–XII стст. і, верагодна, належыць дрыгавічам альбо драўлянам — плямёнам, якія займалі дадзены рэгіён у эпоху ранняга і высокага сярэднявечча. Магільнік знаходзіцца ў 1,1 км на паўночны ўсход ад паселішча, леворуч ад дарогі, што ў бок вёскі Šani, на ўскрайку лесу, і ўключае чатыры насыпы паўсферычнай формы дыяметрам 12–14 м і вышынёю 0,7–0,9 м.¹ Адлегласць паміж імі складае 13–17 м, што сведчыць пра наўмысную арганізацыю пахавальнай прасторы.

Аб’ект быў выяўлены ў 1960 року настаўнікам гісторыі Michailam Šulmanam, які разам з вучнямі Pružanskaj школы №2 даследаваў два курганы. Трэці быў ужо пашкоджаны скарбашукальнікамі, у чацвёртым пракапаная лісіная нара. Частковае даследаванне ано 2 магільнікаў не дазваляе класіфікаваць поўнага ўяўлення пра ўвесь комплекс. Далейшыя раскопкі праводзілі археолаг Valiancin Siadoŭ (1961) і Tacciana Karobuškina (1983, 1985).²

У адным з курганных насыпаў была выяўленая магільная яма з чалавечымі парэшткамі, пакладзенымі галавою на захад. Гэта адпавядае абраду трупапалажэння, аднак у пахаванні таксама быў зафіксаваны попельна-вугальны пласт грубасцю 7–10 см. Адсутнасць крэмацыі пры наяўнасці зольных слядоў можа сведчыць пра сінкрэтызм дахрысціянскіх і раннехрысціянскіх традыцый. Побач з парэшткамі знаходзіліся шкляныя пазалочаныя

каралі і абломак кругавой керамікі, што адлюстроўвае спалучэнне рытуалу і матэрыяльных знакаў статусу.

Інфармацыя аб стратыграфіі і дакладным месцазнаходжанні знаходкаў у насыпе адсутнічае.

Таксама ў курганах выяўленыя: міскападобная гліняная пасудзіна з ручкаю, абломкі іншай керамікі, гліняныя і сланцавыя прасліцы, пазалочаная шкляная пацерка біканічнае формы, дроцікавае скроневае калыцо з S-падобным завітком на канцы, 2 цвікі.³

Антрапалагічны аналіз не быў праведзены: адсутнічаюць звесткі пра пол, узрост і стан здароўя пахаваных, што пакідае шырокае поле для інтэрпрэтацыі.

Матэрыялы з курганаў характарызуюць насельніцтва як аселае, звязанае з земляробствам, ганчарным рамяством і ткацтвам, але адначасова ўключанае ў шырэйшыя культурныя і гандлёвыя кантакты — пра гэта сведчыць наяўнасць дэкараваных упрыгожанняў і нетыповых для мясцовага асяроддзя артэфактаў.

Асобны пласт у гісторыі магільніка складае паданне і трагічны выпадак міжваеннага перыяду. У польскім друку 1931 року паведамлялася пра жаклівую знаходку: на «старых могілках» было знойдзена цела нованароджанага дзіцяці. Следства высветліла, што яго маці, мясцовая жыхарка Зінаіда Хвораст (Zinowiewa Chworost), нарадзіла ў полі і пакінула немаўля на курганах. Спачатку меркавалася, што дзіця памерла натуральнаю смерцю, нарадзілася жывым у полі і памерла па дарозе да вёскі, таму яна заставіла яго на могілках. Аднак медычны агляд выявіў прыкметы ўдушэння.⁴

Гэтая гісторыя нібыта вярнула магільніку яго архаічны статус «мяжы» паміж жыццём і смерцю, сакральным і забароненым, а

таксама падкрэсліла тое, што старыя курганы працягвалі ўспрымацца як прастора асаблівага, небяспечнага значэння.

Такім чынам, Касіолкаўскі курганны магільнік — гэта не толькі археалагічны помнік дрыгавіцка-драўлянскай эпохі, але і сімвалічная кропка культурнай памяці, дзе старажытныя пахавальныя абрады перапляліся з пазнейшымі трагічнымі гісторыямі, утвараючы цэласны, хаця і таямнічы, пласт рэгіянальнай гісторыі.

« KRYNICY »

1. *Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Рэдкал.: В. Гетаў. Мінск. 1993. с. 317*
2. *Татьяна Коробушкина. Курганы Белорусского Побужья. X-XIII вв. 1993. с. 131*
3. *Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. Вып. 2: Памятники железного века и эпохи феодализма / Минск. 1971. с. 26*
4. *Polesie (1931). № 25. s. 7*

II. Kurhany

За 800 метраў на поўдзень ад вядомага курганнага могільніка зафіксаваны яшчэ адзін пахавальны комплекс, які складаецца з двух падоўжаных насыпаў. Кожны з іх дасягае 3–3,5 метраў вышыні, пры даўжыні каля 20 метраў і шырыні прыблізна 12 метраў.¹ Форма гэтых насыпаў істотна адрозніваецца ад класічных паўсферычных курганоў, характэрных для жалезнага веку ці сярэднявечча, што ўжо само па сабе надае ім асаблівую загадкаваць. Падоўжаныя магільныя структуры ў рэгіёне сустракаюцца даволі рэдка і часта выклікаюць дыскусіі наконт іх сапраўднага прызначэння.

На паверхні насыпаў зафіксаваныя сляды пашкоджанняў у выглядзе дробных ямак, якія могуць быць як вынікам дзейнасці скарбашукальнікаў, так і наступствам натуральных працэсаў — выветрывання або жывёльнай актыўнасці. У сувязі з адсутнасцю археалагічных раскопаў і матэрыяльных знаходак датаванне гэтага комплексу застаецца няпэўным.

Некаторыя даследчыкі і краязнаўцы схільныя звязваць гэтыя насыпы з вайсковымі пахаваннямі XVII–XVIII стагоддзяў. Гэтая версія ўскосна падтрымліваецца як маштабамі насыпаў, якія маглі б адпавядаць братэрскім магілам ахвяраў аднаго з войнаўных канфліктаў, так і іх размяшчэннем на аддаленні ад асноўнага паселішча, што адпавядае практыцы хавання людзей у час масавых эпідэміяў або пасля бітваў.

✂ KRYNICY ✂

1. *Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Рэдкал.: В. Гетаў. Мінск, 1993. с. 317*

KIVAČYNA

I. Kamień-śliedavik

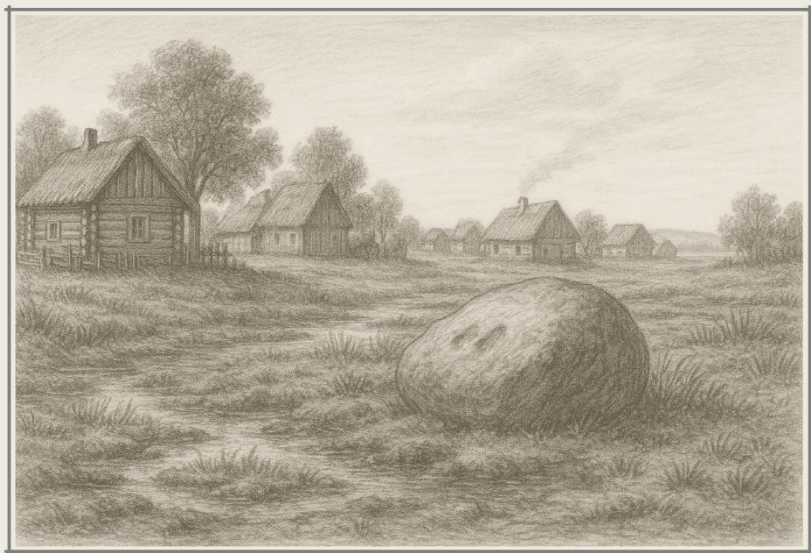
Камень са слядамі, што ў народнай традыцыі тлумачыліся як адбіткі чалавечых ступняў і паглыбленне ад сядзення на ім, знаходзіўся ля вёсцы Kivačyna, на ўскрайку пушчы Bielaviežskaj. Адная з ранніх дакументальных звестак пра яго паходзіць з 1893 року, калі ў друку з’явілася наступнае апісанне: *«Блізу вёскі Kivačyna, Pružanskaha навету, і па наш дзень можна пабачыць вялікі, акруглы камень, на роўнае паверхні якога заўважыны 2 паглыбленні, што нагадваюць адбіткі чалавечых ног і паглыбленне, якое атрымалася ад сядзення на камні. ... Дажджава вада, якая падае на камень, ніколі не высыхае ў ягоных паглыбленнях, аднак дапамагае хворым на ліхаманку, калі тыя мыюцца ёю.»*¹

Паводле падання, якое прадставіў вучань Svislackaje семінарыі, паглыбленні на валуне былі пакінутыя Sv. Dzievaj Maryjaj пад час яе падарожжа з немаўляткам па гэтых мясцінах. Такім чынам, сакральны знак быў інтэграваны ў хрысціянскі міфалагічны наратыў і набыў значэнне матэрыяльнага сведчання прысутнасці святой асобы.

Аднак форма паглыбленняў, якія мясцовыя жыхары патлумачылі як жаночыя ступні, адкрывае магчымасць для іншай інтэрпрэтацыі, звязанай з больш архаічнымі пластамі народных вераванняў. У даўнейшай традыцыі такія адбіткі на камянях разглядаліся як знак непасрэднага дакранання бажства да зямлі. У славянскай міфалогіі найбольш лагічнаю уладальніцаю такіх «слядоў»

выступае багіня Мокаш, апякунка жаночага лёсу, урадлівасці і водай стыхіі, якая шанавалася на Paliessi, асабліва ў вобразе народных абрадаў, абярэгаў і жаночых рытуалаў, якія захавалі рысы дахрысціянскага культу. Жанчыны прасілі Мокаш аб здароўі, цяжарнасці, абароне ад «ліхаманкі» - як і ў легендзе пра камень у Kivačyna. Камень ратаваў людзей і ад іншых хваробаў.²

Само імя Мокаш звязанае з вадою («мокрая»), што знаходзіць адлюстраванне ў народных культавых практыках, дзе галоўную ролю адыгрывала жывая вада — раса, дажджавыя кроплі ці крынічная вада.

Камень-прывід. Kivačyna ў XIX ст., візуальная інтэрпрэтацыя

Феномен «не высыхаючай вады» ў паглыбленнях Kivačynskaha каменя добра ўпісваецца ў гэты дахрысціянскі кантэкст. Яна ўспрымалася як гаючая і асабліва эфектыўная супраць «ліхаманкі» і іншых хваробаў, што традыцыйна асацыяваліся з жаночаю сфераю (прыроднымі цыкламі, цяжарнасцю). Такім чынам, нават у хрысціянізаваанай інтэрпрэтацыі застаецца прыкметны

«шлейф» архаічнага культу жаночага бажаства, адаптаванага пад вобраз Масі Вожаі.

Сама структура паглыбленняў у выглядзе стопаў і сядзення была патрактаная як сакральная праява прысутнасці. У дахрысціянскай міфалогіі «след на камені» азначаў, што бажаство не толькі прысутнічала ў гэтым свеце, але і пакінула ў ім «матэрыяльны доказ» сваёй сілы.

Ківацynская святыня існавала на сваім месцы прыкладна да 2016 року, пакуль раптоўна не знікла. Аднак само знікненне каменя надае гісторыі дадатковы пласт таямнічасці. Магчыма, разам з фізічным знікненнем аб'екта адбылося і «размыванне» яго ролі ў мясцовай традыцыі — своеасаблівае выцісканне старажытнага сакральнага знака са свядомасці супольнасці.

» KRYNICY «

1. *Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Том 57. Санкт Петербургъ. 1893. с. 442*

2. *Людміла Дучыц, Ірына Клімковіч. «Сакральная геаграфія Беларусі». Мінск. 2011. с. 115*

KLIETNAJE

I. Histaryčnyja mohlicy

Знаходзіліся могліцы на ўскрайку пушчы Kobrynskaje, леворуч ад дарогі, якая праходзіла пры фальварку роду Dziekon-skich - Klietnaje. Адлюстраваныя выключна на мапах сярэдзіны XIX ст., як шматлікія іншыя зніклыя могліцы.

Іхнае месцазнаходжанне невыпадковае — непадалёк праходзіў так званы Napalieonaŭski тракт, адная з ключавых дарогаў, па якой рухаліся войскі падчас вайны 1812 року. У некалькіх кіла-метрах ад гэтага месца сапраўды адбываліся баі, таму магчымая інтэрпрэтацыя гэтых пахаванняў як брацкай магілы ахвяраў вайсковых сутыкненняў выглядае дастаткова верагоднаю.

Klietnackija mošliŭcy na mapie 1850-x¹

Тое, што могліцы былі пазначаныя ано на мапах XIX ст., а ў пазнейшы час зніклі, адпавядае агульнай тэндэнцыі: месцы ма-савых пахаванняў, калі яны не былі ўключаныя ў царкоўныя

структуры і не атрымлівалі сакральнага статусу, з часам заняд-
бваліся і гублялі сваю бачнасць у культурным ландшафце.

Дадатковую таямніцу надае навакольны краявід. У непасрэднай
блізкасці ад месца, дзе меркавана знаходзіліся могліцы, і сёння
можна сустрэць буйныя і малыя камяні, частка якіх стаіць
вертыкальна. У народнай Paliesskaj традыцыі такія камяні часта
набывалі сімвалічны характар: яны маглі лічыцца сведкамі
мінулых падзеяў або своеасаблівымі «вартаўнікамі» памяці.

*Калі маўчанне становіцца малітваю.
Адзін з камянёў блізу Klietnaskich могліцаў, 2019-12-06, фота аўтара*

У 1912 року, на ўездзе ў фальварак Klietnaje, які належаў Mary-
janu Dziakonskamu [~1875–1921], прадстаўніку мясцовай рымс-
ка-каталіцкай супольнасці, была ўзведзеная прыдарожная кап-
лічка ў памяць падзеяў вайны 1812 г.² У кантэксце гісторыі роду
важна адзначыць, што сын Maryjana Dziakonskaha пасля Першай
сусветнай вайны зрабіў значны грашовы ўнёсак на аднаўленне
галоўнага рымска-каталіцкага храма ў Pružanie. Гэта сведчыць
пра актыўную ўцягнутасць сям'і ў канфесійнае і культурнае жы-
ццё рэгіёна і дазваляе разглядаць узвядзенне каплічкі не толькі

як акт гістарычнай памяці, але і як праяву канфесійнай ідэнтычнасці.

*Прыдарожная каплічка ў Klietnym як маяк часу на ўездзе ў забыты фальварак,
фота аўтара, 30-05-2018*

Сама форма мемарыяльнага аб'екта таксама мае сімвалічнае значэнне. Каплічка была збудаваная з чырвонай цэглы, паходжанне якой, найверагодней, звязана з цагельняй у Klietnym, што належала Dziakonskim. Выбар матэрыялу і адсутнасць тынкоўкі маглі мець падвоены сэнс: з аднаго боку, гэта было практычным рашэннем, з другога — чырвоны колер цэглы мог інтэрпрэта-

вацца як алюзія на кроў загінулых, уводзячы ў архітэктuru памяці дадатковы міфалагічны і эмацыйны пласт.

Такім чынам, моглiцы пры тракце Klietnaје, хоць сёння і страчаныя, уяўляюць сабою частку больш шырокага комплексу мясцовай культурнай памяці, дзе пераплятаюцца матэрыяльныя сведчанні вайны, народныя ўяўленні пра сакральнасць ландшафту і падтрымка шляхецкай ініцыятывы на пачатку XX ст. замацаваць гістарычны наратыў праз будаўніцтва каплічкі.

» KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)
2. Леанід Несцярыцук. «Беларусь у Вайне 1812 года. Паміж Напалеонам і Аляксандрам» Брэст. 2012. с. 9

KRAŚNIK

I. Kurhany

Курганы каля вёскі Краснік з'яўляюцца аднымі са шматлікіх недаследваных, але надзвычай паказальных элементаў культурнага ландшафту Пружаншчыны, якія праз стагоддзі нясуць у сабе сляды гістарычных катастрофаў і трансфармацыяў калектыўнай памяці. Найбольш ранняе апісанне пра іх захавалася ў публікацыі 1895 року, дзе аўтар, абапіраючыся як на асабістыя назіранні, так і на аповеды мясцовых жыхароў, адзначаў некалькі вялікіх курганоў на поўнач ад Сухаполя, каля вёскі Краснік.¹ Паводле старажылаў, гэта былі магілы салдатаў, загінулых у вайне 1812 року, хоць сам даследчык падкрэсліваў, што ні рэчавых сведчанняў, ні дакладнай інфармацыі пра бой у гэтым месцы выявіць не ўдалося. Такая трактоўка паказвае на існаванне ў народнай свядомасці легенды, якая з цягам часу замацавала за старымі насыпанымі формамі новы, напалеонаўскі кантэкст.

Аднак, калі звярнуцца да больш ранніх дакументальных крыніцаў, можна заўважыць іншы, значна больш глыбокі пласт памяці. У рэвізіі Сухопольскай воласці 1670 року, у частцы, што апісвае межы фальварку Сухопальскага, згадваюцца «новыя копцы»,² якія, аkurat, маглі паўстаць пасля крываваых сутыкненняў у часе маскоўскай агрэсіі 1654–1667 гадоў. Такія «копцы» нярэдка абазначалі не толькі межавыя знакі, але з'яўляліся месцамі пахаванняў. З улікам маштабу вайны сярэдзіны XVII стагоддзя, якая пакінула на Пружаншчыне значныя людскія страты, цалкам магчыма, што частка курганоў ля Красніка адносіцца менавіта

да гэтага часу і першапачаткова служыла пахавальнымі альбо мемарыяльнымі аб'ектамі.

Паступова, у плыні стагоддзяў, гэтыя насыпы ўключаліся ў новыя сюжэты лакальнай гістарычнай свядомасці. Як гэта часта бывае на памежжы лясных тэрыторыяў, дзе зямля доўга захоўвае сляды чалавечай прысутнасці, аб'екты мінулага атрымлівалі свежую інтэрпрэтацыю: так, курганы XVII стагоддзя маглі быць пераасэнсаваныя як «салдатскія магілы» 1812 року — вайна, якая пакінула ў народнай памяці значна больш выразныя і драматычныя вобразы. Гэтая эвалюцыя легенды сведчыць пра здольнасць калектыўнай памяці накладаць сучасныя сюжэты на старыя прасторавыя маркеры, не знішчаючы іх, а перапісваючы нанова.

Прыродныя ўмовы Белавежскай пушчы — высокая ўвільготненасць, зберагальныя лясныя цені і слабая гаспадарчая распрацоўка тэрыторыі — спрыялі таму, што курганы захаваліся нават праз стагоддзі, нягледзячы на эрозію і заняўбанасць. Менавіта таму даследчык канца XIX стагоддзя змог зафіксаваць іх формы, а ў сярэдзіне XX стагоддзя археолаг Уладзімір Ісаенка ўжо ўключыў Красніцкія курганы ў сваю карту археалагічных аб'ектаў.³ Гэта сведчыць пра працягласць іх існавання, а таксама пра навуковую цікавасць, якую яны выклікаюць у розных эпохах.

Такім чынам, курганы каля вёскі Краснік могуць разглядацца як складаная і шматпластовая кропка гістарычнай памяці. Яны маглі ўзнікнуць як сведчанне трагедыяў XVII стагоддзя, а ў пазнейшы час былі ўключаныя ў наратыў падзей XIX стагоддзя. У любым выпадку яны адлюстроўваюць здольнасць ландшафту захоўваць матэрыяльныя сляды людзкіх канфліктаў, незалежна ад таго, як далёка аддзяляе нас ад іх час. Для самой вёскі Краснік гэта не проста элемент тэрыторыі, а яе гістарычная выспа, мясцовы маркер, што сведчыць пра пераемнасць чалавечай прысут-

насці ў пушчы, пра памяць пра мінулыя войны і пра тое, як гэ-
тыя войны фармуюць ідэнтычнасць рэгіёна нават праз стагоддзі.

» KRYNICY «

1. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 58
2. LVIA. F11. ap1 b1054 L.480 Inwentarz Folwarku Suchopolskiego w leśnictwie Białowieckim 1670 roku. p.480
3. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26

KRYNAČKA

I. Krynica

Паводле позней фальклорнай гісторыі, манахі Кіева-Пячэрскай лаўры, ратуючыся ад мангола-татарскіх нашествяў у XIII ст., нібыта заснавалі ў глыбі пушчы Белавежскай скіт і «адкрылі» мясцовую крыніцу. Аднак такая версія не вытрымлівае навуковай крытыкі. Перш за ўсё, адсутнічаюць якія-небудзь пісьмовыя сведчанні XIII—XIV стст., што пацвярджалі б прысутнасць або дзейнасць манахаў Кіева-Пячэрскага манастыра на гэтых тэрыторыях. Акрамя таго, у XIII ст. Bielaviežskaja пушча ўваходзіла ў палітычную і культурную сферу ўплыву Вялікага княства Літоўскага ды з’яўлялася ахоўным княскім лесам, прызначаным для вялікакняжацкага і каралеўскага палявання, дзе дзейнічалі абмежаванні на знаходжанне старонніх. У гэтых умовах з’яўленне выпадковых уцекачоў-манахаў, іх доўгатэрміновае пражыванне, а тым больш заснаванне манаска комплексу выглядае цалкам выключаным. Нават пры гіпатэтычным трапленні ў рэгіён яны не мелі б магчымасці ні забяспечыць уласнае існаванне, ні стварыць стацыянарную рэлігійную інфраструктуру.

Раннія дакументальныя звесткі аб крыніцы і яе выкарыстанні паходзяць толькі з XIX стагоддзя, у кантэксце заснавання царквы, што з’яўляецца тыповая прыкметаю позняга фальклорнага міфа пра рэтраспектыўнае «асвячэнне» месца манахамі, каб легітымізаваць мясцовы культ (звычайна пад уплывам хрысціянізацыі народных вераванняў).

Месцазнаходжанне культавага комплексу Меднае ў Белавежскай пушчы, на тэрыторыі былога Пружанскага павета, у густым пушчанскім лесе, на невялікай паляне, сярод колішніх балотаў і ручаёў — гэта архетыпічны прасторавы код святасці ў дахрысціянскім успрыманні. Такія месцы не патрабавалі муроў або вежаў — сама прырода была храмам, а чалавек выступаў як госць, што прыходзіць да боства з павагаю і страхам.

Нягледзячы на тое, што структурнае афармленне святыні згодна з новымі праваслаўнымі традыцыямі адносіцца да сярэдзіны XIX стагоддзя (пабудова царквы ў 1848-м), яго сакральная функцыя ўзыходзіць да больш ранняга перыяду. Письмовыя крыніцы фіксуюць ужо ў 1831 року (падчас анты-расейскага паўстання ў пушчы Белавежскай) існаванне крыніцы, вада якой успрымалася як гаючая і валодала выражанымі лекавымі ўласцівасцямі.

Апісанне тапаграфіі і архітэктурна-рытуальнага ландшафта святага месца ва ўрочышчы Меднае, зробленае падчас падарожжа расейскага пісьменніка Ёсевалада Крэстоўскага праз Белавежскую пушчу ўлетку 1872 року, дазваляе рэканструяваць вонкавы выгляд і функцыянальную прастору комплексу.

Святое месца знаходзілася ў ландшафце дзікага пушчанскага лесу, што падкрэслівае яго першапачатковую маргінальнасць і сувязь з дзікаю прыродаю, характэрную для дахрысціянскіх свяцілішчаў. На паляне быў размешчаны невялікі, скромны і ўбогі будынак царквы, які, аднак, выконваў пераважна сімвалічную функцыю, паколькі набажэнствы праводзіліся раз на рок (што сведчыць аб нізкай папулярнасці інстытуцыяналізаванага культу).

Сэрцам комплексу была крыніца, размешчаная на балоцістым абшары. Да яе вяла спецыяльна пракладзеная драўляная сцежка

(насціл), што паказвае на важнасць забеспячэння доступу да сакральнага аб'екта. Апісаные назіранні сп. Крэстоўскім «Меднінскай крыніцы» адбываліся сярод спякотнага лета, яна выходзіла з-пад багністай зямлі і давала чыстую халодную ваду. Сама крыніца была ўпарадкаваная, аточаная драўлянаю агароджаю і мела дахавае перакрыцце на чатырох слупах з крыжом на версе. Гэта збудаванне азначае пераход ад першабытнага культа вады да яго акультуравання і прыстасавання да патрабаванняў хрысціянскай пабожнасці.

*«Спакой, накрыты саламянай страхой, дзе неба п'е ваду з зямлі».
Вонкавы відок на Меднянскую крыніцу ў 1876 року, візуальная інтэрпрэтацыя*

Асаблівую навуковую цікавасць уяўляе народная пабожнасць, зафіксаваная ў 1872 року. На галінах дрэваў, што атачалі крыніцу, былі развешаныя хусткі і фрагменты тканых матэрыялаў. Іх пакідалі сяляне, якія пакутвалі ад хваробаў вачэй, у якасці ахвярнага дара альбо падзякі за меркаванае ацаленне. Гэтая практыка, звязаная з ахвяраваннем *ex voto* (паводле абяцання) альбо

з падзякаю з'яўляюцца прамым перажыткам постпаганскага культу дрэваў і вады.

Тэкст таксама сведчыць аб міжканфесійнай напружанасці вакол святыні. Паводле сведчання святара расейскай праваслаўнай царквы (РПЦ), крыніца стала "пунктам раздору" паміж рознымі хрысціянскімі канфесіямі, якія прэтэндавалі на выкарыстанне аб'екта ў сваіх мэтах. Гэта сітуацыя паказвае, што вядомыя цудадзейныя месцы, у аснове якіх ляжаў народны культ, часта становіліся аб'ектам канфесійнай канкурэнцыі.¹

На ранніх тапаграфічных мапах сярэдзіны XIX стагоддзя культывае месца не фіксавалася як структурны рэлігійны аб'ект. Картаграфічная фіксацыя абмяжоўвалася толькі абазначэннем ландшафтнай адзінкі — урочышча Меднае (Мѣднѣ). Варта адзначыць, што ў гэты перыяд у бліжэйшай ваколіцы адсутнічае тапонім «Крыначка», што паказвае на яго позняе замацаванне.

У 1880-я гады хрысціянская святыня працягвала функцыянаваць як філіяльная царква, пад тытулам Святых Братоў Маккавеяў. У рэлігійных выданнях таго часу гэты храм фігураваў як «Мѣднанская церковь».²

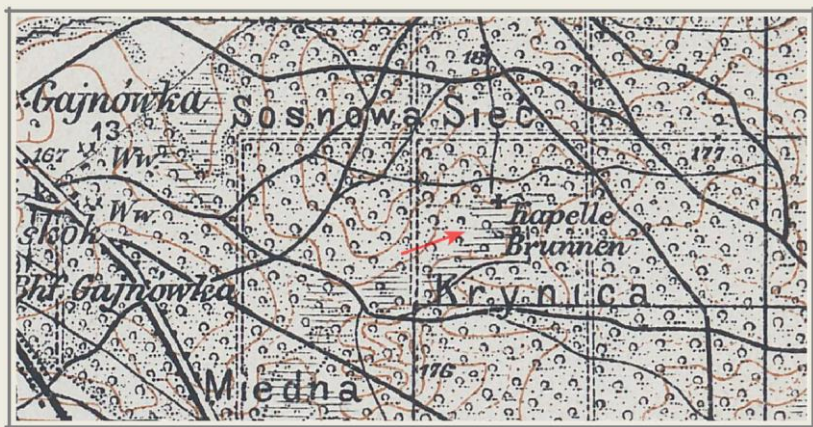
Важным момантам стала перабудова і паўторнае асвятчэнне будынка царквы ў 1887 року. Верагодна, што гэта маштабная рэканструкцыя ахоплівала не толькі храм, але і прылеглую сакральную прастору, уключаючы крыніцу.

У пісьмовых і картаграфічных крыніцах канца XIX ст. замест «крыніцы» (адкрытая плынь вады) пачынае фігураваць тэрмін «гаючая» або «святая студня» (інжынерна-аформлены гідратэхнічны аб'ект). Гэтая тэрміналагічная змена сведчыць пра канчатковую інстытуцыяналізацыю і кантраляванае ўпарадкаванне вадазбору. На мапах таго ж часу святое месца пазначаецца спецы-

яльнымі знакамі як філіяльная царква (капэлла) і студня. Гэтыя аб'екты лакалізаваліся ў зоне, якая суседнічала з балоцістым абшарам, што пацвярджае дадзеныя ранніх апісанняў.

Паводле звестак у перыядычным выданні Гродзенскай епархіі 1889 року, гісторыя рэлігійнай дзейнасці ва ўрочышчы Меднае не абмяжоўвалася пабудоваю царквы ў 1848 року. Выданне ўдакладняе, што на месцы храма да гэтай даты функцыянавала капэлла (канфесійная прыналежнасць не пазначаная). Гаючая студня размяшчалася праворуч ад царквы, у некалькі сажанях ад яе. Яна мела ахоўную структуру ў выглядзе драўлянага шатра на чатырох слупах, стылізаванага пад балдахін. Гэтае афармленне паказвае на высокі сакральны статус аб'екта, а таксама на імкненне да максімальнага захавання чысціні вады. Да студні ад храма быў пракладзены шырокі драўляны памост. Такім чынам, была забяспечана фізічная даступнасць да сакральнага аб'екта ў складаных ландшафтных умовах.

Вада ў студні характарызувалася як халодная і прыемная на смак, што ўзмацняла яе ўспрыманне як выключнаю і гаючаю.

Культавыя аб'екты на мапе 1915 року

Вернікі прыходзілі з мэтай вылячэння ад хваробаў вачэй. Таксама адзначалася, што ўрочышча наведалі падчас эпідэміі чумы.³ Гэта сведчыць аб тым, што святыня ўспрымалася як універсальны абарончы цэнтр у перыяды найбольшай сацыяльнай і біялагічнай небяспекі.

Разам з тым, на мапах канца XIX ст. маштабам 1:25 000, адбываецца фіксацыя новага суседняга ўрочышча, названага «Крыначка», а таксама знікаюць некаторыя назвы іншых урочышчаў. У XX стагоддзі менавіта гэтая назва – Крыначка – канчаткова замацавалася за ўсім культавым месцам.

Такім чынам, урочышча Меднае / Крыначка з'яўляецца ўнікальным прыкладам таго, як прыродны аб'ект, спачатку звязаны з архаічнымі ўяўленнямі пра гаючую ваду, праз хрысціянізацыю і канфесійныя пераасэнсаванні ператвараецца ў храмава-водны комплекс XIX ст., захоўваючы пры гэтым глыбінны пласт народнай духоўнай традыцыі.

« KRYNICY »

1. В. Крестовский, Беловежская Пуца // Русский Вестник. 1876 октябрь. с. 554–555

2. Литовскія Епархіяльныя вѣдомости. №47. 9 октября 1887. с. 414

3. Гродненский православно-церковный календарь. Православие в брестско-гродненской земле в конце XIX века. Издание 2-е. Том 1, Воронеж. 1899. с. 132-133

KRYNICA

I. Krynicki kryž

На ўскрайку старога могільнікавага пагорка, дзе бялее старая ўніяцкая капэлла, у лістоце і моху схаваўся каменны крыж. Ён без надпісу, без імя, але не без памяці. Яго бакі з выступамі, як плечы старца, што бачыў занадта шмат. Форма яго - не дакладная, не свята-правільная, а жывая, быццам стаіць чалавек, паклаўшы рукі на грудзі ў вечным паклоне.

Паміж небам і лістодай. Крыж на Krynickich могліцах, 2006 рок, фота Juraš Zialievič

Гэты камень як вартавы дарогі на той свет, пастаўлены яшчэ да таго, як у Кrynісу зазвінеў першы царкоўны звон. Калі ўзыходзіць сонца над пушчай Bielaviežskaj, камень адкідае цені - роўны, як чалавек у поўным росце. І тады нібы дух продка вяртаецца, ажывае.

З навуковага пункту гледжання, гэта каменны аб'ект крыжападобнае формы, які адносяцца да тыпу антрапаморфных і з'яўляецца пераходнаю формою ад паганскіх каменных ідалаў да хрысціянскай сімволікі. Знаходзіцца на Krynickich хрысціянскіх могілках, на пачатку пагорка, з боку ўваходу да капэлы. Быў выяўлены восенню 2006 року сп. Jurasiom Zialievičam, дырэктарам музею «Pružanski palacyk».

Крынiцкі крыж 2017-07-03, фота аўтара

На тэрыторыі Pružanskaha павету на могіцах знаходзяцца усяго некалькі каменных крыжоў, але гэты з’яўляецца не тыповым і не падобным іншыя, як напрыклад, калі казаць пра каменны крыж на суседніх Šarašoŭskich могіцах. Кругікі крыж мае ўласныя асаблівасці, як пашырэнне да падставы, нібы чалавечы торс, а верхняя частка - не выцягнутая ўверх і адрозніецца памерамі з бакавымі выступамі, нібы мае форму галавы, асабліва калі глядзець на прапорцыі.

Як відаць на фота 2006 року, крыж стаяў асобна, ля плоту, што атачае могіцы. Аднак падчас агляду ў 3 ліпеня 2017 року, відаць што нехта прыклаў намаганні каб перасунуць яго на іншае месца і ў выніку прыкладзеных намаганняў ці выпадковасці крыж страціў «леваю руку».

Гэта мог быць надмагільны крыж у стылі народнай Paliesskaj традыцыі, якая брала пачаткі ў старых дахрысціянскіх верваннях, які выконваў мемарыяльную функцыю. Па іншай тэорыі гэта паклонны крыж, які раней стаяў на скрыжаванні, кургане, каля вёсак ці палёў, каб «ахоўваць» месца ад зла.

Такім чынам, крыж з Кругісу ўвасабляе сабой феномен сінкрэтызму — перапляценне паганскай і хрысціянскай сімволікі, народнай традыцыі і афіцыйнай рэлігійнасці. Ён застаецца не толькі матэрыяльным сведчаннем мінуўшчыны, але і сімвалам «жывой памяці», якая перажывае стагоддзі і працягвае хаваць у сабе больш пытанняў, чым адказаў.

LAZOŬKA

I. Kamień-vartaŭnik

У самым сэрцы Lazoŭki, дзе дарогі крыжуюцца, а поле дыхае цішынёю, стаіць стары камень скіраваны да неба, маўклівы, нібы пастаўлены на варце не аднаго, а шматлікіх жыццяў. Яго плоскі твар глядзіць на захад - туды, дзе сонца знікае і завяршаецца дзень. Прынята лічыць, што ён праводзіць памерлых у іншы свет, каб тыя не блукалі па зямлі.

Людзі кажуць: ён стаіць тут даўней, чым першы крыж на могілках. Калі ў вёсцы паміраў чалавек, яго яшчэ да пахавання ў зямлю вялі да каменя. Тут, пад голым небам, прамаўлялі апошнюю малітву. Старэйшы жыхар Lazoŭki, памятаў гэта, як дзень: *«Не хавалі, пакуль не пакланіліся камню.»*¹

Две жанчыны, знахаркі, што жылі ў Lazoŭцы — Zofja Barmuta, лекавала зёлкамі, і Касіагуна Кабруніес, што варажыла і здымала праклёны. І тады, калі дзіця хварэла, вялі яго да каменя: там варажылі, лілі вадку праз руку, пакідалі нітку або зерне.

А яшчэ верылі, што камень стрымлівае нечысць. Калі, з пушчы Bielaviežskaj прыходзіла навальніца, якая валіла дрэвы, зрывала дах на хатах, камень камень - як замок стаяў, не пускаў зло. І таму ў Kupalskuju ноч яго абвівалі чырвонаю стужкаю, каб абараніць і яго самога, і тых, каго ён ахоўвае.

Калі апісваць аб'ект з навуковага боку, то гэты камень, вышынёю каля метра ад паверхні зямлі, стаіць вертыкальна ў цэнтры вёскі Lazoŭка, на скрыжаванні дарогаў, якія разыходзяцца ў 4

бакі. Сама вёска глухая, адаленае ~10 км ад бліжэйшай шашы, аточаная лясамі з усходу, поўначы і поўдні.

За часамі старое Litvy падобныя камяні часта абазначалі святыя месцы, дзе праводзіліся рытуалы або абрады, звязаныя з культам урадлівасці або шанаваннем прыродных сілаў. Падобныя камяні з'яўляліся абярэгамі для вёскі, абаранялі яе ад злых духаў і іншых бедстваў ды дзейнічалі як магічны бар'ер, які не дазваляў негатыўным сілам пракрасціся ў паселішча.

Камень, які чуе малітвы. Лазойка, візуальная інтэрпрэтацыя

З распаўсюджаннем хрысціянства на дадзеных тэрыторыях адбывалася паступовая трансфармацыя традыцыйнага сакральнага ландшафту, у межах якой ранейшыя аб'екты пакланення перасэнсоўваліся і інтэграваліся ў новую рэлігійную сістэму. Дадзены працэс насіў не столькі характар поўнага знішчэння папярэдніх вераванняў, колькі іх адаптацыі праз механізмы сімвалічнай інтэрпрэтацыі і рэкантэкстуалізацыі.

У прыватнасці, прыродныя аб'екты, якія мелі сакральнае значэнне ў дахрысціянскіх уяўленнях (крыніцы, камяні, узвышшы), атрымлівалі новыя інтэрпрэтацыі ў межах хрысціянскай традыцыі. Крыніцы чыстай вады пачыналі ўспрымацца як «святыя», часта звязаныя з культам святых або цудатворнымі ўласцівасцямі, а валуны інтэгрваліся ў хрысціянскі наратыў праз легенды пра «сляды» Вожаў Масі або іншых сакральных постацей. Назіралася пераасэнсаванне сакральнага ландшафту без змены яго матэрыяльнай формы.

Lazoiŭski камень у 2017 року, фота аўтара

Аднак у выпадку Лазоўскага каменя, які не з'яўляецца тыповым валунам, выкарыстанне распаўсюджаных хрысціянскіх легендарных схемаў было абмежаванае. У сувязі з гэтым была абраная іншая стратэгія сакралізацыі: на вяршыні аб'екта быў усталяваны металічны крыж, тэрыторыя вакол яго абнесена агароджаю, а побач змешчаны дадатковы драўляны крыж. Такія дзеянні сведчаць пра імкненне інстытуцыяналізаваць і «кананізаваць» прастору шляхам яе матэрыяльнага маркіравання ў адпаведнасці з хрысціянскаю сімволікаю.

Разам з тым, далейшая дынаміка існавання гэтага месца дэманструе абмежаванасць падобных трансфармацый. З цягам часу штучна ўведзеныя элементы (агароджа, драўляныя крыжы) падвергліся натуральнай дэградацыі пад уздзеяннем прыродных фактараў, што прывяло да іх паступовага знікнення. У той жа час сам аб'ект ландшафту захаваў сваю прысутнасць, што дазваляе меркаваць пра большую ўстойлівасць прыродна-сакральных структураў у параўнанні з іх пазнейшымі культурнымі інтэрпрэтацыямі.

Ачышчэнне прасторы полымем. Лазойка. 2018 рок, фота аўтара

Лазойскі камень - гэта не ідал. Гэтае люстэрка. У ім адлюстроўваюцца і тыя, хто ўшаноўваў сонца, і тыя, хто маліўся Chrystu, і тыя, хто проста хацеў, каб яго дзеці не хварэлі.

✧ KRYNICY ✧

1. Запіс успамінаў Аляксандр Шчэрбы (1931 р. н.), жыхара в. Лазойка. Запісаў [Зміцер Юркітайціс] у 2018 року // *Асабісты архіў аўтара.*

LUKOMIR

I. Histaryčnyja mohlicy

Ва ўсходняй частцы вёскі Lukomier у 2008 року, падчас земляных працаў па закладцы падмурка новага дому, былі выпадкова выяўленыя парэшткі трох невядомых асобаў. Пахаванне размяшчалася на невялікім пагорку, які, верагодна, быў абніжаны ў выніку працяглай эрозіі глебы. Побач з косткамі былі знойдзеныя медныя саліды XVII ст., што дазваляе аднесці магілу не раней як да другой паловы таго стагоддзя.¹

«Нябожчыкі, якія размаўляюць з намі». Lukomier, візуальная інтэрпрэтацыя

У звычайнай практыцы мясцовых жыхароў таго часу асноўным месцам пахаванняў быў прыцаркоўны цвінтар у суседнім Маісёу,

пры ўніяцкай царкве. Таму ўзнiкненне асобнага невялікага пахавання на ўскрайку вёскі патрабуе спецыяльнага тлумачэння.

Адсутнасць больш шырокага могiльнiка i наяўнасць толькi трох пахаванняў дазваляюць разглядаць гэта месца як асаблiвы феномен. З аднаго боку, мы можам мець справу з практычнай неабходнасцю — трое чалавек маглі загінуць адначасова падчас эпiдэміi, вайсковага нападу, пажару ці iншых драматычных абставiнаў. У такіх выпадках iх хавалi хутка i побач, каб прадухiлiць распаўсюджанне iнфекцыi ці з-за немагчымасцi транспартаваць целы да галоўнага цвiнтара.

З другога боку, не выключана, што пахаванне трох асобаў мела сiмвалiчны характар. У народнай культуры i рэлігійнай сiмвалiцы ўсходнiх славянаў лiк тры займаў асаблiвае месца. Ён увасабляў завершанасць цыклу жыцця (нараджэнне – iснаванне – смерць) i ўжываўся ў абрадах пераходу ў iншы свет (тры сiмвалiчныя ахвяры, тры днi пасля смерцi, тры дарогi пасля смерцi). Такім чынам, трох нябожчыкаў маглі пахаваць разам як знак траiчнай паўнаты, як сiмвал завершанага цыкла.

Па iншай версii, у старадаўнiх мiфах i абрадах трое людзей, маглі быць звязаныя з уяўленнем аб абароне вясковых жыхароў у замагiльным жыццi. Тры душы маглі сiмвалiзаваць адзiную групу, якая адпраўляецца ў iншы свет разам каб ахоўваць вёску ад эпiдэміяў, пажараў, войнаў i iншых бедаў.

Варта таксама адзначыць магчымасць сямейнага характару пахавання: трое чалавек маглі належаць да адной сям'і i быць ахвярамі таго ж выпрабавання (хваробы, гвалту, голаду). У такім выпадку супольнае пахаванне адлюстроўвае не столькi сiмвалiку, колькi трагiчную рэальнасць XVII–XVIII стст.

Такім чынам, выяўленае ў Lukomiery пахаванне з'яўляецца ўнікальным сведчаннем таго, што нават у невялікіх вёсках Pružanskaha павету зямля захоўвае след гістарычных катаклізмаў. Парэшткі трох асобаў, знойдзеныя выпадкова ў XXI ст., нібы «ціхія сведкі» мінулага, адначасова адчыняюць поле для навуковага аналізу і для народнай уяўнай інтэрпрэтацыі.

« KRYNICY »

1. Александр Кенда. «Малечская хроника (1427-1941)». Брест. 2012. с. 179

LYŠČYKI

I. Histaryčnyja mohlicy

На ўсход ад былога маёнтка Lyščyki, у некалькіх сотнях метраў ад панскага саду, у сярэдзіне XIX ст. былі пазначаныя могілцы. Іх можна ўбачыць ано на мапах 1850-х гадоў, але сёння месца гэтае страціла сваю матэрыяльную бачнасць: ані крыжоў, ані агароджаў — толькі цішыня над аранаю зямлёю.

Lyščykja могілцы на мапе 1850-х¹

Асаблівая ўвага прыцягвае само размяшчэнне: блізкасць да сядзібы робіць малаверагодным, што гэта былі могілкі ахвяраў эпідэміяў. Найверагодней, гэта былі так званыя маёнткавыя могілцы — невялікія некропаль для дваровых слугаў, пастухоў, чэлядзі і тых людзей, якія не мелі ўласных зямельных надзелаў і жылі скромна пры панскім двары. Такія пахаванні былі своеасабліваю «прастораю маёнткавай памяці», дзе людзі, што ўсё жыццё прысвяцілі сядзібнай гаспадарцы, знаходзілі вечны супакой побач са сваімі штодзённымі абавязкамі.

З іншага боку, невялікі памер і не парахіяльны статус могліцаў тлумачаць, чаму яны паступова страцілі функцыі: са зменаю ўладальнікаў альбо заняпадам маёнтка патрэба ў іх знікла. У XIX ст., асабліва перад адменаю прыгоннага права, падобныя нефармальныя пахаванні былі нярэдкаю з'яваю. Часта яны існавалі побач з маёнткамі і выкарыстоўваліся для пахавання людзей, якія з розных прычынаў не траплялі на парахіяльныя могілкі.

Не захавалася ані надмагілляў, ані пісьмовых сведчанняў, але сама тапаграфія мясцовасці і агульныя тэндэнцыі пахавальнай культуры дазваляюць меркаваць, што могілцы ля Луўскай мелі сацыяльна маргінальны характар. У гэтым кантэксце яны могуць разглядацца як адлюстраванне нябачнай гісторыі тых, чые імёны не былі запісаныя ў рэестрах і метрыках, але хто склаў «ціхую падмуркавую частку» жыцця маёнткавай супольнасці.

Не выключаная і іншая інтэрпрэтацыя: улічваючы ваенна-палітычныя падзеі XVII–XIX ст., магчыма, што тут маглі быць пахаваныя ахвяры нейкага лакальнага канфлікту ці вайны (напрыклад, Паўночнай вайны або вайны 1812 року). У такім выпадку магільнік мог мець характар брацкай магілы, пазначанай на мапах, але без выразнай індывідуалізацыі пахаванняў.

Аналіз аэрафотаздымка ад 16 мая 1944 року ў супастаўленні з картаграфічнымі дадзенымі сярэдзіны XIX ст. паказвае, што тэрыторыя, акрэсленая як месца колішніх пахаванняў, у сярэдзіне XX ст. не захоўвала выразных візуальных прыкметаў пахавальнага аб'екта. Аднак, у межах акрэсленага абшару назіраецца месца са шчыльнаю расліннасцю, які мае няправільную, але кампактную форму і выразна кантрастуе з навакольнымі апрацаванымі палямі.

Падобная структура можа сведчыць пра тое, што дадзеная тэрыторыя не падвяргалася інтэнсіўнай сельскагаспадарчай апрацоўцы. Прычынаю такога «выпаўнення» з аграрнага выкарыстання маглі быць як прыродныя фактары (павышаная вільготнасць глебы, няроўны мікрарэльеф), так і культурныя — у прыватнасці, наяўнасць у мінулым пахавальнага комплексу, які доўгі час не ўключаўся ў гаспадарчы абарот. Такім чынам, найбольш верагодна, што на момант здымкі тэрыторыя моглiцаў уяўляла сабою закінуты і зараслы абшар.

Відок на месца паміж маёнткам і вёскаю Лышчыкі, аэрафотаздымак ад 16 мая 1944²

Дадатковым аргументам на карысць гэтай інтэрпрэтацыі з'яўляецца адсутнасць інтэнсіўнай распрацоўкі зямлі ў межах абшару, нягледзячы на яго размяшчэнне ў аграрна актыўнай зоне. Гэта можа сведчыць пра захаванне ў калектыўнай памяці мясцовага насельніцтва пэўнага табу або асцярожнага стаўлення да дад-

зенай тэрыторыі, што часта характэрна для месцаў колішніх пахаванняў.

Абшар, акрэслены чырвоным, уяўляе сабою ізаляваны біятоп (балотна-лясную выспу), якая ўзнікла на месцы былога некропаля.

Апісаны вышэй комплекс ускосных прыкметаў — ландшафтная неаднароднасць, наяўнасць рэліктавага дрэвастою і выключанасць з гаспадарчага выкарыстання — дазваляе разглядаць дадзены абшар як верагоднае месца лакалізацыі былога пахавальнага комплексу, які на той момант ужо знаходзіўся ў стадыі дэградацыі і натуральнага зарастання.

Знікненне могліцаў з пазнейшых картаграфічных матэрыялаў і адсутнасць успамінаў мясцовых жыхароў робіць гэтае месца яшчэ больш таямнічым. Сёння яно існуе толькі ў выглядзе тапаграфічнага «следу», але нават пад пластамі зямлі, якія цяпер аранія, захоўваецца памяць пра людзей без імёнаў — тых, хто працаваў, жыў і паміраў у ценю панскага саду.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)

2. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.: Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/486214197> (Дата доступу: 03.11.2025).

LIACHI

I. Histaryčnyja mohlicy (Čorny Haj)

Там дзе рака Muchavies в'ецца, дзе вада шэпча змрочныя казкі, стаяў той гай. Не святы, не пракляты - проста нясвой. Тут не ставілі крыжоў, не клалі кветак. Толькі зямля, пакрытая няроўнымі ўзгоркамі, нібы пухлінамі на целе лесу. Тут хавалі тых, каго не прыняла нават смерць, каго закопвалі тварам уніз, каб не ўсталі.

Тут не спявалі жалобных набажэнстваў. Толькі вецер гудзеў у чорных галінах, аднак апоўначы над іх магіламі з'яўляліся блукаючыя агеньчыкі - няспакойныя душы, што шукалі выхаду адсюль. Менавіта сюды прыйшоў Ivan Kalota без страху ні перад Богам, ні перад чортам. Ён ведаў: ніхто не прыйдзе у чорны гай.

З навуковага пункту гледжання, узгадка пра аб'ект з'яўляецца ў ранніх пісьмовых крыніцах. У справе 1614 року, звязанай з крадзяжом сакральных рэчаў са Staravoľskaj царквы, маецца апісанне таго, як злачынца з выкрадзенымі прадметамі вандраваў па лясах над Muchajсам, непадалёк вёскі Šenieўсу (у ваколіцы в. Liachi, якая належала землеўладальнікам Šenieўskim). Паводле тэксту, у момант небяспекі ён спрабаваў схваць каштоўнасці ў гаі, на старых могілках і так званых «прыхаронках».¹

Варта адзначыць, што паводле канфесійнай практыкі XVI–XVII ст., пахаванні павінны былі адбывацца на паракіяльных цвінтарах. У выпадку ж узгаданага некропаля царква паблізу адсутнічала, а адасобленае месцазнаходжанне сярод гаю не адпавядае традыцыйнай для Paliessia мадэлі кulta продкаў, паводле якой

памерлых хавалі побач з паселішчам, каб забяспечыць непарыўную сувязь «свайго» свету з «тым».

Гэтая дэталі адкрывае шырокае поле для інтэрпрэтацыяў. У першую чаргу, можна дапусціць, што гаворка ідзе пра старажытныя пакінутыя могліцы, дзе працягваліся і больш познія пахаванні. Ужытае ў крыніцы азначэнне «прыхаронкі» можа сведчыць, што месца выкарыстоўвалася паўторна, магчыма, з прычыны дэфіцыту зямлі ці ў сілу моцнай традыцыі, якая перажыла некалькі пакаленняў.

Могліцы ды прыхаронкі ля Мухаўца, візуальная інтэрпрэтацыя

Аднак існуе і іншая, не менш верагодная тэорыя. Некропаль мог выконваць функцыю так званых «чорных могілак» — асобных месцаў для пахавання асобаў, якіх супольнасць лічыла маргінальнымі: самагубцаў, няхрышчаных дзяцей, тапельцаў, «чараўнікоў». У народнай свядомасці такія месцы былі пазбаўлены сакральнага статусу і знаходзіліся па-за межамі вёсак, у лясках ці на ўзлесках. Менавіта таму яны лічыліся небяспечнымі, абыход-

зіліся бокам, што магло зрабіць іх прывабнымі для чалавека, які хацеў схваць выкрадзеныя каштоўнасці.

Варта таксама адзначыць больш раннюю згадку: у дакуменце 1548 року, дзе апісваюцца межы зямель Radzivilaišcūnu, якія належалі рыма-каталіцкай парохіі ў Dabušupnė, магліцы пазначаны як крайняя кропка тэрытарыяльнай мяжы.² Гэта сведчыць, што ўжо ў сярэдзіне XVI ст. яны ўспрымаліся як значны, добра вядомы арыенцір у ландшафце, што надае ім яшчэ больш загадкавы характар.

Такім чынам, дадзены некропаль можа інтэрпрэтавацца як шматпластавы феномен, які аб'ядноўвае ў сабе функцыі як памежнага маркера, так і месца для сацыяльна выключаных пахаванняў. Прасторавая адасобленасць і адсутнасць сакральных структураў робяць яго сімвалічным «межавым» пунктам паміж жывымі і памерлымі, паміж светам прынятага і светам адкінутага.

✧ KRYNICY ✧

1. *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссией. Том XVIII. Акты о копных судах, 1891. Вильна. с. 234-236*

2. *Lithuanian Metrica (1548-1549) / Book No 32. Vilnius. 2012 metai. – 40-42 p.*

MACY

I. Kurhan

Пра дадзены аб'ект вядома з двух асноўных крыніцаў: тапаграфічнай мапы сярэдзіны XIX ст. і працы археолага Fiodara Pakroŭskaha канца XIX ст. На мапе 1850-х гадоў курган пазначаны на поўнач ад вёскі Мацы, на адлегласці прыкладна 100–200 метраў ад яе, леворуч ад вясковай дарогі. Месцазнаходжанне было выбранае не выпадкова: сухая палявая тэрыторыя, абароненая ад заталенняў, характэрна для старажытных пахавальных і рытуальных аб'ектаў.

Знікляя Macoŭskija пахавальныя аб'екты на мапе 1850-х¹

У кнізе 1895 року курган коротка апісаны наступным чынам: «У адной чвэрці вярсты ад в. Масу знаходзіцца земляны насып - курган, вышыней каля аднаго аршына.»²

Апісанне вельмі сціслае, прамых звестак пра яго паходжанне няма, але на падставе археалагічных і этнаграфічных ведаў можна вылучыць некалькі асноўных тэорыяў.

Згодна з першаю тэорыяю гэта мог быць старажытны пахавальны курган, які адносяцца да дрыгавіцкай альбо нават драўлянскай культуры. Невялікая вышыня не выключае пахавальнага характару: падобныя насыпы маглі ставіцца як над індывідуальнымі так і над групавымі пахаваннямі. Магчыма таксама, што першапачаткова курган быў значна вышэйшы, але з цягам стагоддзяў часткова разбураны ворывам і прыроднымі працэсамі. Калі гэта сапраўды пахаванне, то яно магло быць часткаю большай групы, а астатнія насыпы зніклі праз моцную эрозію.

Масойскі курган у даўнія часы, візуальная інтэрпрэтацыя

Па другой версіі гэта мог быць курган-мемарыял пасля ваенных падзеяў (XVII–XIX ст.). У народнай традыцыі Paliessia і Litvy захоўвалася звычка насыпаць невялікія курганы на месцах баёў ці пахаваннях жаўнераў. Гэтая інтэрпрэтацыя звязвае аб’ект з

войнамі XVII–XVIII ст. (Крывавы патоп 1654–1667, Паўночная вайна 1700–1721) або з кампаніяю 1812 року.

Трэцяя гепотыза пра культавы або абрадавы насып. У народнай традыцыі невялікія насыпы маглі быць звязаныя з мясцовымі абрадамі — напрыклад, як месца ўшанавання продкаў або ахвяраў. Часам у XIX ст. яшчэ існавала вера ў «святых» ўзгоркі, дзе нельга было араць. Магчыма, курган каля Мацоў быў часткаю такой мясцовай сакральнай геаграфіі.

Сцісласць апісання Ракроўскага не дазваляе дакладна вызначыць характар аб’екта. Аднак яго лакалізацыя на мяжы вясковай прасторы — надае яму сімвалічную вагу. Курган мог быць своеасаблівым «маркерам» памяці: ці то аб асобе, ці то аб падзеі, ці то аб абрадзе, забытым у пісьмовых крыніцах, але захаваным у зямлі.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 1761428. Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)
2. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 82

II. Historyčnyja mohlicy

Згодна з картаграфічнымі звесткамі сярэдзіны XIX ст., яшчэ адзін некропаль знаходзіўся на паўднёвым ускрайку ад вёскі Масы — прыкладна за 1 км ад яе, сярод поймавых водаў рэчкі Šeŭnia. Лакалізацыя на ізаляваным, падтопленым і часткова балотным месцы выглядае невыпадковаю. У традыцыйнай культуры Paliessia падобныя прасторы часта разглядаліся як «месцы на мяжы», дзе нельга было арганізаваць звычайныя вясковыя могілцы. У выніку яны выкарыстоўваліся для асаблівых катэгорыяў пахаванняў.

Тут хавалі ахвяраў масавых эпідэміяў — чумы ці халеры, якія перыядычна абрушваліся на рэгіён у XVII–XIX ст. Выбар менавіта балотнага месца мог быць прадыхтаваны як практычнымі меркаваннямі (адаленасць ад вёскі, небяспека распаўсюду хваробы), так і сімвалічнымі — вада ў народнай свядомасці нярэдка атаясамлялася з межавым станам паміж жыццём і смерцю.

Версію пра эпідэмічныя пахаванні падмацоўваюць і ўспаміны мясцовага жыхара, 97-гадовага сп. Аляксандра (запіс інтэрв’ю ад 17.05.2022). Паводле яго сведчанняў, могільнік існаваў да сярэдзіны XX ст. і ўяўляў сабою хаатычныя пахаванні без помнікаў, з невялікім узгоркам у якасці агульнага месца супакою. Людзі з вёскі ведалі, што тут пахаваныя ахвяры эпідэміі, таму гэтае месца ўспрымалася як праклятае, яго абыходзілі бокам.

З аповеду таксама вынікае, што падчас Другой сусветнай вайны зямлю з могільніка часткова выкарыстоўвалі для падсыпкі дарогаў у забалочаных месцах. Канчаткова ж некропаль быў знішчаны падчас савецкай калектывізацыі, калі тут арганізавалі калгасныя зямельныя надзелы. Але і пасля гэтага чалавечыя косткі працягвалі трапляцца ў зямлі — як маўклівыя сведкі пра забытыя трагедыі мінулага.

Могільнік у пойме Šeini быў своеасаблівым «ізгоем у прасторы смерці». Ён адлюстроўваў старыя культурныя коды, паводле якіх ахвяры эпідэміяў не маглі быць пахаваныя на асвятчанай зямлі разам з «чыстымі» нябожчыкамі. Вада і балота ў такім выпадку выконвалі функцыю натуральнай мяжы, што аддзяляла свет жывых ад свету «нячыстай» смерці.

Сёння пра існаванне гэтых пахаванняў сведчыць толькі ўспамін старажылаў і выпадковыя знаходкі чалавечых костак. Але нават у знішчаным выглядзе гэты некропаль захоўвае моцны пласт калектыўнай памяці, звязаны з трагічнымі старонкамі гісторыі вёскі Масу.

« KRYNICY »

1. Урывак інтэрв'ю [Відэазаніс]. — YouTube, 17.05.2022. — Рэжым доступу: <https://youtu.be/ljB8ItkWJ7g> (дата звароту: 28.02.2026)

NIEMKOVIČY

I. Histaryčnyja mohlicy

Знаходжанне могліцаў паміж вёскамі Niemkovičy і Liča-čy (прыкладна ў 0,5 км ад гэтых паселішчаў, на прамой дарозе ад Niemkovičay) выглядае наўмысна выбарам месцам для пахаванняў. Яны былі адзначаны на мапах сярэдзіны XIX ст., аднак у пазнейшых крыніцах больш не згадваліся, што сведчыць пра іх паступовае знікненне з мясцовай культурнай памяці.

Могліцы на мапе 1850-х¹

Паводле ўспамінаў мясцовых жыхароў Niemkovičay Iwana Kalyuta і Nadziei Gerasimczuk, ужо за польскім перыяд (1919–1939) могліцы ўяўлялі сабою занябанае і зарослае месца без якіх-кольвек бачных надмагілляў ці іншых знакаў. Гэта дазваляе мер-

каваць, што актыўнае функцыянаванне некропаля спынілася значна раней.

Адсутнасць бліжэйшай парахіяльнай прыналежнасці таксама выклікае пытанні. Найбліжэйшая царква ў Kotru знаходзілася за 7 км і існавала ўжо ў XVII ст., а ў 1702 року на адлегласці 3 км паўстала царква ў Mokrum. Гэта выключае версію, што могліцы выконвалі ролю парахіяльных могілак.

Такім чынам, іх ізаляванае размяшчэнне і хуткае забыццё дазваляюць разглядаць некалькі магчымых інтэрпрэтацыяў паходжання гэтага месца.

Улічваючы аддаленасць ад паселішчаў і адсутнасць парахіяльнай функцыі, найбольш верагодна, што могліцы былі звязаныя з масавымі пахаваннямі падчас эпідэміяў (чума, халера). Такія месцы часта адмыслова выносіліся за межы вёсак, каб пазбегнуць распаўсюду інфекцыяў.

Нельга выключаць, што месца магло мець больш глыбокія карані — яшчэ да ўзнікнення хрысціянскай традыцыі. Магчыма, гэта быў рэштак ранняга вясковага могільніка альбо нават курганны комплекс, які з цягам часу быў пераасэнсаваны і выкарыстаны паўторна.

З улікам лакалізацыі могіліцаў — паміж двума вёскамі, пры дарозе, якая мела транзітны характар, — існуе верагоднасць, што пахаванні маглі быць звязаныя з ваеннымі падзеямі. У XVII–XIX стст. Pružanski край неаднаразова становіўся арэнаю ваенных дзеянняў. Maskoŭskaja вайна 1654–1667 гг., Паўночная вайна 1700–1721 гг., канфлікты Rečy Paspalitaj з Rasiejaj у XVIII ст., а пазней і падзеі вайны 1812 року прыводзілі да вялікіх стратаў сярод жаўнераў і цывільных жыхароў. Часта такія воінс-

кія пахаванні рабіліся спехам, што і тлумачыць адсутнасць захаванасці на пачатку XX ст.

Сёння тэрыторыя ператвораная ў сельскагаспадарчае поле, а на супраць, за дарогаю, утварыўся малады хваёвы масіў, які надае мясцовасці дадатковую сімваліку пераемнасці — жыццёвае адраджэнне на месцы смерці.

Такім чынам, Niemkovičskija моглiцы адлюстроўваюць працэс маргіналізацыі і знікнення мясцовага некропаля, які разглядаць як «згублены код памяці» — фрагмент гісторыі, дзе цішыня зямлі замяніла чалавечыя апавяданні.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 11769344. Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

PADDUBNA

I. Корсу

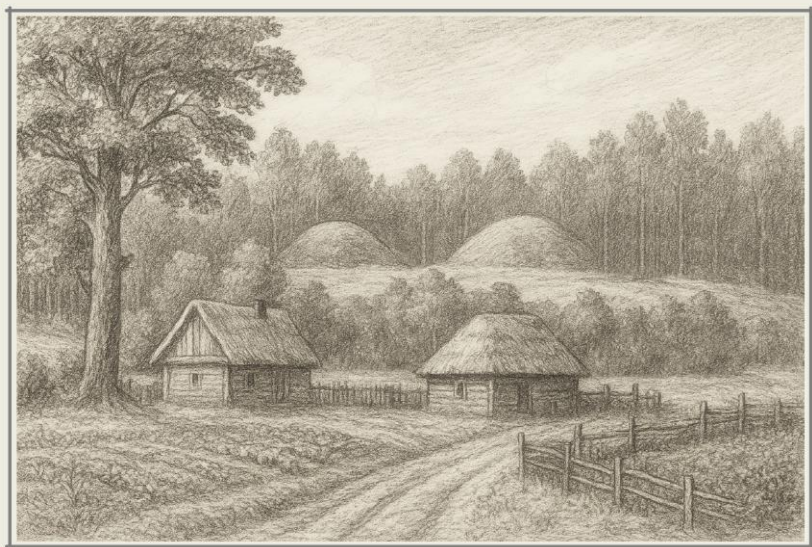
Назва вёскі зафіксаваная ў інвентары 1742 року ў форме «Podubne alias Корсіове»,¹ адлюстроўвае складаную гісторыю змены назвы, у аснове якой ляжаць як прыродна-ландшафтныя, так і археалагічна-гаспадарчыя фактары. Калі сучасная назва Paddubna мае апісальны, дэндранімічны характар (паселішча ў дубраве), то архайчны варыянт — Корсіове — адсылае нас да зусім іншага пласту гісторыі. Наяўнасць такой назвы ў XVIII стагоддзі сведчыць аб тым, што вёска альбо ўзнікла непасрэдна на месцы старажытнага некропаля, альбо была заснаваная побач з прыкметнаю групай насыпных пахаванняў.

Для ўскраінаў Kobrynskaŭ пушчы, дзе на працягу стагоддзяў перапляталіся прыродныя, гаспадарчыя і сакральныя элементы ландшафту, такія аб’екты былі неад’емнаю часткаю прасторавай арганізацыі і калектыўнай памяці.

Дадатковым ускосным аргументам на карысць «курганнай» інтэрпрэтацыі назвы Корсіове з’яўляецца лакальная тапанімія XIX-XX стагоддзяў. На тапаграфічных мапах гэтага перыяду лясное ўрочышча, размешчанае непасрэдна паблізу вёскі Paddubna, носіць назву «Razkaranka». Сам характар гэтага тапоніма выразна паказвае на факт парушэння грунта, раскопкаў або разбурэння земляных насыпаў, што добра суадносіцца з практыкаю раскопвання курганоў у XIX стагоддзі — як з гаспадарчаю, так са стыхійнаю мэтаю.

Археалагічныя звесткі канца XIX стагоддзя ўмацоўваюць гэтую гіпотэзу. Так, археолаг Fiodar Pakroŭski зафіксаваў курган на тэрыторыі ляснага ўрочышча Razkapanka, прыкладна за пяць кіламетраў ад Paddubna, каля вёскі Zaliessie. Паводле яго апісання, гэта быў курган паўшарападобнай формы, на гарышчы якога знаходзіўся камень у незвычайна кшталце.²

Факт фіксацыі такога аб'екта непадалёк ад Paddubna сведчыць, што ў XIX стагоддзі курганны ландшафт яшчэ захоўваўся ў гэтай частцы ўскараінаў Kobrynskaŭ пушчы і быў дастаткова выразным, каб пакінуць след як у навуковых апісаннях, так і ў мясцовай тапаніміі. У гэтым святле назва Корсіова можа разглядацца не як выпадковая або чыста адміністрацыйная, а як адлюстраванне рэальнай прасторавай сітуацыі, калі паселішча асацыявалася з зонаю, насычаную копчаі.

Корсіова на пачатку XVIII ст., візуальная інтэрпрытацыя

Паступова, у выніку знішчэння або разбурэння курганоў, страты іх функцыянальнага і сімвалічнага значэння, а таксама ў працэсе

ўніфікацыі тапаніміі, у жывой мове і афіцыйным ужытку замацавалася новая назва Paddubna, якая адлюстроўвала больш зразумелую і візуальна выразную прыкмету мясцовасці — дубовы дрэвастой. Аднак ранняя намінацыя Корсіове, зафіксаваная ў дакументальнай крыніцы XVIII стагоддзя і ўскосна пацверджаная тапаніміяй і археалагічнымі дадзенымі XIX стагоддзя, дазваляе меркаваць, што тэрыторыя вакол Paddubna была часткаю больш старажытнага курганнага ландшафту, сляды якога захаваліся ў гістарычнай памяці і прасторавых назвах.

Такім чынам, сукупнасць пісьмовых, тапаграфічных і археалагічных сведчанняў дазваляе разглядаць назву Корсіове як важны ключ да разумення перадгісторыі Paddubna і яе наваколляў, дзе прыродны ландшафт, старажытныя пахавальныя структуры і пазнейшае асваенне тэрыторыі ўзаемна накладаліся і фармавалі шматслойную культурную прастору ўскараіны пушчанскага рэгіёну.

« KRYNICY »

1. *Inwentarz Ekonomii Brzeskiej i Kobryńskiej z 1742 roku*. P. 94

2. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 82-83

PANASOVIČY

I. Kurhany

У 2017 року, непадалёк ад вёскі Panasovičy, была зафіксавана значная археалагічная знаходка — два курганныя могільнікі, якія адносяцца да розных храналагічных перыядаў, а таксама каменная булава, датаваная эпохаю бронзы (каля 2000–1500 гг. да н. э.). Выяўленне аб’ектаў адбылося ў межах археалагічна-этнаграфічнай практыкі з удзелам студэнтаў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Пушкіна і насіла характар візуальнага абследавання і палявой фіксацыі без правядзення сістэмных раскопкаў. Такі фармат даследавання, хоць і абмяжоўвае дакладнасць інтэрпрэтацыяў, дазваляе вызначыць агульную структуру і патэнцыял помнікаў.

Першы курганны могільнік датуецца прыкладна XI ст. і ўключае як мінімум 9 насыпаў, якія дасягаюць да 17 м у дыяметры і каля 2 м у вышыню. Значныя памеры курганоў могуць сведчыць пра высокі сацыяльны статус пахаваных, паколькі ў раннім сярэднявеччы буйныя насыпы часта асацыяваліся з элітарнымі пахаваннямі або прадстаўнікамі ваенна-адміністрацыйнай знаці. Не выключаецца, што ў межах дадзенага могільніка могуць знаходзіцца багатыя пахавальныя комплексы з інвентаром (кераміка, элементы ўзбраення, упрыгожанні), што адпавядае вядомым археалагічным паралелям для рэгіёна.

Другі могільнік, датаваны XII–XIII стст., уключае не менш за 7 курганоў з меншымі параметрамі (каля 10 м у дыяметры і да 1 м у вышыню). Змяншэнне памераў насыпаў можа адлюстроўваць

як трансфармацыю сацыяльнай структуры (пашырэнне практыкі пахаванняў для шырэньшых слаёў насельніцтва), так і эвалюцыю пахавальных абрадаў. У гэты перыяд у многіх рэгіёнах назіраецца паступовы пераход ад выразна курганных формаў да больш сціплых або плоскіх пахаванняў, што можа быць звязана і з уплывам хрысціянства.

Асобную навуковую значнасць мае знаходка каменнай булавы бронзавага веку. Яе храналагічная дыстанцыя адносна курганных пахаванняў сведчыць пра шматразовае выкарыстанне гэтай тэрыторыі ў розныя гістарычныя эпохі. Булава магла выконваць як практычную, так і сімвалічную функцыю (знак статусу, рытуальны прадмет), што характэрна для аналагічных знаходак. Яе прысутнасць у межах могільнікаў дазваляе выказаць гіпотэзу аб існаванні тут больш ранняга сакральнага або рытуальнага комплексу, які захаваў сваё значэнне і ў пазнейшыя часы.

У сукупнасці гэтыя дадзеныя дазваляюць разглядаць тэрыторыю каля вёскі Panasovičy як шматслаёвы археалагічны ландшафт, які функцыянаваў на працягу некалькіх тысячагоддзяў. Пераемнасць выкарыстання прасторы — ад бронзавага веку да ранняга сярэднявечча — можа сведчыць пра ўстойлівую сакральную або стратэгічную значнасць дадзенага месца.

Такім чынам, адкрыццё курганных могільнікаў істотна пашырае ўяўленні пра характар і інтэнсіўнасць засялення тэрыторыі Палесся ў раннім сярэднявеччы, а таксама падкрэслівае неабходнасць далейшых комплексных даследаванняў, уключаючы археалагічныя раскопкі і міждысцыплінарныя метады аналізу.

✂ KRYNICY ✂

1. Тайна белого пятна белорусской истории: на Брестчине нашли тысячелетний могильник и 4-тысячелетнюю булаву [Электронны рэсурс] // Вечерний Брест (VB.BY). — URL: <https://vb.by/society/history/tajna-belogo-pyatna-belorusskoj-istorii-na-brestchine-nashli-tysyacheletnij-mogilnik-i-4-tysyacheletnyuyu-bulavu.html> (Дата доступу: 18.11.2025).

PLIEBANCY

I. Histaryčnyja mohlicy

Могліцы, якія згадваюцца ў гістарычны крыніцах і сведчаннях мясцовых жыхароў, знаходзіліся леворуч ад дарогі, што вяла з Pružany да Pliabansaj, прыкладна ў 400 метрах ад хрысціянскіх могілак. На тапаграфічных мапах сярэдзіны XIX ст. яны яшчэ былі адлюстраваныя, але ўжо ў пазнейшыя часы зніклі з афіцыйных матэрыялаў і ніколі больш не ўзгадваліся.

Факт іх адасобленага месцазнаходжання наводзіць на думку, што існавалі спецыяльныя прычыны, чаму людзей хавалі не на асвячоным хрысціянскім цвінтары, а асобна, ля дарогі.

Могліцы непадалёк вёскі Pliabancy на мапе 1850-х¹

Асаблівая цікавасць узнікае пры параўнанні з сацыяльным складам жыхароў Zahorja — вуліцы, якая ў сярэдзіне XVI ст. ужо была заселеная. Паводле рэвізіі таго часу, большасць насельніцтва насіла тыповыя хрысціянскія імёны, але сустракаліся і іншыя формы: Mordaś, Šymko, Malycha, Nadziej і іншыя.² Імёны такога кшталту маглі сведчыць пра іншае культурнае паходжанне ці этнічную разнастайнасць.

Дадатковыя факты ўзнікаюць у другой палове XX ст., падчас пракладкі камунікацыйных сетак экскаватар выгорваў вялікую колькасць чалавечых парэшткаў, сярод якіх былі і дзіцячыя, і дарослыя чэрапы. Мясцовыя жыхары таксама прыгадваюць, што на сваіх надзелах знаходзілі косткі, якія пазней пераносілі на парохіяльныя могілкі. Гэта сведчыць, што некропаль быў даволі вялікім і працягваў захоўваць людзкія парэшткі на працягу стагоддзяў.

Па другой версіі гэта таксама маглі быць вайсковыя пахаванні. Магчыма, на гэтым месцы знаходзіліся парэшткі ахвяраў адной з войнаў XVII–XVIII ст. (Kryvavy rator 1654–1667, Паўночная вайна, канфлікты Rečy Paspalitaj i Šviecyi). У такіх выпадках могілцы маглі ўзнікнуць як імправізаванае месца масавых пахаванняў без сакрамэнтаў.

Трэцяя гепотэза дапускае, што гэта мог быць старажытны некропаль, страчаны ў памяці. Могліцы ўзніклі яшчэ да канчатковага ўсталявання парохіяльнай сеткі, і на працягу часу іх працягвалі выкарыстоўваць па традыцыі, хоць яны і не былі афіцыйна асвечанымі.

Аналіз нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў у межах тэрыторыі, дзе паводле картаграфічных матэрыялаў сярэдзіны XIX ст. былі лакалізаваныя могілцы, не выявіў выразных ландшафтных або структурных анамаліяў, якія можна было б адназначна звя-

заць з пахавальным аб'ектам. Даследаваны абшар на момант здымкі не быў непасрэдна заселены: найбліжэйшая жылая забудова размяшчалася на адлегласці некалькіх соцень метраў. Разам з тым уся тэрыторыя, якая тэарэтычна магла ўключаць месца былых пахаванняў, была інтэгравана ў сістэму сельскагаспадарчых угоддзяў і падвяргалася рэгулярнай апрацоўцы. Гэта сведчыць пра поўную інкарпарацыю дадзенага абшара ў аграрны ландшафт, без захавання якіх-небудзь відавочных маркераў яго былой функцыі.³

Адсутнасць прыкметаў ізаляцыі або пазбягання ў выкарыстанні тэрыторыі дазваляе меркаваць, што да сярэдзіны XX ст. месца пахаванняў страціла сваё сакральнае значэнне ў калектыўнай памяці мясцовага насельніцтва. Такім чынам, некропаль, верагодна, прайшоў стадыю працяглай дэградацыі і забыцця, у выніку чаго яго прасторавая і культурная ідэнтычнасць была цалкам страчана.

Немагчыма адназначна вызначыць характар гэтага некропаля, але сукупнасць звестак дазваляе казаць пра яго некананічны статус і асаблівы сацыяльны ці абрадавы кантэкст. Таямнічасць узмацняе сам факт, што людзі, пахаваныя тут, засталіся без імёнаў, а зямля доўгі час адкрывала іх парэшткі тым, хто выпадкова парушаў іх спакой.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографическая карта масштаба 1:126 000. Лист № 11769344. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

2. Ревизія Кобринской экономіи, составленная въ 1563 году королевскимъ ревизоромъ Дмитріемъ Сапѣгою. Вильна, 1876. с. 141-142

3. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.: Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/486233251> (Дата доступу: 03.11.2025).

PRUŽANA

I. Šviaty Haj

Гіпотэза аб існаванні на тэрыторыі Dabučyna (суч. Pružana) святога дубовага гаю, які выконваў функцыю дахрысціянскага храму пад адкрытым небам, грунтуецца на аналізе тапанімічных дадзеных і параўнальна-гістарычных звестках пра духоўнае жыццё старажытных балцкіх і славянскіх плямёнаў рэгіёна.¹

Адным з першых, хто звярнуў увагу на магчымую сувязь паміж назваю паселішча і культам дуба, быў пісьменнік і гісторык Józef Ignacy Kraszewski [1812–1887]. У сваіх працах (ад 1837 року) ён адзначаў: *«Некалі было толькі зялёнае места, як апявае првілей царкоўны – толькі гай, і зваўся той гай Dabučynat, адкуль прастая выснова, што павінен быць дубовы»*.² Гэтая інтэрпрэтацыя была падтрымана і ў шэрагу энцыклапедычных выданняў XIX ст., дзе Dabučyn разумеецца як тапонім, што паходзіць ад дуба — сімвала сілы і сакральнасці ў традыцыі мясцовых плямёнаў.

Увагу прыцягвае і прывілей на Dabučynskuju царкву 1473 року, дзе згадваецца выспа пад назваю «Dubovo», дзе князь Kobrynski прапанаваў некалькі падданных асадзіць.³ Супастаўленне гэтых тапонімаў — Dabučyn і Dubova — праглядаецца не выпадкова: назваў, бачныя элементы адзінай тапанімічнай традыцыі, звязанай з дубам як дрэвам асаблівай сімвалічнай значнасці. Гэта сведчыць пра тое, што дадзеная прастора ўспрымалася як важнае месца ўжо ў дахрысціянскі час і захавала сваю значымасць у наступныя эпохі.

Пытанне пра тое, ці была першая царква сапраўды збудавана на месцы колішняга святога гаю, застаецца адкрытым. Падобная практыка была шырока распаўсюджаная ў сярэднявечнай Еўропе: хрысціянскія храмы ўзводзіліся на месцах былых паганскіх святыняў, каб пераасэнсаваць сакральны ландшафт і надаць яму новы рэлігійны сэнс.

Асабліва красамоўным выглядае той факт, што ўжо ў 1570 року у Dabušunie існавала чатыры хрысціянскія храмы. Для паселішча, насельніцтва якога налічвала каля 1300 землеўладальнікаў, такая шчыльнасць святыняў сведчыць пра інтэнсіўную і мэтанакіраваную хрысціянізацыю.

З улікам гэтых звестак, дубовы гай у Dabušunie можна інтэрпрэтаваць не толькі як легендарны рэліктаваны элемент мясцовай традыцыі, але і як сімвал глыбокага гістарычнага пласта, дзе перапляліся дахрысціянскія вераванні і хрысціянскія сакральныя практыкі. Невядомасць пра дакладнае размяшчэнне і маштабы гэтага гаю надае гісторыі дадатковы адбітак таямніцы, які захоўваецца ў культурнай памяці рэгіёна да сёння.

« KRYNICY »

1. Василий Балабушевич. «Село Сухополь (Гродненской губернии Пружанского уезда) : церковно-историческое описание». Вильна. 1888 год. с. 1
2. *Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego* 1837.11.06 Nr260. s.5
3. Michał Baliński. «Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana». Tom 4. Warszawa. 1846. s. 765-767

II. Historyčnyja mohlicy

Невядомы некропаль, які згадваецца на мапах сярэдзіны XIX ст., знаходзіўся пры дарозе, што з Pružany вяла непасрэдна ў бок вёскі Alšany. Сам выхад да гэтай дарогі пачынаўся з вуліцы Dziarečyn, дзе з XVI ст. стаяла царква з прыцаркоўнымі могілкамі. Аднак асабліва сьць апісванага аб'екта ў тым, што ён знаходзіўся па-за межамі паселішча, на адкрытым полі, што было нетыпова для хрысціянскіх пахаванняў таго часу чым надае мясцовасці адметны характар.

Могіцы на мапе 1850-х¹

Падобнае размяшчэнне можа тлумачыцца некалькімі гіпотэзамі. Па-першае, магчыма, тут хавалі ахвяраў эпідэміяў — чумы, халеры ці іншых заразных хваробаў. Аддзяленне такіх пахаванняў ад жывых было неабходнасцю і з пункту гледжання бяспекі, і згодна з народнымі страхамі адносна «нячыстай» смерці. Па-другое, існуе тэорыя, што гэтыя пахаванні маглі быць вайсковы-

мі — сведчаннем аднаго з шматлікіх крывавых канфліктаў XVI–XIX стст., якія перакаціліся праз Pružanščynu.

Асаблівая загадка складаецца ў тым, што могліцы прысутнічае на мапах сярэдзіны XIX ст., але ўжо ў другой палове таго ж стагоддзя знікаюць з мапаў, а разам з ім і дарога, пры якой ён ляжаў. У другое палове XX ст. месца ператвараецца ў аранае поле, якое шторок узворваецца, знішчаючы апошнія сляды старадаўняга некропаля. Такое імклівае «выцясненне памяці» можа тлумачыцца як натуральным заняпадам, так і свядомым вытрашчэннем сакральнай прасторы, якая ўспрымалася мясцовымі як небяспечная.

Сёння вызначыць дакладную лакалізацыю могліцаў складана: паводле тапаграфічных арыенціраў на старых мапах, яны павінны былі знаходзіцца прыкладна за кіламетр ад горада, аднак сучаснае выкарыстанне зямлі робіць археалагічныя даследаванні амаль немагчымымі. Тым не менш, цалкам верагодна, што на глыбіні пад ворнаю зямлёю і зараз захоўваюцца парэшткі пахаваных тут людзей — нямыя сведкі даўніх трагедыяў, чые гісторыі засталіся па-за памяццю нашчадкаў.

✧ KRYNICY ✧

1. Трохвёрстная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 11769344. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11769344> (дата звароту: 28.02.2026)

III. Viera

Надзвычай паказальным для разумення рэлігійнай свядомасці насельніцтва Рэчы Паспалітай XVIII ст. з’яўляецца эпізод, звязаны з гісторыяй Пружанскай царквы святой Параскевы Пятніцы. Дадзены выпадак дазваляе выявіць суіснаванне і ўзаемадзеянне двух сістэмаў светаўспрымання — афіцыйнай царкоўнай дактрыны і народных вераванняў, заснаваных на забабонах, магічных практыках і страху перад звышнатуральным.

Нягледзячы на выразна рэлігійны характар мясцовага насельніцтва, у штодзённай практыцы назіраецца феномен двавер’я, калі хрысціянскія нормы функцыянавалі паралельна з архаічнымі ўяўленнямі. У гэтым кантэксце царква выступала не адзінай крыніцай духоўнага аўтарытэту, а канкуравала з неафіцыйнымі носьбітамі сакральных ведаў — знахаркамі і «варажбіткамі».

Царква святой Параскевы вядомая з сярэдзіны XVI ст., аднак у пачатку XVIII ст., пасля больш чым паўтарастагоддзя існавання, будынак знаходзіўся ў стане перабудовы. Як сведчаць матэрыялы візітацыі першай чвэрці XVIII ст., праведзенай афіцыялам Стэфанам Літвінкам, будаўніцтва новага храма заставалася незавершаным і фактычна спыненым. У дакуменце адзначаецца адсутнасць шэрагу ключавых архітэктурных элементаў (бабінца, званіцы, падлогі), а таксама наяўнасць пашкоджання даху ў раёне купала («dziura od kopuły przez dach»).¹

Асаблівую ўвагу прыцягвае прычына спынення будаўнічых работ. У адрозненне ад тыповых для таго часу матэрыяльных цяжкасцей, у дадзеным выпадку вырашальную ролю адыгралі «забабонныя варожбы». У народным асяроддзі магло сфармавацца ўяўленне пра «няшчаснасць» месца, што звязвалася з негатывнымі падзеямі або сімвалічнымі «дрэннымі знакамі», якія інтэрпрэтаваліся як праява звышнатуральнай небяспекі.

Важным фактарам выступаў механізм сацыяльнага ціску, які фарміраваўся праз аўтарытэт мясцовых жанчынаў-знахарак. Паводле ўскосных сведчанняў, яны здолелі пераканаць як будаўнікоў, так і настояцеля храма, святара Паўла Хадзяноўскага, у неабходнасці спынення працаў. Не выключана, што паміж духавенствам і прадстаўнікамі народнай сакральнай практыкі існаваў канфлікт інтарэсаў, у тым ліку матэрыяльнага характару. У такіх умовах абвешчэнне месца «праклятым» магло стаць эфектыўным інструментам уздзеяння на супольнасць, якая адмаўлялася ад удзелу ў будаўніцтве з-за страху перад магчымымі наступствамі.

Там, дзе страх мацнейшы за веру, візуальная інтэрпрэтацыя

Візітатар Стэфан Літвінка ў сваім апісанні выступае не толькі як адміністрацыйны кантралёр, але і як ідэалагічны прадстаўнік царкоўнай улады. У ягоных рэкамендацыях выразна прасочваецца імкненне не толькі завяршыць будаўніцтва, але і ліквідаваць уплыў забабонаў. Першачарговай задачай ён называе ліквідацыю пашкоджання даху, што мела не толькі практычнае, але і

сімвалічнае значэнне: у народных уяўленнях недабудаваны або пашкоджаны храм мог успрымацца як «адкрытая прастора», не абароненая Божай сілай і даступная для «нячыстых» уплываў.

Такім чынам, завяршэнне будаўніцтва і фізічнае аднаўленне храма павінна было выконваць функцыю дэміфалагізацыі прасторы і ўмацавання аўтарытэту афіцыйнай рэлігіі. Поспех у гэтай справе меў бы дэманстратыўны характар, пацвярджаючы перавагу хрысціянскага светапогляду над магічнымі практыкамі.

Разгледжаны выпадак з'яўляецца выразнай ілюстрацыяй таго, што ў лакальных супольнасцях XVIII ст. ірацыянальныя ўяўленні маглі мець большую практычную сілу, чым інстытуцыянальныя механізмы царкоўнай улады. Нават патэнцыйныя санкцыі з боку вышэйшай іерархіі не заўсёды былі здольныя пераадолець калектыўны страх, заснаваны на народных вераваннях.

Паводле наяўных дадзеных, царква працягвала існаваць да 1810 року, што сведчыць пра рэалізацыю прадпісанняў візітатара і, імаверна, часовае аслабленне ўплыву забабонаў. Аднак сам факт знішчэння храма ў пажары мог у народнай інтэрпрэтацыі зноў атрымаць міфалагічнае тлумачэнне, што падкрэслівае ўстойлівасць архаічных элементаў у рэлігійнай свядомасці мясцовага насельніцтва.

« KRYNICY »

1. *Archiwum Państwowym w Lublinie, Chelmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 101, k. 437v.*

RAVIACIČY

I. Histaryčnyja mohlicy

Вёска Raviacičy вядомая ўжо з пісьмовых крыніцаў ся-рэдзіны XVI ст., што дазваляе меркаваць пра яе больш ранняе паходжанне. На той момант тут жылі і паміралі людзі, а таму натуральным чынам быў зарганізаваны і мясцовы некропаль. У рэвізіі 1563 року могількі згадваюцца двойчы: адзін раз як арыен-цір пры апісанні зямельных наданняў, другі — у кантэксце межаў засценкаў. Гэта сведчыць пра тое, што некропаль меў выразнае значэнне ў прасторавай арганізацыі вёскі і быў дастаткова прык-метным, каб служыць пунктам адліку. З вялікаю доляю верагод-насці там спачывалі раннія пасяленцы і, магчыма, нават самыя заснавальнікі паселішча.

Аналіз імёнаў жыхароў Raviacičay сярэдзіны XVI ст. адкрывае дадатковыя перспектывы разумення гэтага сакральнага месца. Побач з традыцыйнымі хрысціянскімі імёнамі — Jaŭchim, Olich- vier, Chviedar — сустракаюцца і імёны іншай традыцыі: Siruta, Malycha, Ciš і іншыя.¹ Гэта сведчыць пра складанае этнакуль- турнае асяроддзе, дзе суседнічалі і перапляталіся хрысціянскія і дахрысціянскія звычаі і прынцыпы. Такія факты могуць указ- ваць на тое, што некропаль не толькі выконваў ролю месца пахавання, але і адлюстроўваў культурную мазаіку вёскі, у якой зхоўваліся сляды старажытных верванняў.

Асабліва паказальны дакумент 1720 року — фундушавы запіс на Raviacičskuju царкву. У ім адзначаецца, што нават у XVIII ст. частка жыхароў працягвала карыстацца «няхрысціянскімі» імё-

намі і хавала сваіх памерлых без хрысціянскіх абрадаў.² Усё гэта дае падставы меркаваць, што ў Raviaciśach існавала своеасаблівая супольнасць, якая ўпарта захоўвала архаічныя абрадавыя традыцыі нават у эпоху масавай хрысціянізацыі.

Сёння тыя могількі ўжо не існуюць на паверхні зямлі: не засталася ні крыжоў, ні насыпаў, якія сведчылі б аб іх месцазнаходжанні. І ўсё ж, пад тоўшчай зямлі могуць дагэтуль захоўвацца чалавечыя парэшткі, а разам з імі — маўклівыя сведкі жыцця і смерці ранніх жыхароў Raviaciśай. Гэтая зніклая прастора застаецца таямнічаю кропкаю на мапе мінулага, якая аб'ядноўвае ў сабе сляды хрысціянскай традыцыі і водгаласы даўнейшых, яшчэ не да канца даследаваных вераванняў.

✧ KRYNICY ✧

1. Ревизія Кобринской экономіи, составленная въ 1563 году королевскимъ ревизоромъ Дмитріемъ Сапѣгою. Вільна. 1876. с. 251-252

2. Акты Виленской археографической комиссии: Том III. Акты Брестского городского суда XVI-XVIII вв. Вильна. 1870. с. 200-206

ROŮBICK

I. Krynica

Адна з найбольш старадаўніх водных святыняў Pružan-skaha павету, якая захавалася да нашага часу. Знаходзіцца ў наваколлі вёскі Roŭbick, на ўскрайку пушчы Bielaviežskaj. Яшчэ на мапах другой паловы XIX ст. яна пазначалася як студня, што сведчыць аб яе ўстойлівым выкарыстанні і даглядзе мясцовымі жыхарамі. Вада з крыніцы і сёння прабіваецца з глыбіні зямлі проста сярод поля, захоўваючы жывую сувязь з мінулым.

Калі зямля дзеліцца сваёю жывою сілаю.

Палявая крыніца ля Roŭbicka ў старадаўнія часы, візуальная інтэрпрэтацыя

Назва крыніцы мае выразны архаічны характар. «Trebo» можна ўспрымаць як рэліктавую форму, звязаную з паняццем «трэба» ў

значэнні абраду, асобага шанавання ці неабходнага рытуальнага дзеяння. Гэта дазваляе меркаваць, што крыніца не была толькі ўтылітарнай, але мела сакральнае прызначэнне, рабілася цэнтрам традыцыйных практык і калектыўнай памяці.

Да савецкай меліярацыі Paliessia вёска Roŭbick была аточана шырокімі балотамі, сярод якіх прабіваліся на паверхню зямлі некалькі чыстых крыніцаў. Аднак толькі «Trebo» здолела перажыць час і змены асяроддзя, што надае ёй статус асаблівага, амаль «выбранага» месца.

Відок на крынічную высту ў 2017 року

У вуснай традыцыі захаваліся ўспаміны пра рытуальнае выкарыстанне вады. Так, мясцовы жыхар Роўбіцка, які ў 2017 року меў 88 гадоў, згадаў, што людзі хадзілі да «Trebo» на світанку, каб напіцца жыватворнай вады: *«дык хадзілі мы з ранку і пілі ваду з Трэба, абавязкова ў гэты дзень неабходна было ісці да ўзыходу сонца. Пазьней, калі жыта жалі, таксама да крыніцы*

хадзілі, пілі і зноў на поле, нібыта сілы надавала». Такія сведчанні падкрэсліваюць не толькі практычную, але і абрадава-магічную ролю крыніцы, звязаную з цыклам земляробчых працаў і ўяўленнямі пра аднаўленне жыццёвых сілаў.

На пачатку ХХІ ст. крыніца апынулася занядбанаю: сцёжкі да яе зніклі, месца зарасло, камяні параскіданыя хаатычна, што адпавядае тэндэнцыі страты традыцыйнай сакральнай геаграфіі. Аднак у 2019 року «Требо» была адноўлена: узведзена студня, выкапаны ставок. Разам з тым з’явіўся і новы элемент — 8-канцовы крыж, які прывязаў старажытны аб’ект да сучаснай праваслаўнай традыцыі. Гэтая трансфармацыя не толькі вярнула крыніцы бачнасць у культурным ландшафце, але і змяніла яе семантыку: ад архаічнай «жывой вады», звязанай з продкамі і прыроднымі сіламі, да хрысціянскага аб’екта.

Такім чынам, «Требо» выступае ўнікальным прыкладам пераенасці і трансфармацыі святыняў: ад старадаўняга звычаю рытуальнай практыкі да элемента хрысціянскай абрадавасці. Гэтае месца ўвасабляе ў сабе таямніцу часу, дзе ў адной крыніцы пераплятаюцца міфалагічнае мінулае, народная традыцыя і новае рэлігійнае напластаванне.

RUDNIKI

I. Kurhany

Курганы, апісаныя ў кнізе археолагам Uladzimiram Isajenka, у ваколіцы вёскі Rudniki (курган вышыняй да 3 м і курганны могільнік з 50 насыпаў вышыняй да 1,5 м і дыяметрам 8–10 м) адносяцца да тыповай формы пахавальных насыпаў позняга жалезнага веку (каля III ст. да н.э. - V ст. н.э.) на тэрыторыі Paliessia.¹

Могільнік з 50 насыпаў сведчыць аб працяглым і ўстойлівым выкарыстанні дадзенай прасторы як пахавальнага комплексу.

На аснове археалагічных дадзеных і кантэксту рэгіёну можна вылучыць наступныя тэорыі паходжання гэтых насыпаў і іх сувязь з мясцовымі пахавальнымі традыцыямі.

Па адной з версій курганы маглі быць часткаю пахавальнай традыцыі заходнебалтыйскіх плямёнаў, якія былі аўтахтонамі гэтых земляў. Балцкія плямёны часта хавалі памерлых у насыпах з трупаспаленнем, змяшчалі прах у драўляныя скрыні ці проста ў ямы.

Па другой тэорыі курганы маглі быць вынікам культурнага сінтэзу паміж балцкімі і славянскімі групамі - асабліва ў зонах узаемадзеяння, такіх як Paliessie.

✂ KRYNICY ✂

1. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26

REČYCA

I. Kurhan

Падчас антырасейскага студзенскага паўстання 1863–1864 гадоў тэрыторыя Ружанскага павета апынулася ў зоне актыўных ваенных дзеянняў, што абумовіла фарміраванне лакальных ачагоў узброенага супрацьстаяння. Адна з такіх сутычак адбылася 15 лютага 1863 року каля вёскі Ре́суса Гарадзечнянскай воласці. У ходзе бою два невялікія паўстанскія атрады пад камандаваннем Браніслава Рыльскага і Станіслава Сангіна, ізаляваныя ад асноўных сілаў Рамана Рагінскага, былі раптоўна атакаваныя расейскаю кавалерыйскаю калонаю пад кіраўніцтвам падпалкоўніка Віктара Вінберга. У выніку кароткага, але інтэнсіўнага бою загінулі 11 паўстанцаў, у тым ліку абодва камандзіры, а таксама двое жаўнераў расейскага войска.¹

З цягам часу дадзеная падзея атрымала адлюстраванне не толькі ў гістарычных крыніцах, але і ў вуснай традыцыі мясцовага насельніцтва. У канцы XIX ст. даследчыкамі былі зафіксаваныя ўспаміны пра невялікі ўзгорак каля Ре́сусу, які ў народнай інтэрпрэтацыі разглядаўся як месца пахавання «польскіх паўстанцаў».² Наяўнасць такіх сведчанняў дазваляе разглядаць дадзены аб’ект як элемент фарміравання лакальнай «памяці ландшафту», у якой гістарычныя падзеі трансфармуюцца ў сакралізаваныя прасторавыя маркеры.

Аналітычна важным з’яўляецца тое, што нават пры адсутнасці дакладнай археалагічнай верыфікацыі падобныя месцы працягваюць функцыянаваць у культурнай свядомасці як «пункты па-

мяці». У дадзеным выпадку ўзгорак каля Рэчусу выступае не толькі як магчымы пахавальны аб’ект, але і як сімвалічны цэнтр, дзе канкрэтызуюцца ўяўленні пра ахвяру і барацьбу. Падобныя лакалізацыі часта характарызуюцца спалучэннем фактычнай асновы (рэальная ваенная падзея і магчымыя пахаванні) і пазнейшых наратыўных напластаванняў, якія надаюць ім дадатковы сакральны або міфалагічны статус.

Такім чынам, сутычка каля Рэчусу можа разглядацца як прыклад трансфармацыі лакальнага ваеннага эпізоду ў элемент культурнага ландшафту. Праз узаемадзеянне гістарычнай памяці і народнай традыцыі гэтае месца набывае функцыю своеасаблівага «памятнага вузла», дзе матэрыяльныя і нематэрыяльныя аспекты мінулага ўзаемна ўзмацняюць адзін аднаго, фарміруючы ўстойлівую прасторавую ідэнтычнасць.

« KRYNICY »

1. Bitwa pod Rzeczą, 15 II 1863 (woj. grodzieńskie) [Электронны рэсурс] // Powstanie Styczniowe 1863–1864. — URL: <https://powstanie1863-64.pl/bitwa/rzecz-15-ii-1863-woj-grodzienskie/> (Дата доступу: 18.11.2025).
2. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 94-95

SABALI

I. Histaryčnyja mohlicy

У рэвізіі 1563 року вёска апісаная пад назваю Sabalieviču, а яе жыхары называюцца Sabalieўсамі, у той час паселішча ўжо існавала, тут жылі і паміралі людзі. Могілкі ў кнізе ўзгадваюцца пасля пераліку жыхароў вёскі, за імі знаходзілася «Jamış-ša Vialikaје»,¹ то бок некропаль быў ля вёскі, а далей аб’екты ў атачэнні. Другім аргументам на карысць размяшчэння свету памерлых побач са светам жывых з’яўляецца размяшчэнне самой вёскі. Як відаць на мапах сярэдзіны XIX ст., вёска была аточаная балотам, таму не было магчымасці арганізацыі могілак на падтапляемым абшары.

*Поле, што памятае імёны, якія сышлі ў небыццё.
Сярэднявечныя Sabalieўskija могілцы, візуальная інтэрпрытацыя*

Сярод імёнаў пералічаныя як хрысціянскія, так і імёны ў народнай форме як Jeŭlach, Oliš, Nadziej і іншыя, што дазваляе зрабіць важныя высновы аб рэлігійным статусе могілак і пахаваных там людзяў у кантэксце Paliessia XVI ст. Большая частка імёнаў з’яўляліся хрысціянскімі, у аснове грэчаскія ці славянскія формы, хоць некаторыя з іх народныя варыянты іншага паходжання. Гэта паказвае, што пераважная большасць былі ахрышчаныя і фармальна належалі да хрысціянскай супольнасці.

У крыніцах XVI–XVII ст. для Paliessia часта фіксуецца, што пахаванні рабіліся з простымі драўлянымі крыжамі, часта без святара і сакрамэнтаў, з выкарыстаннем палявых камянёў як магільных абазначальнікаў. На гэтых старадаўніх могілках хавалі ранніх пасяленцаў і, магчыма, заснавальнікаў вёскі.

Такім чынам, асноўная частка могілак гэта хрысціянскія пахаванні, аднак побач хавалі ў суседзяў, якія не былі паганцамі ў чыстым выглядзе, але іх абрады маглі захоўваць перажыткі дахрысціянскай традыцыі.

« KRYNICY »

1. Ревизія Кобринской экономіи, составленная въ 1563 году королевскимъ ревизоромъ Дмитріемъ Сапѣгою. Вільна. 1876. с. 253

SASNOŬKA

I. Krynica

Крыніца, пра якію ідзе размова, на працягу доўгага часу выконвала важную функцыю ў лакальнай сістэме прыродакарыстання і паўсядзённага жыцця насельніцтва. Яна карысталася папулярнасцю сярод жыхароў навакольных вёсак, у першую чаргу Sasnoŭki і Haradziečna, якія рэгулярна наведвалі прылеглы балотна-лясны масіў у сувязі з гаспадарчай дзейнасцю (збор грыбоў і ягадаў, паляванне, нарыхтоўка дроваў і інш.). У гэтым кантэксце крыніца выступала як стабільны прыродны рэсурс пітной вады ў межах балотнага і палявога ландшафту.

У мясцовай тапанімічнай традыцыі абшар, дзе знаходзіцца крыніца, вядомы пад назвамі «Zinkaŭski Hrud» або «Zinkaŭskaja Naga». Дадзеныя назвы ўказваюць на наяўнасць лакальнага ўзвышша, што мае істотнае гідрагеалагічнае значэнне: крыніцы часта прывязаныя да падножжаў або схілаў падвышаных формаў рэльефу, дзе адбываецца натуральны выхад падземных водаў на паверхню. Такім чынам, ужо сама тапаніміка ўскосна пацвярджае прыродны характар фарміравання крыніцы.

Аналіз гістарычных нямецкіх аэрафотаздымкаў 1941 року ў спалучэнні з пазнейшымі сатэлітарнымі матэрыяламі XX ст. дазваляе рэканструяваць дынаміку ландшафтных зменаў у дадзеным раёне. У першай палове XX ст. навакольная тэрыторыя ўяўляла сабою балотна-палявы комплекс з выразнымі прыкметамі гаспадарчага асваення: фіксуюцца ўчасткі сельскагаспадарчых угоддзяў і разрэджанай забудовы. Гэта сведчыць пра тое, што да пра-

вядзення маштабнай меліярацыі ў другой палове XX ст. мясцовае насельніцтва актыўна выкарыстоўвала балотныя экатоны, адаптуючыся да іх прыродных умоваў. У гэтым сэнсе балота выступала не як бар’ер, а як рэсурсная прастора, якая забяспечвала насельніцтва вадою, харчовымі і сыравіннымі рэсурсамі.

Zinkaiški Hrud і чыгуначны шлях, 16 май 1941 року ¹

Вусныя сведчанні таксама пацвярджаюць даўнюю вядомасць крыніцы. Паводле аповедаў мясцовага жыхара Fiodara Soldaka (нар. 1934 г.), ураджэнца хутара Pohar, размешчанага непадалёк, крыніца функцыянавала ўжо ў даваенны перыяд і выкарыстоўвалася жыхарамі навакольных хутароў як крыніца пітной вады. ²

Нягледзячы на адносную блізкасць культавай інфраструктуры (найбліжэйшая царква знаходзіцца за 4 км), крыніца не была інстытуцыяналізаваная ў працэсе мэтанакіраванага сакралізавання і захавала статус прыроднага аб’екта. Адсутнасць падобнага

ўмяшання з'яўляецца важнаю характарыстыкаю, што дазволіла захаваць аўтэнтычны стан аб'екта. У адрозненне ад «добраўпарадкаваных» крыніцаў, дзе часта адбываецца трансфармацыя прыроднага ландшафту, дадзеная крыніца захавала сваю натуральную морфалогію і сувязь з навакольным асяроддзем. Гэта мае істотнае значэнне як для гідрагеалагічнай цэласнасці аб'екта, так і для яго навуковай рэпрэзентатыўнасці. Акрамя таго, адсутнасць канфесійнай інтэрпрэтацыі спрыяла захаванню ўніверсальнага характару крыніцы як агульнадаступнага рэсурсу, не абмежаванага пэўнай рэлігійнай традыцыяй.

Сакральнасць разглядаемай крыніцы не мае зафіксаванай формы, аднак сама функцыя крыніцы як пітной вады надавала ёй асаблівую каштоўнасць у сістэме жыццезабеспячэння. У традыцыйнай культуры падобныя аб'екты часта ўспрымаліся як «жывільныя пункты» прасторы, што ўскосна надавала ім сакральны статус, нават без фармалізаванай рэлігійнай інтэрпрэтацыі.

На пачатку ХХІ ст. крыніца была часткова добраўпарадкавана без умяшання ў яе прыродную структуру і працягвала выкарыстоўвацца мясцовымі жыхарамі. Аднак ужо ў апошнія гады назіраецца выразная тэндэнцыя да змяншэння яе воданасычанасці. Паводле сведчанняў жыхаркі вёскі Sasnoўka Liubovi Hukovič, дэбіт крыніцы значна знізіўся, і на паверхню выходзіў толькі слабы струмень вады.

У нядаўнім мінулым назіраецца таксама змяненне паводзінаў мясцовага насельніцтва ў адносінах да ляснага масіву, у межах якога знаходзіцца крыніца. Паводле вусных сведчанняў, жыхары ўсё часцей выказваюць асцярожнасць адносна індывідуальнага наведвання лесу, нягледзячы на адсутнасць зафіксаваных выпадкаў нападаў драпежных жывёлаў або распаўсюджвання небяспечных інфекцыяў, у тым ліку шаленства, у ваколіцах Кобрынскай пушчы. Пераломным момантам у фарміраванні такога

ўспрымання стаў інцыдэнт 2022 року,³ звязаны са знікненнем 65-гадовага жыхара вёскі Sasnoўка, чые парэшткі былі выяўлены толькі праз тры гады. Дадзеная падзея можа разглядацца як фактар фарміравання новай «рызыкавай рэпрэзентацыі» ландшафту, калі канкрэтны выпадак набывае сімвалічнае значэнне і ўплывае на калектыўныя паводзіны.

Відок на месца нараджэння крыніцы, фота аўтара, 2026-04-25

Палявы агляд ад 25 красавіка 2026 року, дазволіў удакладніць сучасны стан аб'екта. Было выяўлена дакладнае месцазнаходжанне крыніцы, а таксама зафіксавана земляная выемка, якая раней служыла каналам сцёку вады ў бок балота. Нягледзячы на

гэта, на момант агляду вадаток адсутнічаў, што сведчыць пра фактычнае згасанне або пераход крыніцы ў латэнтны стан.

Асобнай увагі заслугоўваюць фактары, якія маглі паўплываць на змяненне гідралагічнага рэжыму. Адлегласць ад месца выхаду крыніцы да зоны сучаснага балота складае каля 7 метраў, што ўказвае на цесную сувязь паміж падземнымі воднымі патокамі і паверхневымі гідралагічнымі структурамі. Акрамя таго, істотныя змены адбыліся ў раслінным покрыве: тэрыторыя, якая ў сярэдзіне XX ст. выкарыстоўвалася як сельскагаспадарчыя ўгоддзі, у цяперашні час занята маладым лесам, пераважна бярозавым. Вядома, што дрэваяя расліннасць, асабліва ў стадыі актыўнага росту, можа значна ўплываць на водны баланс тэрыторыі за кошт інтэнсіўнага водаспажывання і змянення структуры глебы. У сувязі з гэтым не выключана, што лесанасаджэнні сталі адным з фактараў, якія спрыялі змяншэнню дэбіту або знікненню паверхневага выхаду вады.

Такім чынам, разглядаемая крыніца уяўляе сабою прыклад прыроднага аб'екта. Яго эвалюцыя ад стабільнай крыніцы пітной вады да часова згаслага воднага выхаду адлюстроўвае комплексныя змены ў гідралагічнай сістэме, выкліканыя як меліярацыйнымі працэсамі, так і змяненнем структуры землекарыстання. У больш шырокай перспектыве крыніца можа разглядацца як індикатар дынамікі прыродна-культурнага ландшафту, які фіксуе ўзаемазвязь паміж дзейнасцю чалавека і станам водных рэсурсаў.

« KRYNICY »

1. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.: Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/486232447> (Дата доступу: 03.11.2025).
2. Запіс аповедаў Фёдора Солдака (нар. 1934 г.). // Асабісты архіў аўтара. Аўдыязапіс ад 25.04.2026.
3. Эксперты подтвердили гибель мужчины, который пропал летом 2022 года, останки нашли в лесу. [Электронны рэсурс] // Віртуальны Брэст. — Рэжым доступу: <https://virtualbrest.ru/news153312.php>. — Дата доступу: 25.04.2026.

SVADŽBIČY

I. Histaryčnyja mohlicy

Паводле мапаў сярэдзіны XIX ст., моглiцы размяшчалiся прыкладна за кіламетр на поўдзень ад вёскі Svadžbičy (што вызначаецца па адлегласці да суседніх тапаграфічных аб'ектаў) — на мяжы ляснага масіву і ў непасрэднай блізкасці да ракі Vincva. Такая прасторавая прывязка надае аб'екту асаблівае значэнне, бо паказвае на свядомае вылучэнне месца пахаванняў у асобную сакральную зону, аддаленую ад паўсядзённага жыцця.

Svadžbičskija moġlicy na mane 1850-x¹

Самое паселішча Svadžbičy вядомае з сярэдзіны XVI ст. і ўжо тады мела сваю карэнную супольнасць. Людзі тут не толькі жылі і працавалі, але і перадавалі з пакалення ў пакаленне ўяўленні пра месца апошняга спачыну. Менавіта таму натуральна меркаваць, што з самых ранніх часоў існавала вылучаная тэрыто-

рыя, дзе хавалі памерлых жыхароў. Гэта месца ўвасабляла не толькі неабходнасць у пахаванні, але і глыбейшую сакральную функцыю — замацоўвала сувязь паміж жывымі і памерлымі, паміж вёскаю і яе нябачным у іншым вымярэнні.

Калі казаць менавіта пра моглiцы на мапах 1850-х гг. непадалёк Svadzbičai, адсутнічаюць пазначаныя шляхі да моглiцаў. Гэта можа інтэрпрэтавацца як сведчанне іх паступовага заняпаду і страты сакральнага статусу. Адсутнасць дарогі як бы падкрэслівае разрыў паміж жывымі і памерлымі, а таксама магчымую перадачу сакральнай функцыі іншым аб'ектам у ваколіцах.

Аддаленасць ад паселішча стварае падставы для некалькіх гіпотэзаў. Па-першае, гэта магло быць свядомае рашэнне, звязанае з эпідэміямі чумы ці халеры, калі памерлых хавалі за межамі вёскі, каб зменшыць рызыку распаўсюду хваробы. Страх перад нябачнаю небяспекаю і вера ў тое, што целы ахвяраў хваробаў могуць быць крыніцаю заражэння, цалкам упісваюцца ў ментальны ландшафт той эпохі.

Па-другое, існуе верагоднасць, што гэтыя пахаванні мелі вайсковы характар. У межах Pružanščyna ў XVI–XIX стст. Адбывалася шмат узброеных канфліктаў, і падобныя калектыўныя магілы часта ўзнікалі як вынік кароткатэрміновых, але крываваых сутыкненняў. Калі гэта сапраўды так, то занядбанасць моглiцаў можа тлумачыцца тым, што яны не мелі працяглага функцыянавання.

Сёння магілаў не бачна на паверхні зямлі, аднак пад пластамі глебы ўсё яшчэ могуць захоўвацца парэшткі людзей, што робіць гэтую тэрыторыю патэнцыйна важным археалагічным аб'ектам.

Дадатковую таямнічасць надае і той факт, што мясцовая памяць не захавала звестак пра гэтыя моглiцы. Апытанні апошніх ста-

рэйшых жыхарак вёскі, спадарынь Klaūdzii i Kasiaryny (18.05. 2022), не прынеслі выніку: яны нічога не чулі пра існаванне некропаля. Такім чынам, аб’ект аказаўся выключаны з калектыўнай памяці супольнасці, што яшчэ больш узмацняе яго загадкавы характар.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761428. Электронны рэсурс. —
Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)

SIEMIANČA

I. Siemiančouški kamieň

Інфармацыя пра існаванне дадзенага каменя паходзіць з неапублікаванай крыніцы, што абумоўлівае неабходнасць асцярожнай інтэрпрэтацыі і крытычнага падыходу да яе аналізу. Паводле ўспамінаў, перададзеных праз сямейную традыцыю жыхара Pružany Леаніда Патапчука, на дарозе з прадмесця Dziarečyn у напрамку Siemianču, у межах невялікай адкрытай паляны, размяшчаўся вялікі камень з выразным падоўжаным паглыбленнем, якое інтэрпрэтавалася як чалавечы след. У мясцовай традыцыі гэты элемент успрымаўся як «след Масі Вожај».¹

Апісанне сведчыць, што камень знаходзіўся на гэтым месцы вельмі доўга — аўтар падкрэсліваў, што ён амаль увесь увайшоў у зямлю, што можа быць знакам старажытнага паходжання ці доўгатэрміновага ўшанавання.

Мясцовая традыцыя надавала каменю асаблівую сакральную ролю: жанчыны прыходзілі да яго, верылі ў яго гаючую і аберагальную моц. Паводле народнага ўяўлення, Масі Вожаја падчас свайго падарожжа па свеце пакінула гэты сьлед менавіта тут, і гэтая выпадковасць тлумачылася як акт боскага наканавання.

На Paliessi і сумежных тэрыторыях вядомыя прыклады сакралізацыі камянёў — іх называлі «святymi». Тое, што да каменя хадзілі менавіта жанчыны, можа сведчыць пра глыбейшы пласт. У дахрысціянскай традыцыі Paliessia існавалі культы жаночых багіняў — Мокаш - апякунка жанчын, нараджальнасці, лёсу і вільгаці; Žyva - звязаная з плоднасцю і вегетацыяю; Lada - маці-

ахоўніца, увасабленне роду і сямейнага парадку. Камень мог успрымацца як месца прысутнасці такой багіні, а «след» — як матэрыяльны доказ яе з’яўлення.

Жаночы рытуал ля каменя са “сьледам Маці Божай”, візуальная інтэрпрэтацыя

Каб адаптаваць архаічны культ, царква пераінтэрпрэтавала «след багіні» як «след Масі Вожаі». Такім чынам, жаночае бажаство было «перапісана» ў хрысціянскі кантэкст, але традыцыя пакланення каменю і жаночая спецыфіка наведвання захаваліся.

Такія аповеды дазваляюць разглядаць камень не толькі як фальклорны аб’ект, але і як магчымы рэліктавы элемент архаічнага культу, пераасэнсаваны ў хрысціянскім кантэксце. У гэтым спалучэнні паганскіх і хрысціянскіх пластоў праяўляецца традыцыя сакралізацыі прыродных формаў, калі яны становяцца сімваламі божай прысутнасці.

✂ KRYNICY ✂

1. Дзённік з асабістымі ўспамінамі мясцовага жыхара Pružany Рамана Патапчука, 1966 рок

SMALIANICA

I. Krynica

Крыніца, пра якую ідзе размова, размешчана за 400 метраў на поўнач ад жылой забудовы вёскі Smalianica, на ўскрайку ляснага масіву. Паводле вусных сведчанняў старэйшых жыхароў, у мінулым у наваколлі існавала некалькі падобных водных выхадаў, аднак дадзеная крыніца вылучалася сваёй устойлівасцю: тэмпература вады заставалася нізкаю нават у летні перыяд.

Асабліваю навуковую значнасць мае фіксацыя дадзенага аб'екта на мапах другой паловы XIX ст., дзе ён пазначаны сімвалам капліцы. Гэта сведчыць пра ўжо сфарміраваную на той час сакралізацыю крыніцы і яе ўключэнне ў інстытуцыяналізаваную рэлігійную прастору. Аналагічны прыклад вядомы ва ўрочышчы Krasnik каля Śarašova, што дазваляе разглядаць дадзеную з'яву як рэгіянальную асаблівасць сакральнага ландшафту Пружанскага павета.

Дадатковыя звесткі змяшчаюцца ў выданні 1899 року, дзе ў кантэксце апісання расейскай праваслаўнай царквы ў Smalianicu згадваюцца каплічка і «святая студня», якія функцыянавалі як адзіны рэлігійны комплекс.¹ Такая прасторавая і функцыянальная інтэграцыя сведчыць пра мэтанакіраванае ўключэнне прыроднага аб'екта ў структуру царкоўнай практыкі. У больш шырокім кантэксце гэта адпавядае вядомай мадэлі хрысціянізацыі, пры якой лакальныя «месцы сілы» не знішчаліся, а пераасэнсоўваліся і інстытуцыяналізаваліся.

Гістарычны і этнаграфічны матэрыял дазваляе выказаць здагадку, што сакральны статус крыніцы мае даўнейшыя, дахрысціянскія карані. У традыцыйных уяўленнях насельніцтва Палесся вада выступала як ключавы элемент міфалагічнай сістэмы: яна асацыявалася з ачышчэннем, аздараўленнем і сувязі з нябачным светам. У гэтым кантэксце ўстойлівыя і «халодныя» крыніцы маглі ўспрымацца як асабліва моцныя пункты кантакту з сакральнаю сфераю. Хрысціянства, прыйшоўшы на гэтыя землі, не ліквідавала гэтыя ўяўленні, але трансфармавала іх, замацоўваючы за крыніцамі новыя значэнні і ўключаючы іх у абрадавую практыку. Гэты працэс мы бачым і ў XX–XXI ст., калі традыцыйныя крыніцы трансфармаваліся ўжо ў праваслаўныя ключы, як у выпадку з Роўбіскаю крыніцаю.

Тут вада атрымала свой дом, а людзі — месца для малітвы.

Smalianiŭskaja kryniŭca, фота аўтара, 2017 год

Важным фактарам трансфармацыі ландшафту стала меліярацыя сярэдзіны XX ст., у выніку якой частка водных аб'ектаў, у тым ліку крыніцы, была знішчана або інтэгравана ў сельскагаспадарчую сістэму. Знікненне адной са Смалянiцкіх крыніцаў, размешчанай у палявой зоне, адлюстроўвае агульную тэндэнцыю рацыяналізацыі і «дэсакаралізацыі» прасторы ў савецкі перыяд, калі прыродныя і культурныя аб'екты часта разглядаліся выключна з пункту гледжання іх утылітарнай функцыі.

На гэтым фоне асаблівую цікавасць уяўляе аднаўленне лясной крыніцы ў пачатку ХХІ ст., калі яна была ачышчана, добраўпарадкавана і асвечана паводле нова-праваслаўнага абраду. Гэты працэс можна інтэрпрэтаваць як форму «рэактуалізацыі» сакральнага ландшафту, калі забытыя або маргіналізаваныя аб'екты, пасля анты-рэлігійнага савецкага перыяду, зноў уключаліся ў культурную і рэлігійную практыку.

Да сённяшняга дня крыніца застаецца месцам рытуальнай актыўнасці, у прыватнасці, тут праводзіцца абрад вадохрышча. Гэта сведчыць пра пераемнасць традыцыі сакралізацыі вады, якая, нягледзячы на змену рэлігійных інтэрпрэтацыяў, захоўвае сваю базавую сімвалічную функцыю. У аналітычнай перспектыве дадзены выпадак дэманструе шматслаёвы характар сакральнага ландшафту Палесся, дзе хрысціянскія практыкі накладваюцца на больш старажытныя архетыпічныя ўяўленні, забяспечваючы іх працяглую культурную жыццёвасць.

✧ KRYNICY ✧

1. Гродненский православно-церковный календарь. Православие в брестско-гродненской земле в конце XIX века. Издание 2-е. Том 1. Воронеж. 1899. с. 76

II. Kurhany

З апісання зробленага археолагам Fiodaram Pakroŭskim у канцы XIX ст. вынікае, што курганы знаходзіліся на адлегласці каля 2.7 км ад вёскі, сярод сялянскіх палёў.¹ Гэта былі 2 курганы акруглае формы, невялікія па памерах (вышыня ~1,5 м), ізаляваныя па свайму месцазнаходжанню, бо дыстанцыя паміж курганамі складала каля 0.5 км. Мясцовая назва «скарсу» можа азначаць "skopišča", то бок масавае пахаванне, магільнік. Знаходкі блізу курганоў, а менавіта шпора і штыкі - тыповыя артэфакты напалеонаўскай эпохі ці нават пазнейшых ваенных дзеянняў. Апісанне курганоў адпавядае імправізаваным пахаванням малых атрадаў, ахвяраў вайсковых дзеянняў, сабраных з поля бітвы.

*Зямля не губляе, яна чакае, пакуль мы знойдзем яе гісторыю.
Smalianickija курганы, візуальная інтэрпрэтацыя*

Аднак, бліжэй да сярэдзіны XIX ст., у тым раёне знаходзілі і зброю старадаўніх часоў, як напрыклад каменныя малаткі і сякеры, свідраваную, акруглае формы гromавую стралу, што паказ-

вае на засяленне і выкарыстанне дадзеных земляў у каменным веку. ²

Факт, што старажытныя прадметы суседнічаюць з нашмат пазнейшымі можа сведчыць на паўторнае выкарыстанне курганоў. Верагодна, што ў гэтым месцы знаходзіліся старажытныя курганы, якія маглі быць выкарыстаныя пазней паўторна. У цэлым курганы і каменныя знаходкі сведчаць аб бесперапынным засяленні рэгіёна з глыбокай старажытнасці.

« KRYNICY »

1. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 132

2. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 1. Памятники каменного века и эпохи феодализма. 1968 год. с. 59

SMALIANŲ

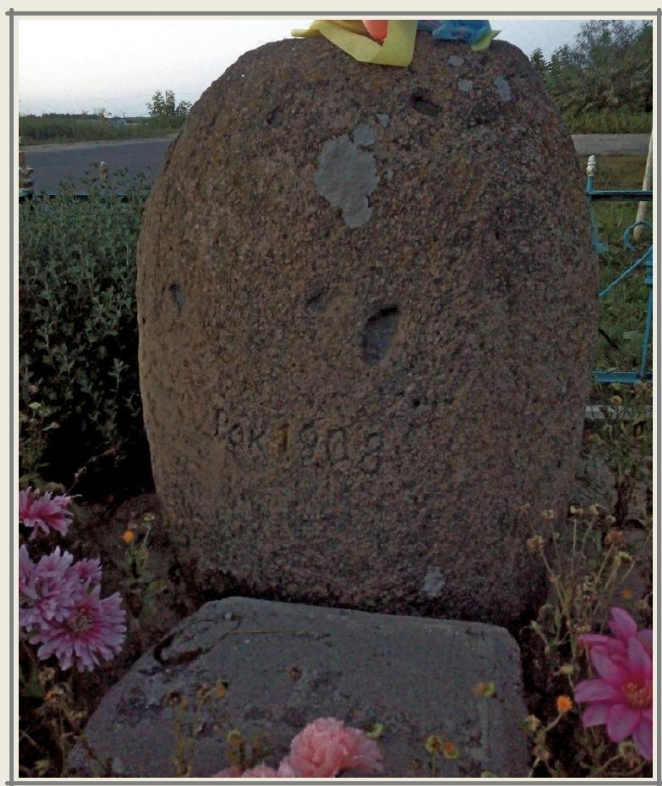
I. Smalianski kamień

Камень, які знаходзіцца на ўскрайку вёскі Smaliany, пры скрыжаванні дарогаў у бок вёсак Zadvarany і Zahorje, уяўляе сабою помнік народнай сакральнай традыцыі, што перажыў некалькі эпохаў і трансфармацыяў. Аб’ект аточаны металічнаю блакітнаю агароджаю, што выдзяляе яго з навакольнага краявіду і падкрэслівае яго асаблівую функцыю. Сам камень мае акруглую форму і некалькі паглыбленняў на паверхні, якія, паводле сведчанняў мясцовай жыхаркі Смалянаў, выкарыстоўваліся для пакладання ахвяраванняў — пераважна манетаў.¹ Пры гэтым адбывалася малітва, што дазваляе ўбачыць у камені не проста геалагічны аб’ект, але сакральны «памежны камень», праз які адбываўся кантакт з вышэйшым.

Ніжняя частка каменя змяшчае надпіс «Рок 1908». Гэтая дата, верагодна, была пакінутая як паметны знак, які меў значэнне для мясцовай супольнасці. Яна магла сімвалізаваць падзею, што адбылася ў тым року, альбо адлюстроўваць намаганне ўвечыць сам аб’ект як важную частку мясцовай культурнай прасторы.

Падчас савецкай улады, у 1950–60-я гады, камень быў дэмантаваны пры дапамозе калгаснай тэхнікі і вывезены на Zahorskija могілкі. Аднак гэта не спыніла традыцыі: жыхары Smalianай працягвалі наведваць яго, што паказвае на выключную жывучасць мясцовага культу.

У канцы XX ст., у 1980–90-я, калі пачалося адраджэнне духоўнага жыцця, камень быў вернуты на сваё традыцыйнае месца і пастаўлены вертыкальна, аднак, пасля, у камень усталяваны шасціканцовы крыж з абразом. Побач з’явілася бетонная пліта для паднашэнняў, што надало яму выгляд своеасаблівага «народнага алтара».

Smalianski камень у апошніх сонечных прамянях, фота аўтара, 2018 рок

Даўняе засяленне гэтых мясцінаў пацвярджаецца знаходкай клінападобнай сякеры эпохі неаліту ў Смалянах.² Такая глыбокая гісторыя асваення рэгіёна дае падставы бачыць у мясцовым кульце каменя старажытныя карані, якія могуць сягаць часоў,

калі прыродныя мегаліты адыгрывалі важную ролю ў сакральнай геаграфіі продкаў.

Відок на святыню з боку, фота Арына Sysaliacina, 2018 рок

Такім чынам, Smalianski камень выступае як «рэліктавы аб’ект» - жывое сведчанне перапляцення дахрысціянскіх і хрысціянскіх традыцыяў, у якім народная памяць, нават нягледзячы на афіцыйныя забароны і змены культурных кодаў, захавала сакральны сэнс аб’екта.

« KRYNICY »

1. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 1. Памятники каменного века и эпохи феодализма. 1968 год. с. 59

2. Успаміны Веры Барысюк (1934 р. н.), [Электронны рэсурс] : запіс 22.08.2018. — Рэжым доступу: <https://youtu.be/ID61wj8Z7xI>. — Дата доступу: 07.03.2026.

STARAJA VOLJA

I. Staravolski kamień

Улетку 2016 року аўтарам кнігі быў выяўлены невялікі памерамі камень у вёсцы Staravolia, які адрозніваецца незвычайнымі асаблівасцямі паверхні. На ім выразна відочная крыжападобная выява з плаўнымі абрысамі, што завяршаюцца кропкамі-паглыбленнямі. Акрамя таго, невялікія сіметрычна размешчаныя паглыбленні прысутнічаюць і ў іншых частках каменя, што выключае іх выпадковы характар і наводзіць на думку пра магчымую сэнсавую, а магчыма нават антрапаморфную сімваліку, хаця ўнізе відавочныя сляды натуральнай эрозіі.

Staravolski камень, фота аўтара, 2016 рок

Значэнне гэтай выявы застаецца таямніцаю. Ці была гэта завершаная праца, ці ж толькі фрагмент больш складанага арнаменту, ці магчыма позні знак. Не вядома таксама, кім і калі была зроблена гэтая выява. Камень доўгі час знаходзіўся перад домам, гаспадары якога ўжо даўно памерлі, а само збудаванне праз трухлявасць было знесена, пакінуўшы камень нямым сведкам знікллага мінулага.

Існуе некалькі інтэрпрэтацыў яго паходжання. Калі разглядаць выяву як хрысціянскі знак, то яна магла мець дачыненне да старажытнай царквы ў Staravoli ці да царквы ў Abrubie. Аднак магчыма і тое, што крыжападобная фігура — гэта пераасэнсаванне больш старажытнага дахрысціянскага сімвала, бо падобныя знакі нярэдка выкарыстоўваліся як ахоўныя і звязваліся з культам продкаў.

У 2018 року камень быў перавезены ў музей-сядзібу «Pružanski palasuk», дзе зараз захоўваецца як частка рэгіянальнай спадчыны. Яго сімволіка застаецца адкрытаю для далейшых інтэрпрэтацыў — паміж хрысціянскаю традыцыяю і дахрысціянскаю міфалогіяю, паміж матэрыяльным сведчаннем гісторыі і таямніцаю, якая патрабуе новых даследаванняў.

SIALIEC

I. Krynica

Мясцовая крыніца знаходзіцца ў паўднёва-заходняй часцы мястэчка Sialiec, у ~0,5 км ад жылых дамоў. Ініцыятарам адраджэння гэтага прыроднага аб'екта і чалавекам, які паспрыяў яе папулярызацыі, у канцы 1980-х, выступіў галоўны доктар Sialieskaha шпіталя Siarhiej Vasilieŭski [нар.1958], які звярнуў увагу на попыт гэтага прыроднага аб'екта, як мясцовыя пастухі выкарыстоўвалі ваду для піцця. Аднак, найверагодней, крыніца з'явілася ў выніку праведзенай меліярацыі, падчас рыцця каналу, на пачатку другой паловы XX ст.

*Сялецкая крынічка, месца, дзе час п'е ваду з мінулага.
Малюнак на аснове фотаздымкаў пачатку XXI ст.*

На пачатку 2000-х прадстаўнікамі мясцовай адміністрацыі па ахове гісторыі, матэрыяльнай і духоўнай спадчыны крыніца была добраўпарадкавана, вельмі проста, але функцыянальна і з клопатам.

У канцы 2014 року крыніцы быў нададзены статус гідралагічнага помніка прыроды мясцовага значэння. Агульная плошча помніка прыроды «Sialieckaja Krynička» складае 0,01 гектара (100 м²).

Улетку 2016 року была праведзеная капітальная рэканструкцыя крыніцы з выкарыстаннем сучасных матэрыялаў, усталяваныя лаўкі, парэнчы, прыступкі, выкладзена плітка — усё гэта зрабіла крыніцу больш даступнай, бяспечнай і камфортнай, аб'ект набыў новую сацыяльную і культурную каштоўнасць.

Гістарычна, як відаць на мапах другой паловы XIX і першай паловы XX стагодзяў, на гэтым месцы знаходзіўся багенны абшар (зараз меліарацыйны канал), уздоўж якога цякла рэчка Bašta, а побач ляжаў Sialiecki маёнтак і возера пры ім.

У старажытнай Paliesskaj культуры, крыніцы лічыліся не толькі жыццёва неабходным рэсурсам, але і пасярэднікамі паміж светам людзей і духоўным светам прыроды. Асабліва вялікую духоўную вагу мелі крыніцы, якія з'яўляліся самастойна — нібыта з зямлі выдыхалася жыццё. У балцкай і ўсходнеславянскай традыцыі падобныя месцы часта лічыліся месцамі праяўлення боскай сілы, дзе можна было атрымаць ачышчэнне — як фізічнае, так і духоўнае, таму добраўпарадкаванне крыніцы ў Sialcy гэта працяг старадаўняй традыцыі шанавання чыстай пітной вады, што біе наўстрост з зямлі.

Тое, што Sialieckaja крыніца знаходзіцца пад патранатам дзяржаўных структураў, а не царкоўных, гэта даволі цікавая сітуа-

цыя ў мясцовым кантэксце, дзе часцяком падобныя прыродныя аб'екты хутка «асвячаюцца» і пераходзяць у сферу ўплыву праваслаўнай царквы, як можна бачыць на прыкладзе крыніцы ў Роўбіску і іншых месцах. Ані перад 2016 годам, ані пасля капітальнай рэканструкцыі, аніякія крыжы тут не былі ўсталяваныя, што пазітыўна адлюструецца на будучым крыніцы, якая мае прыродаахоўны, а не рэлігійны статус.

Замацаванне за экалагічнымі і камунальнымі службамі падкрэслівае, што аб'ект найперш разглядаецца як прыродная каштоўнасць, гэтыя службы правяраюць якасць вады, што важна для здароўя людзей, такім чынам на першым месцы санітарны стан і даступнасць. Пад кіраваннем дзяржавы крыніца застаецца нейтральным, а не рэлігійным аб'ектам і ёю могуць карыстацца ўсе жыхары, незалежна ад веравызнання.

✂ KRYNICY ✂

1. *Живая вода: в чём секрет Селецкого родника?* [Электронны рэсурс] // [13.07.2024]. — URL:

<https://bereza.by/2024/07/zivaya-voda-v-chem-sekret-seleczkogo-rodnika/> (Дата доступу: 18.11.2025).

2. *Сялецкі роднік (Беларусь, Брэсцкая вобл., Бярозаўскі р-н)* [Электронны рэсурс] // Родники Беларуси (Rodnikbel.by). — [Б.м.], [Б.г.]. — (Дата доступу: 18.11.2025).

ТКАЎУ

I. Kurhan

Паводле апісання канца XIX ст., курган знаходзіўся сярод поля, на поўнач ад вёскі Bartaŭu (іншая назва вёскі Ткаўу), у напрамку чыгуначных шляхоў. Аб'ект не зафіксаваны на картаграфічных матэрыялах сярэдзіны XIX ст., а таксама адсутнічае на пазнейшых мапах, што можа сведчыць пра яго нязначныя памеры або страчанае значэнне на момант картаграфавання.

Згасаючы Ткаўойскі курган і рух будучыні, візуальная інтэрпрытацыя

Звесткі пра існаванне кургана змешчаны ў выданні 1895 року, дзе адзначаецца: *«На полі вёскі Bartaŭu ёсць курган, які панізіўся, з прычыны ўзворвання, да вышыні аднаго арышына. Па аповядках сялянаў, на кургане быў раней вялікі камень з нейкім надпі-*

сам, але падчас пабудовы Maskoŭska-Bresckaj чыгункі камень ужыты быў у якасці будаўнічага матэрыялу для чыгуначных пабудоваў. Утварэнне кургана паданне адносіць да 1812 року.»¹

На падставе наяўных пісьмовых сведчанняў немагчыма адначасна вызначыць паходжанне кургана каля вёскі Bartašy. Найболей імавернымі падаюцца дзве версіі:

Паводле першай тэорыі і народнага падання, утварэнне кургана адносіцца да 1812 року, што супадае з падзеямі вайны паміж Расейскай імперыяй і Напалеонам. У гэтым кантэксце курган мог быць брацкаю магілаю загінулых жаўнераў альбо месцам пахавання мясцовых жыхароў, загінулых падчас ваенных дзеянняў.

Паводле другой тэорыі гэта значна старэйшы археалагічны аб'ект, пераасэнсаваны ў народнай традыцыі, які з'ўляўся курганным пахаваннем жалезнага веку і ранняга сярэднявечча. Не выключана, што курган мог быць значна большы ў першапачатковым стане, а камень з «надпісам» мог быць старажытным валунам з пазнейшаю інтэрпрэтацыяю.

Такім чынам, ужо ў канцы XIX ст. курган меў моцна дэфармаваны выгляд: яго вышыня складала каля аднаго аршына (~70 см), што сведчыць пра значнае разбурэнне ў выніку сельскагаспадарчай дзейнасці. Колішні камень з надпісам паказвае, што, найверагодней, гэта быў памятны курган, а сам камень мог быць палявым помнікам, усталяваным па ініцыятыве іншых салдатаў альбо мясцовага памешчыка ці жыхароў вёскі Ткачы, а аб'ект існаваў як імправізаваны мемарыял ахвярам вайны 1812 року.

✂ KRYNICY ✂

1. Фёдор Покровский. «Археологическая карта Гродненской губернии». Вильна. 1895. с. 58

TRUCHANOVICHY

I. Kurhany

З даўніх часоў фарміраванне паселішчаў было цесна звязана з воднымі артэрыямі, якія выконвалі гаспадарчую і камунікацыйную функцыі. Даліна ракі Ясольда з'яўляецца паказальным прыкладам такой прасторавай мадэлі: уздоўж яе цячэння канцэнтруецца значная колькасць населеных пунктаў, што сведчыць пра стабільнасць і працягласць засваення тэрыторыі.

Вёска Трухановічы размешчана ў вярхоўях ракі, фактычна на пачатковым яе сегменце ўсяго 250-кіламетровага шляху. У другой палове XX ст. археолагам Uladzimiram Isajenka ў некалькіх сотнях метраў ад вёскі, непасрэдна каля ракі, былі зафіксаваныя два курганы жалезнага веку.¹

Пры іх класіфікацыі даследчык, імаверна, кіраваўся вокнавымі прыкметамі земляных насыпаў (форма, вышыня, ступень захаванасці), лакалізацыяй адносна воднай артэрыі, а таксама магчымымі матэрыяльнымі знаходкамі (касцяныя парэшткі, фрагменты керамікі). Аднак адсутнасць падрабязнага апісання стратыграфіі, інвентару і канструктыўных асаблівасцей насыпаў істотна ўскладняе сучасную інтэрпрэтацыю і дакладную храналагічную атрыбуцыю гэтых аб'ектаў.

З улікам лакалізацыі каля ракі і тыповасці курганнай традыцыі для тэрыторыі Палесся, найбольш верагоднай з'яўляецца версія, што насыпы належаць да ранняга сярэднявечча (VIII–XI стст.). У гэты перыяд курганныя пахаванні былі характэрныя для балцкага і ўсходнеславянскага насельніцтва. Аргументамі на кар-

ысь гэтай версіі з'яўляюцца традыцыйная прывязка пахаванняў да воднага шляху і распаўсюджанасць курганнай абраднасці ў рэгіёне. У такім выпадку курганы маглі быць часткаю больш шырокага некропаля, які не захаваўся або не быў выяўлены.

*Архітэктура памяці на беразе ракі.
Курганы пры старой Jасoldzie, візуальная інтэрпрытацыя*

Па другой версіі насыпы маглі мець пазнейшае паходжанне і быць звязанымі з лакальнаю мемарыяльнаю практыкаю (XVI–XVIII стст.). У такім выпадку яны маглі абазначаць месцы пахавання асобных асобаў альбо з'яўляцца сімвалічнымі насыпамі без старажытнай пахавальнай структуры. Падобная няпэўнасць можа быць абумоўлена выключна палявымі даследаваннямі археолага, якія часта насілі разведачны характар.

У ліпені 2017 року аўтарам кнігі была апытаная жыхарка вёскі Truchanavičy 92-гадовая Liubой Ściapanайна. У спробе атрымаць больш інфармацыі пра вышэйузгаданыя 2 курганы высветлела, што існаваў іншы зямельны насып, які паміж Truchanavičami

i Stajami, вышынёю каля 1.5 метра. Мясцовая жыхарка прыгадала, як яны, разам з настаўніцаю і групаю вучняў, у 1930-х, хадзілі туды на лекцыі па гісторыі. Пагорак можа быць "нямым помнікам" зніклых вераванняў, практыкаў або падзеяў, звязаных з лакальнаю ідэнтычнасцю.

КРЫНІЦЫ

1. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26

CHIDRY

I. Chidrycki kamień

Каб адшукаць гэты аб'ект, неабходна ехаць у глыб пушчы Bielaviežskaj. Камень знаходзіцца на паўночным ускрайку вёскі Chidry, у цяжкадаступнай мясцовасці, дзе маладой дрэ-вастоі чаргуецца з балотнымі абшарамі. Побач з ім зафіксавана група з прыкладна шасці меншых камянёў, усе яны выступаюць на паверхню зямлі.

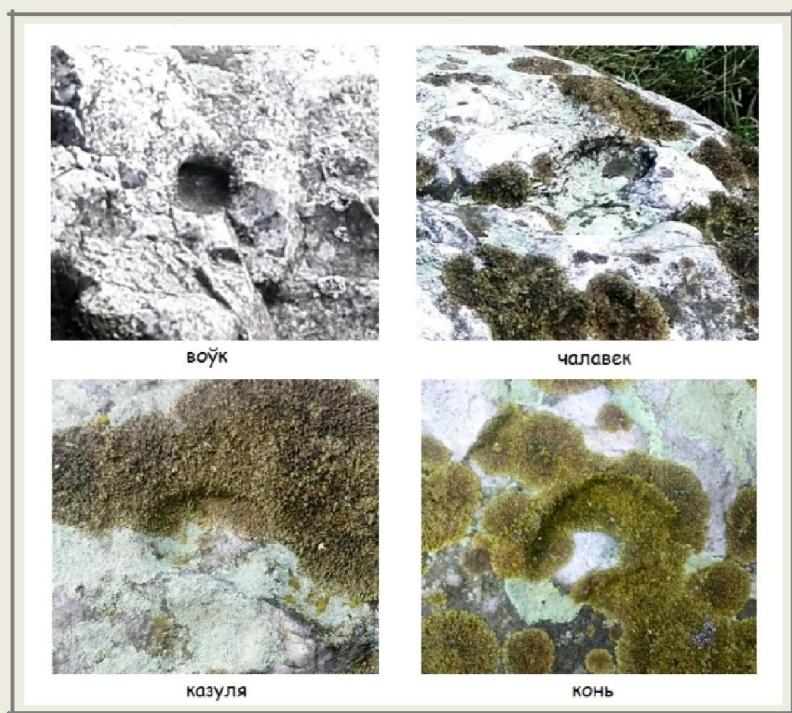

Chidrycki камень-следавік, фота аўтара, 2016 рок

Навакольная тэрыторыя моцна перарытая дзікамі і пакрытая густою, разнастайнаю расліннасцю. Характэрна, што ні сьце-

жак, ні выразных арыентыраў, якія б вялі да гэтага месца няма, што надае яму пэўны адценак «таямнічай адасобленасці».

Адным з першых даследчыкаў, хто звярнуў увагу на гэты камень, быў Viačaslaŭ Siemakaŭ, які ўзгадваў камень ў 2009 року ў газэце «Заря», а пазьней у кнізе 2014-га. Паводле мясцовых успамінаў, валун быў перамешчаны з поля ў 1950–1960-я гады; значыць, першапачаткова ён знаходзіўся на адкрытай, прасторнай мясцовасці, што магло мець важнае значэнне для абрадавых практыкаў.

Інтэрпрытацыя адбіткаў слядоў на камяні, фота аўтара, 2016 рок

Асаблівая ўвага ў традыцыі надаецца надзвычайным уласцівасцям гэтага каменя. Паводле паданняў, ён здольны ўплываць на надвор'е: у спякотнае лета над ім маглі канцэнтравацца дажд-

жавыя аблогі і неба выбухнула ападкамі; і наадварот, падчас працяглых дажджоў ваколіцы каменя маглі заставацца сухімі.

Да сярэдзіны XX стагоддзя ў Chidrach існаваў выразны абрад «дажджавога закліку». У адным з вясковых дамоў ткалі адмысловы абрадавы рушнік. Затым жанчыны вёскі ішлі да каменя, дзе маліліся, абмывалі яго сьвятою вадою і ўскладалі на паверхню рушнік. Паводле ўспамінаў, на працягу трох дзён пасля гэтага абраду ў раёне абавязкова ішоў дождж.¹

З навуковага пункту гледжання гэты аб'ект увасабляе сымбіёз старадаўніх уяўленьняў і хрысьціянскіх практыкаў: выкарыстанне сьвятой вады і малітваў пераплятаецца з архаічнай верай у магічную сілу каменя. Сімволіка каменя як пасярэдніка паміж чалавекам і прыроднымі стыхіямі цалкам адпавядае індаеўрапейскай традыцыі сакралізацыі камянёў-валуноў.

Такім чынам, камень каля Chidрай ня толькі этнаграфічная цікавостка, але і каштоўны сьведка міфалагічнага сьветаўспрымання, у якім матэрыяльны аб'ект набывае статус сакральнага пасярэдніка паміж чалавекам і надвор'ем, зямным і нябесным.

1. Вячаслав Семаков. Были и легенды Беловежской пуци. Брест: Альтернатива, 2014. с. 240

ЃАРІАЦІ

I. Kurhan z idalam

Аб’ект, звесткі пра які захаваліся ў памяці старажылаў, знаходзіўся непадалёк ад вёскі Ѓаріалі (сёння — на яе пачатку, ад Курісай). Ён уяўляў сабою штучны насып, на гарышчы якога ўзвышаўся камень крыжападобнай формы. Паводле ўспамінаў мясцовых жыхароў, месца традыцыйна ўспрымалася як святое, хоць на мапах XIX–XX ст. яно ніяк не пазначалася.

Факт наяўнасці крыжападобнага каменя на кургане сведчыць пра сінкрэтызм паганскіх і хрысціянскіх традыцыяў. Камень мог успрымацца і як увасабленне духа продкаў, і як хрысціянскі знак, які легалізаваў старажытны культ у новых рэлігійных абставінах. Такім чынам, ён выступаў у ролі своеасаблівага сакральнага маркера мясцовасці.

Курганы і камяні антрапаморфнай або крыжападобнай формы на Paliessi маюць шырокую паралель у этнаграфічных і археалагічных дадзеных. У дахрысціянскую эпоху курганы былі ня толькі месцамі пахаванняў, але і цэнтрамі абрадавых практыкаў, дзе адбывалася камунікацыя з «светам продкаў». Камяні ж, асабліва тыя, што мелі выразныя формы, інтэрпрэтаваліся як увасабленне звышнатуральных сілаў і ахоўнікаў тэрыторыі.

З вусных сведчаннях мясцовых жыхароў вядома, што камень-крыж заставаўся цэнтрам рытуалаў да сярэдзіны XX ст. Паводле ўспамінаў мясцовай жыхаркі, аб’ект стаяў на вяршыні гарышча і да яго звярталіся падчас засухі: людзі прыходзілі прасіць дажджу, а пасля збору ўраджаю ўскладалі на яго вянкi.¹ Гэта выразна

адсылае да архаічнага земляробчага культу, дзе камень выступае пасрэднікам паміж супольнасцю і стихіямі прыроды.

Аднак савецкая эпоха стала для сакральнага аб'екта перыядам разбурэння. У 1950-я гады тэхніка калгасу знішчыла гарышча, каменны крыж быў выкарчаваны і вывезены, а мясцовыя спробы аднавіць традыцыю пастаноўкаю драўляных крыжоў таксама скончыліся іх знішчэннем. Паводле ўспамінаў, адзін з крыжоў («Kulajej kryž») усё ж быў выратаваны і прыхаваны ў лесе.

Звычаі, звязаныя з гэтым месцам, маюць адметную рытуальную паслядоўнасць. Напрыклад, пры пахавальных абрадах абавязкова рабілі прыпынак каля крыжа і чыталі малітвы. Гэта сведчыць, што аб'ект працягваў функцыянаваць як своеасаблівы «парог» паміж светам жывых і светам памерлых.

Сёння ўжо немагчыма дакладна вызначыць ці выглядаў камень як дахрысціянскі ідал ці як мемарыяльны крыж, але яго роля ў калектыўнай памяці і мясцовай традыцыі несумнеўна паказвае на статус сакральнага цэнтру, у якім адлюстроўваюцца глыбінныя пласты дахрысціянскіх уяўленняў, пераасэнсаваных праз прызму хрысціянства.

У кантэксце Śarīalioй асаблівую цікавасць мае археалагічная знаходка ў мясцовым тарфавішчы — свідраваная каменная сякера неалітычнай ці энеалітычнай эпохі.² Сам факт прысутнасці падобнай знаходкі ў межах гэтага рэгіёну сведчыць пра даўняе засваенне тэрыторыі чалавекам і пра існаванне тут выразнага дахрысціянскага культурнага кантэксту.

« KRYNICY »

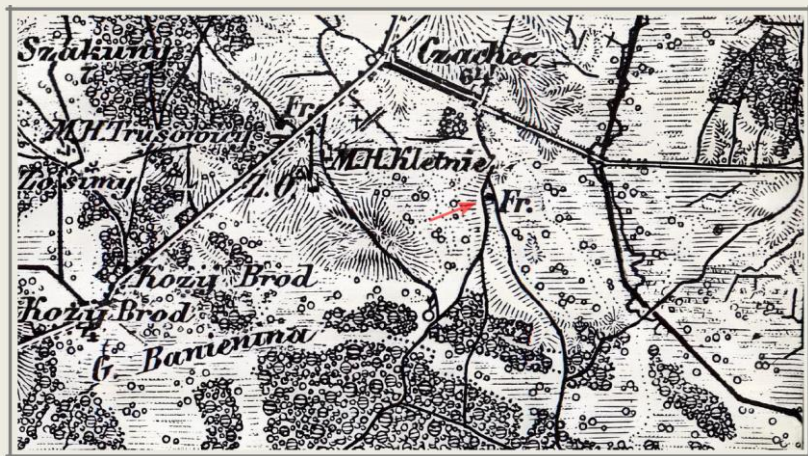
1. Viera Kaźmirčuk, жыхарка в. Чапалі. Вуснае сведчанне, запісана 12.07.2018 г., асабісты архіў аўтара.

2. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 1. Памятники каменного века и эпохи феодализма. 1968 год. с. 59

ЇАСНІЕС

I. Kurhany

На тапаграфічных мапах сярэдзіны XIX ст. зафіксаваны пахавальны аб'ект, лакалізаваны прыкладна за 1 км на поўдзень ад вёскі Їасніес у напрамку Кобрунскай пушчы. Ідэнтыфікацыя яго месцазнаходжання ажыццёўлена шляхам параўнальнага аналізу гістарычнай дарожнай сеткі з сучаснымі сатэлітарнымі здымкамі, што дазволіла не толькі ўдакладніць прасторавае суаднясенне аб'екта з актуальным ландшафтам, але і выявіць ступень трансфармацыі тэрыторыі за апошнія паўтара стагоддзя.

Їасніецкая могілка на мапе 1850-х¹

На мапах сярэдзіны XIX ст. некропаль пазначаны як самастойная адзінка, што сведчыць пра яго добрую візуальную выяўленасць у ландшафце на момант картаграфавання. Аднак на пазнейшых картаграфічных матэрыялах ён ужо адсутнічае. Гэтая

акалічнасць можа інтэрпрэтавацца як вынік паступовай дэградацыі рэльефу насыпаў — працэсу, які звычайна выкліканы як натуральнымі (эрозія, дэнудацыя, біягенныя фактары), так і антрапагеннымі ўздзеяннямі. Асаблівую ролю магла адыграць сельскагаспадарчая эксплуатацыя тэрыторыі, якая прыводзіць да змены мікрарэльефу, а таксама лесагаспадарчыя работы, што змяняюць структуру глебавага пакрыва. У выніку такіх працэсаў курганныя насыпы маглі быць амаль цалкам нівеліраваныя, што зрабіла іх непрыкметнымі для пазнейшых картографаванняў.

Праз амаль стагоддзе, у ходзе археалагічных даследаванняў у ваколіцах вёскі Шашчэ, былі зафіксаваныя рэшткі пахавальных аб'ектаў, аднесеныя да жалезнага веку. Размова ідзе пра групу з чатырох курганоў, размешчаных у розных ландшафтных умовах: частка з іх знаходзілася сярод палёў (каля 0,5 км на паўночны захад ад вёскі), іншыя — прыкладна за 2 км на поўдзень, у межах ляснага масіву.² Такая прасторавая дысперсія мае істотнае аналітычнае значэнне: яна можа сведчыць як пра працяглы, шматэтапны характар функцыянавання некропаля, так і пра існаванне некалькіх лакальных пахавальных групаў, якія маглі належаць розным супольнасцям або храналагічным перыядам.

Пытанне пра тое, ці з'яўляюцца курганы, зафіксаваныя археолагам у другой палове XX ст., тымі ж самымі аб'ектамі, што былі пазначаны на мапах 1850-х гадоў, застаецца адкрытым і патрабуе крытычнага падыходу. Адлегласць паміж зафіксаванымі пунктамі складае каля 1 км, што дазваляе скласці тэорыю:

- курганы, зафіксаваныя археолагам у XX ст., і аб'ект на мапе 1850-х гадоў — гэта адзіны пахавальны комплекс, зафіксаваны ў розных месцах, які першапачаткова займаў значна большую тэрыторыю;

- археолаг і тапограф маглі мець справу з рознымі, не звязанымі паміж сабою пахавальнымі аб'ектамі, што асабліва верагодна пры ўмове працяглага выкарыстання тэрыторыі ў розныя гістарычныя перыяды.

Адметнаю рысаю аб'екта, пазначанага на мапе сярэдзіны XIX ст., з'яўляецца яго размяшчэнне паміж дарогамі. Шлях, пракладзены ад Чахца ў бок Кобрынскай пушчы, непадалёк ад пахаванняў разыходзіўся на два накірункі, утвараючы своеасаблівую трохкутную прастору, у межах якой і знаходзіўся некропаль. З улікам гэтага можна выказаць гіпотэзу, што курганны могільнік узнік раней за фарміраванне гістарычна зафіксаванай дарожнай сеткі. У далейшым шляхі былі адаптаваныя да ўжо існуючага сакральнага цэнтра, што сведчыць пра яго працяглую прысутнасць у калектыўнай памяці мясцовага насельніцтва. Менавіта гэтым можа тлумачыцца і той факт, што картографы XIX ст. пазначылі дадзены аб'ект як «могілкі», не ўдакладняючы яго храналагічную прыналежнасць, але фіксуючы яго функцыянальнае ўспрыманне.

Таямнічы аб'ект ля скрыжавання пры Чахцы, аэрафотаздымак 16 чэрвеня 1944 року ³

Дадатковую інфармацыю дае аналіз нямецкіх аэрафотаздымкаў 1940-х гадоў. У цэнтральнай частцы выявы, у межах сельскагаспадарчага ландшафту, выразна прасочваецца лакальная анамалія, якая вылучаецца па структуры і тэкстуры глебавага покры-

ва. Найбольш верагодна, што да моманту здымкі курганныя або іншыя пахавальныя структуры ўжо страцілі сваю выразную рэльефную форму, аднак захаваліся ў выглядзе субпаверхневых і глебавых адрозненняў. Такім чынам, адзначаная анамалія, хутчэй за ўсё, уяўляла сабою дэградаваны і часткова нівеліраваны абшар былога пахавальнага комплексу, які, нягледзячы на трансфармацыю, працягваў праяўляцца ў структуры ландшафту.

Сукупнасць картаграфічных, археалагічных і аэрафотаграфічных дадзеных дазваляе разглядаць Чахецкія могілцы як верагодны фрагмент старажытнага курганнага некропаля, структура якога была значна шырэйшай, чым гэта фіксуецца ў асобных крыніцах. Разам з тым праблема дакладнай ідэнтыфікацыі аб'ектаў, адзначаных на мапе XIX ст., з курганамі, зафіксаванымі ў XX ст., застаецца адкрытаю. Яе вырашэнне патрабуе далейшых міждысцыплінарных даследаванняў і аналізу.

« KRYNICY »

1. Трохвёрстная топографічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761428. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=1761428> (дата звароту: 28.02.2026)
2. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26
3. German Flown Aerial Photographs, 1941–1945.: Records of the Defense Intelligence Agency. National Archives. [Электронны рэсурс]. URL: <https://catalog.archives.gov/id/486214234> (Дата доступу: 03.11.2025).

ŠARAŠOŮ

I. Kurhany

У адным з выданняў другой паловы XX ст., прысвечаных помнікам жалезнага веку, прыведзена кароткая згадка пра наяўнасць каля мястэчка Шарашоў пагоркаў на якіх людзі знаходзілі чалавечыя костныя парэшткі.¹ Прыведзеная інфармацыя носіць апісальны характар і грунтуецца на выпадковых знаходках і вусных сведчаннях мясцовага насельніцтва.

Невядомыя земляныя насыпы пад Šarašovam, візуальная інтэрпрытацыя

Зыходзячы са згадвання «пагоркаў» і «чалавечых костак», аб'ект з высокаю доляю верагоднасці з'яўляецца курганным могільнікам. У кантэксце жалезнага веку гэта могуць быць пахаванні

розных культураў, напрыклад, культуры штрыхаванай керамікі ці пазнейшых балцкіх альбо раннеславянскіх супольнасцяў.

Размова ідзе пра тэрыторыю за 2 км на поўдзень ад Шарашова, якая, паводле сучасных звестак, размешчана на мяжы поля і ляснага масіву. Такое ландшафтнае становішча мае істотнае значэнне для інтэрпрэтацыі аб'екта. Аддаленасць ад паселішча адпавядае традыцыі вынясення пахаванняў за межы жылой зоны, а знаходжанне костак «на пагорках» можа сведчыць пра дэградацыю насыпаў, калі ў выніку эрозіі або гаспадарчай дзейнасці пахаванні апынуліся часткова адкрытымі.

Разам з тым адсутнасць археалагічна зафіксаваных матэрыялаў не дазваляе канчаткова вызначыць яго храналогію і культурную прыналежнасць.

« KRYNICY »

1. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год. с. 26

ŠENI

I. Histaryčnyja mohlicy

Старыя могількі каля вёскі Šani займалі тэрыторыю на паўночным захадзе ад населенага пункта, прыкладна за 0,5 км ад жылой забудовы. Іх лакалізацыя была ўдакладненая на падставе аналізу тапаграфічных мапаў пачатку XX ст., што дазволіла дакладна суаднесці гістарычныя звесткі з сучаснай прасторавай сітуацыяй. Паводле картографічных дадзеных, могільцы знаходзіліся злева ад дарогі, якая злучала Šani з Kaciolkami, у межах адкрытага палявога ландшафту. Падобнае размяшчэнне адпавядае тыповай мадэлі традыцыйных сельскіх пахавальных аб'ектаў: яны, як правіла, выносіліся за межы жылой прасторы, але захоўвалі пешую даступнасць для насельніцтва. Такі выбар месца адлюстроўвае не толькі практычныя (санітарныя, прасторавыя), але і сімвалічныя ўяўленні, звязаныя з маркіраваннем мяжы паміж «жывым» і «пахавальным» ландшафтам.

Сярод вядомых і ўжо зніклых могільцаў Pružanščyny, Šanioŭskija вылучаюцца адноснай працягласцю функцыянавання. Іх фіксацыя на картаграфічных матэрыялах пачынаецца ўжо ў 1850-х гадах, у той час як апошнія адлюстраванні датуюцца пачаткам XX ст. Такая працягласць існавання можа сведчыць пра ўстойлівасць лакальнай пахавальнай традыцыі і пра тое, што дадзеныя некропаль захоўваў сваё значэнне нават у перыяд трансфармацыі пахавальнай практыкі ў рэгіёне. У параўнанні з іншымі аналагічнымі аб'ектамі, якія знікаюць з крыніцаў раней, Šanioŭskija могільцы, верагодна, мелі асаблівы статус у мясцовых жыхароў.

Разам з тым далейшы лёс гэтага пахавальнага аб'екта ўпісваецца ў больш шырокую тэндэнцыю заняпаду і знікнення традыцыйных некропалёў. Паступова могілцы страцілі сваю функцыю і былі занядбаныя, а ў другой палове XX ст. тэрыторыя была інтэграваная ў гаспадарчую прастору калгаса. Такая трансфармацыя адлюстроўвае не толькі эканамічныя прыярытэты савецкага перыяду, але і змену адносінаў да сакральнай прасторы, калі былыя месцы пахаванняў маглі пераўтварацца ва ўтылітарныя аб'екты.

Старыя Šanioŭskija могілцы на мапе 1915 року ¹

Адначасова адбыўся перанос пахавальнай функцыі: на супрацьлеглым баку вёскі, у лясным асяроддзі, быў сфарміраваны новы хрысціянскі некропаль. Гэты працэс можна інтэрпрэтаваць як прыклад «пераносу сакральнасці», калі значэнне і функцыі аднаго месца паступова пераходзяць да іншага. У такім кантэксце Šanioŭskija могілцы выступаюць як элемент больш шырокай дынамікі змены культурнага ландшафту.

Асобную каштоўнасць мае сведчанне з выдання «Историко-Экономический Очерк», у якім адзначаецца: «Такие же могилы раскопаны и на территории хозяйственного двора, с правой стороны Котёлковской дороги в 0.5 км от центра деревни».² Дадзе-

ная інфармацыя мае важнае інтэрпрэтацыйнае значэнне, паколькі сведчыць пра захаванасць пахавальных структураў у падпаверхневым стане нават пасля страты імі вонкавых прыкметаў. Гэта таксама пацвярджае, што тэрыторыя былога некропаля працягвала ўспрымацца як адметная прастора.

У сучасны перыяд тэрыторыя былых могіліцаў выкарыстоўваецца ў сельскагаспадарчых мэтах, і на паверхні адсутнічаюць якія-небудзь матэрыяльныя сведчанні іх існавання. Тым не менш, назіраецца цікавая дэталі: непадалёк, пры дарозе, зафіксаваны імправізаваны мемарыяльны знак у выглядзе букета кветкаў, што звычайна характэрна для месцаў гібелі людзей у дарожных або іншых няшчасных выпадках. Хаця прамая сувязь з былымі могілкамі не можа быць дакладна ўстаноўлена, у межах антрапалагічнага падыходу гэта можа разглядацца як праява рэліктавай культурнай памяці, калі прастора захоўвае сімвалічную функцыю нават пры страце гістарычнай свядомасці пра яе паходжанне.

З навуковага пункту гледжання не выключаецца, што ў зямлі пад гэтаю тэрыторыяю яшчэ могуць захоўвацца парэшткі пахаваных людзей, хаця вонкавыя сведчанні былі цалкам сцёртыя часам і гаспадарчаю дзейнасцю чалавека.. У сувязі з гэтым Šani-ойskiја могілцы могуць быць інтэрпрэтаваныя як своеасаблівы «нябачны археалагічны аб’ект» — элемент культурнага ландшафту, які страціў матэрыяльную выразнасць, але працягвае існаваць у гістарычнай, прасторавай і, магчыма, калектыўнай памяці.

« KRYNICY »

1. Тапаграфічная мапа маштабу 1:84 000. Ліст № 11855974. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/details.php?id=11855974> (дата звароту: 28.02.2026)

2. Александр Петрик. «Историко-Экономический Очерк деревни Шени». 1 часть. с. 6

ŠYDLOŮŠČYNA

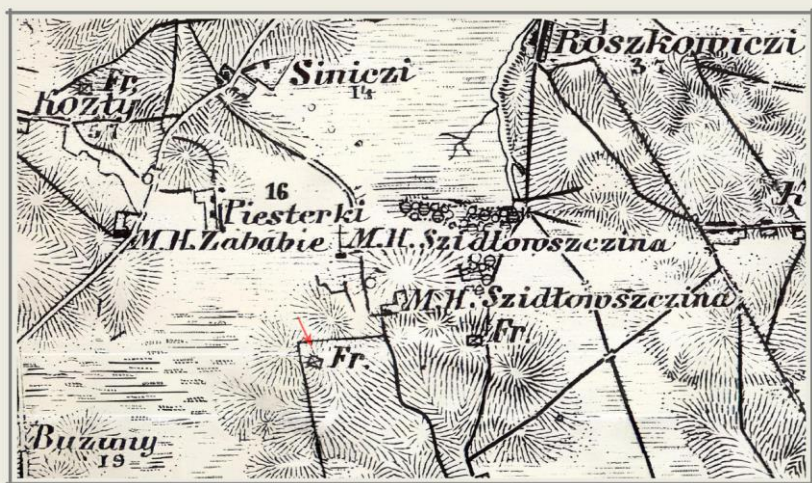
I. Histaryčnyja mohlicy

Старыя могліцы, пра якія ідзе размова, лакалізуюцца пры дарозе, што некалі злучала два маёнткі — Šydloŭščyna і Bie-lavusaŭščyna. Паводле тапаграфічнай мапы сярэдзіны XIX ст., яны займалі адкрыты абшар на ўзвышанай частцы мясцовага ландшафту. Адлегласць да бліжэйшага паселішча, якім з’яўляўся маёнтак Šydloŭščyna, складала каля 1 км. Такая прасторавая характарыстыка мае істотнае значэнне для інтэрпрэтацыі функцыі аб’екта: размяшчэнне на ўзвышшы сведчыць пра свядомы выбар месца, абумоўлены як практычнымі (добрая дрэнацыя, адсутнасць падтаплення), так і сімвалічнымі фактарамі.

Асобнай увагі заслугоўвае параўнальны аналіз з іншымі пахавальнымі аб’ектамі ў гэтым рэгіёне. Пры дарозе ў напрамку Dabu-šyna, на адлегласці каля 2 км, зафіксаваныя іншыя могліцы, якія ў пазнейшых картаграфічных крыніцах ідэнтыфікуюцца ужо як хрысціянскія. Дадзенае супастаўленне дазваляе вылучыць важную аналітычную праблему: могліцы каля Šydloŭščyny, не маючы канфесійнай маркіроўкі, могуць належаць да іншага культурнага або храналагічнага пласта. Гэта, у сваю чаргу, адкрывае магчымасць іх інтэрпрэтацыі як больш ранняга пахавальнага комплексу або як аб’екта з нетыповаю функцыяю ў параўнанні з класічнымі парахіяльнымі могілкамі.

Характэрнаю рысаю дадзенага пахавальнага аб’екта з’яўляецца яго выразная ізаляванасць. Такая прасторавая дыстанцыя не выглядае выпадковаю і можа сведчыць пра свядомую лакалізацыю

«паза межамі» звычайнага сацыяльнага асяроддзя. У антрапалагічным кантэксце падобныя месцы часта інтэрпрэтуюцца як «маргінальныя зоны» — прасторы, прызначаныя для асобных катэгорыяў пахаванняў, якія не ўпісваюцца ў звычайную рытуальную сістэму.

Могілы ў Śydłoušчыне на мапе 1850-х¹

У сувязі з гэтым можна вылучыць некалькі асноўных тэорыяў функцыі могілаў. Найбольш традыцыйнай выглядае гіпотэза, паводле якой тут маглі быць пахаваныя жыхары фальваркаў Śydłoušчына і навакольных вёсак. Аднак у такім выпадку застаецца пад пытаннем іх аддаленасць ад паселішчаў, што не адпавядае тыповай мадэлі лакальных пахавальных месцаў.

Альтэрнатыўнае тлумачэнне звязанае з эпідэмічнымі пахаваннямі. У XVII–XIX стст. тэрыторыя Prużanščыну неаднаразова падвяргалася эпідэміям (у тым ліку чумы і халеры), што патрабавала стварэння ізаляваных месцаў для пахавання ахвяраў. У такіх выпадках прасторавая аддаленасць ад населеных пунктаў была прадыхтаваная санітарнымі меркаваннямі і страхам перад распаўсюджаннем хваробаў.

Яшчэ адна гіпотэза звязвае дадзены аб'ект з магчымымі ваеннымі пахаваннямі. Улічваючы, што Pružanščyna ў XVI–XIX стст. неаднаразова становілася зонаю узброеных канфліктаў, не выключана, што могліцы маглі выкарыстоўвацца для пахавання загінулых воінаў або ахвяраў лакальных сутыкненняў. У такім выпадку іх ізаляванасць можа тлумачыцца як практычнымі абставінамі (пахаванне непасрэдна на месцы падзеяў), так і адсутнасцю ўключэння ў звычайную парахіальную структуру.

Дадатковы ўзровень інтэрпрэтацыі адкрывае аналіз сучаснага стану тэрыторыі. Паводле назіранняў, на месцы былых могліцаў захавалася ўзвышша, якое працягвае выкарыстоўвацца для закапвання, верагодна, жывёльных парэшткаў. Наяўнасць характэрнага паху і ямы сведчыць пра функцыянаванне тэрыторыі як своеасаблівай зоны ўтылізацыі. З аналітычнага пункту гледжання гэта можа разглядацца як праява доўгатэрміновай «функцыянальнай інерцыі» ландшафту, калі прастора, гістарычна звязаная з пахаваннямі, працягвае выкарыстоўвацца для падобных практыкаў нават пасля страты першапачатковага сэнсу.

Такім чынам, могліцы каля Šydloўščyny могуць інтэрпрэтавацца як складаная і шматузроўневая прастора, у якой перакрываюцца розныя гістарычныя, культурныя і функцыянальныя пласты. Нягледзячы на адсутнасць выразных матэрыяльных сведчанняў, гэты аб'ект застаецца важным элементам культурнага ландшафту, які захоўвае рысы сакральнасці. У больш шырокай перспектыве ён можа разглядацца як прыклад «нябачнага» помніка, прысутнасць якога выяўляецца не праз фізічныя структуры, а праз прасторавую арганізацыю і гістарычныя крыніцы.

« KRYNICY »

1. Трохвэрстная тапаграфічная мапа маштабу 1:126 000. Ліст № 1761419. Электронны рэсурс. — Рэжым доступу: <http://igrek.amzp.pl/1761419> (дата звароту: 28.02.2026)

РАД МОСНАМ І ЗОРКАМІ

Пружанскі край, дзе сцежкі спяць у дрымоце,
Святыні зніклі, час іх перамог.
Магілы продкаў прыбываюць у самоце,
Лёсам палешукоў кіруе новы бог.

Ні час, ні здзекі іншых пакаленняў
Не знішчаць тое, што глыбока ўнутры.
Пакуль ёсць памяць і вечнасці праменні,
Бацькоўскі Дом — апора нам заўжды.

Палессе, брат, дзе праз багністыя дарогі,
Захоўвае свой свята-першародны след.
Пакуль ляжаць парэшткі, нашы Богі
Не зніклі, іх вечны свеціць свет!

Аўтарскае тлумачэнне верша

Аналіз старых мапаў дазваляе назіраць значныя змены Пружанскага краю на працягу стагоддзяў. Традыцыйныя дарогі трансфармаваліся ў сцежкі або зараслі, а колькасць сельскага насельніцтва з кожным годам змяншаецца, што прыводзіць да павялічэння колькасці пустых хатаў і заняпаду вёсак. Разам з мясцовымі жыхарамі знікаюць і традыцыйныя культурныя практыкі, а таксама гістарычныя святыні.

Людзі, якія жылі на гэтай тэрыторыі, пахаваныя на мясцовых могілках; нават калі надмагільныя помнікі або камяні больш не захаваліся, чалавечыя парэшткі працягваюць захоўвацца ў грунце стагоддзямі. На жаль, значная частка могілак закінутая і забытая.

У наступныя перыяды Пружаншчына перажывае новыя хвалі міграцыі, тэрыторыя заселяецца іншымі групамі насельніцтва, якія прыносяць свае рэлігійныя практыкі і ўводзяць новыя сацыяльныя нормы. Аднак некаторыя культурныя элементы і традыцыі, звязаныя з мясцовым насельніцтвам, захоўваюць сваю ўстойлівасць і працягваюць існаваць.

З гэтага вынікае важнасць захавання памяці пра продкаў і паходжанне, а таксама неабходнасць ушанавання сямейных сувязяў. Сям'я выступае як асноўная сацыяльная і культурная адзінка, каштоўнасць якой з'яўляецца фундаментальнаю для кожнай асобы.

ZMIEST

Выходныя дадзеныя.....	2	Каліцкія гістарычныя могліцы.....	77
Ад аўтара.....	3	20. ZADVARANY	
Уводзіны.....	5	Гістарычныя могліцы.....	80
Асноўная тэрміналогія.....	7	21. ZALIESSIE	
1. ABRUB		Курган.....	82
Святое месца.....	11	22. ZANIEVIČY	
2. AKOŁNIK		Гістарычныя могліцы.....	85
Святое месца.....	17	23. ZAREČČA	
3. ALIŠEVIČY		Курганы.....	88
Гістарычныя могліцы.....	20	24. ZOSIN	
4. ARANČYCY		Курган.....	91
Святы дуб.....	23	25. KAZLY	
Перацескія гістарычныя могліцы.....	25	Гістарычныя могліцы.....	93
5. BRADY		26. KACIOLKI	
Святое месца.....	26	Курганны могільнік.....	95
6. BURDZILY		Курганы.....	98
Курган.....	30	27. KIVAČYNA	
7. BIAROZA		Камень-следавік.....	99
Курган.....	33	28. KLIETNAJE (Чахецкае)	
8. VAROTNAJE		Гістарычныя могліцы.....	102
Гістарычныя могліцы.....	35	29. KRAŚNIK	
9. VARAŽBITY		Курганы.....	106
Вера.....	41	30. KRYNAČKA	
10. VOLIA		Крыніца.....	109
Гістарычныя могліцы.....	44	31. KRYNICA	
11. VIALIKAJE SIALO		Крыніцкі крыж.....	115
Гістарычныя могліцы.....	47	32. LAZOŪKA	
12. HOLICY		Камень-вартаўнік.....	118
Гістарычныя могліцы.....	51	33. LUKOMIR	
13. HORSK		Гістарычныя могліцы.....	122
Гістарычныя могліцы.....	53	34. LYŠČYKI	
14. HURYNy		Гістарычныя могліцы.....	125
Гістарычныя могліцы.....	57	35. LIACHI	
15. DABUČYN		Гістарычныя могліцы.....	129
Святы камень.....	60	36. MACY	
16. ŽADZIENY		Курган.....	132
Гістарычныя могліцы.....	66	Гістарычныя могліцы.....	135
17. ZABAVJE		37. NIEMKOVIČY	
Курганы.....	69	Гістарычныя могліцы.....	137
18. ZABALACCIE		38. PADDUBNA	
Гістарычныя могліцы.....	72	Копцы.....	140
19. ZAHORJE		39. PANASOVIČY	
Гістарычныя могліцы.....	75	Курганы.....	143

40. PLIEBANCY	
Гістарычныя могліцы.....	145
41. PRUŽANA	
Святы Гай.....	148
Гістарычныя могліцы.....	150
Вера.....	152
42. RAVIACIČY	
Гістарычныя могліцы.....	155
43. ROŮBICK	
Крыніца.....	157
44. RUDNIKI	
Курганы.....	160
45. REČYCA	
Курган.....	161
46. SABALI	
Гістарычныя могліцы.....	163
47. SASNOŮKA	
Крыніца.....	165
48. SVADŽBIČY	
Гістарычныя могліцы.....	170
49. SIEMIANČA	
Семянчоўскі камень.....	173
50. SMALIANICA	
Крыніца.....	175

Курганы.....	178
51. SMALIANY	
Смялянскі камень.....	180
52. STARAJA VOLIA	
Старавольскі камень.....	183
53. SIALIEC	
Крыніца.....	185
54. TKAČY	
Курган.....	188
55. TRUCHANAVIČY	
Курганы.....	190
56. CHIDRY	
Хідрыцкі камень.....	193
57. ČAPIALI	
Курган з ідалам.....	196
58. ČACHIEC	
Курганы.....	198
59. ŠARAŠOŮ	
Курганы.....	202
60. ŠENI	
Гістарычныя могліцы.....	205
61. ŠYDLOUŠČYNA	
Гістарычныя могліцы.....	207

BIBLIJAHRAFIJA

1. Людміла Дучыц, Ірына Клімковіч. «Сакральная геаграфія Беларусі». Мінск. 2011.
2. Міфалагічныя ўяўленні беларусаў / пад рэд. Валянціны Новак. — Мінск: Беларуская навука, 2010.
3. Аляксандр Панюціч. «Раённыя будні» 7 лютага 1995. №11 (7253)
4. Ординація каралевскіх пущ у лесніцтвах быўшага Велікага княжства Літовскаго. Вільна. 1871 год
5. Акты Віленскай археографічнай камісіі: Том III. Акты Брэстскага гарадскога суда XVI-XVIII вв., Вільна, 1870.
6. Фёдор Покровскі. «Археалагічная карта Гродненскай губерніі». Вільна. 1895.
7. Труды Віленскага аддзялення Маскоўскага прадваротнага камітэта па ўстройству в Вільне IX Археалагічнага с'езда, Вільна, 1893.
8. Інстытут геахіміі навакольнага асяроддзя НАН Украіны. Ліст № 294/237 ад 2005 г. да Інстытута гісторыі НАН Беларусі пра падтрымку археалагічнага праекта і вынікі радыёвугляроднага датавання матэрыялаў з кургана на тэрыторыі Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці. Кіеў, 2005.
9. Гродненскі праваслаўна-цэрковны календарь. Праваславіе в брэстско-гродненскай земле в конце XIX века. Издание 2-е. Том 1. Воронеж. 1899. с. 160-162
10. Constitutiones Synodales Diaecesis Luceoriensis & Brestensis ab Illustrissimo Excellentissimo & Reverendissimo Domino”, D. Stefano Boguslao a Rupniew in Januszowice Rupniewski; Anno Domini 1726 Die 21 mensis Octobris; Varsavie.
11. Ревізія Кобрынскай эканоміі, составленная в 1563 году каралевскім ревизором Дмитрієм Сапѣгою. Вільна. 1876.
12. Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego 1837.11.06 Nr260.
13. Kurjer Warszawski_ [red. W. Szymanowski]. 1882. nr 206.
14. Татьяна Коробушкина. «Курганы Белорусского Побужья». X-XIII вв. 1993.
15. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 3. Памятники бронзового века. 1976 год.
16. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. 1971 год.
17. Gwiazdka Cieszyńska, 1866 rok, Nr. 22.
18. Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Рэдкал.: В. Гетаў. Мінск. 1993.
19. Татьяна Коробушкина. Курганы Белорусского Побужья. X-XIII вв. 1993.
20. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. Вып. 2: Памятники железного века и эпохи феодализма / Мінск. 1971.
21. Polesie (1931). № 25.
22. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ. Том 57. СанктПетербургъ. 1893.
23. Леанід Несцярыцук. «Беларусь у Вайне 1812 года. Паміж Напалеонам і Аляксандрам. Брэст». 2012.
24. LVIA. F11. ap1 b1054 l.480 Inwentarz Folwarku Suchopolskiego w leśnictwie Białowieskim 1670 roku.
25. Александр Кенда. «Малечская хроника (1427-1941)». Брест. 2012.
26. Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Том XVIII. Акты о

копных судах, 1891. Вильна.

27. Lithuanian Metrica (1548-1549) / Book No 32. Vilnius. 2012 metai.

28. Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego 1837.11.06 Nr260.

29. Michał Baliński. «Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana». T. 3. Warszawa. 1846.

30. Владимир Исаенко. Археологическая карта Белоруссии. вып. 1. Памятники каменного века и эпохи феодализма. 1968 год.

31. Вячеслав Семаков. Были и легенды Беловежской пуши. Брест: Альтернатива, 2014.

32. Александр Петрик. «Историко-Экономический Очерк деревни Шени». 1 часть.

33. Всеволод Крестовский, Беловежская Пуца // Русский Вестник. – 1876 октябрь.

34. Литовскія Епархіальныя вѣдомости. №47. 9 октября 1887.

35. Василий Балабушевич. «Село Сухополь (Гродненской губернии Пружанского уѣзда) : церковно-историческое описание». Вильна. 1888 год.

36. Inwentarz Ekonomii Brzeskiej i Kobryńskiej z 1742 roku.

*Кніга прысвячаецца маім продкам — з вёсак Чахец,
Сасноўка, Кацёлкі, Дабучын, Шыдлоўшчына, Несцяркi і хутара
Погар.*

*Тым, каго мне пашчасціла ведаць асабіста, чые галасы я чуў,
чые твары памятаю, і тым, з кім мне ўжо не давялося
сустрэцца, але чыё жыццё я пазнаю па старых фотаздымках,
успамінах і месцах іх апошняга спачыну.*

*Яны адышлі з гэтага свету, але не з нашай памяці. І пакуль мы
памятаем іх імёны, ведаем, дзе яны жылі, працавалі і дзе
знайшлі свой апошні спачын, — яны застаюцца часткаю нас.*

*Гэтую кнігу я прысвячаю ім — тым, хто быў да нас, хто даў
нам жыццё і пакінуў пасля сябе памяць, якую мы, мая сям'я і
будучыя пакаленні, павінны зберагчы.*

Demetrius Jurkszajcis

Серыя манаграфіяў: Святыні Пружанскага павета

E-mail аўтара: yurkshaitsis@gmail.com

Тып друку: аўтарскі / Self-Publishing

© Dimitrius Jurkszajcis, 2026

Усе правы абароненыя. Ніякая частка гэтага выдання не можа быць скапіяваная,
рэпрадукаваная або распаўсюджаная ў любой форме і любымі сродкамі без пісьмовага
дазволу аўтара, за выключэннем выпадкаў, прадугледжаных дзеючым заканадаўствам ці
ўмовамі адкрытай ліцэнзій, па якой апублікавана гэта выданне на рэсурсах
Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы.

СВЯТЫНІ ПРУЖАНСКАГА ПАВЕТА

Аб'екты пакланення і забытыя могiлiцы

Анатацыя:

Кніга прысвечаная даследаванню сакральнай прасторы Пружанскага краю ў яе гістарычнай, этнакультурнай і міфалагічнай перспектывах. Выданне аб'ядноўвае архіўных звесткі, фалькпорныя матэрыялы, палявыя назіранні і сучасныя навуковыя інтэрпрэтацыі, аднаўляючы страчаныя або трансфармаваныя формы народнай рэлігійнасці на тэрыторыі рагіёна.

Асобнае месца займае аналіз зніклых святыняў і помнікаў, вядомых толькі з архіўных дакументаў альбо фрагментарных успамінаў.

Кніга паказвае, як праз стагоддзі фарміравалася духоўная геаграфія Пружаншчыны — ад паганскіх ахвярных камянёў і крыніцаў да хрысціянскіх цэркваў ды могiлiцаў, што зніклі ў выніку войнаў, рэформаў або савецкай секулярызацыі.

Выданне будзе карысным гістарыкам, этнолагам, краязнаўцам, даследчыкам народнай культуры, а таксама ўсім, хто цікавіцца духоўнай спадчынай і сакральнай геаграфіяй Палесся.

Гісторыя / Этнаграфія / Культуролагія